

ÜNİTENİN KONULARI

- 4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER
- 4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE YÖNELİK STRATEJİK TEHDİTLER
- 4.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME FAALİYETLERİ
- 4.4. DARBELER VE OSMANLI SİYASİ HAYATINA DARBELERİN ETKİLERİ

ÜNİTENİN KAZANIMLARI

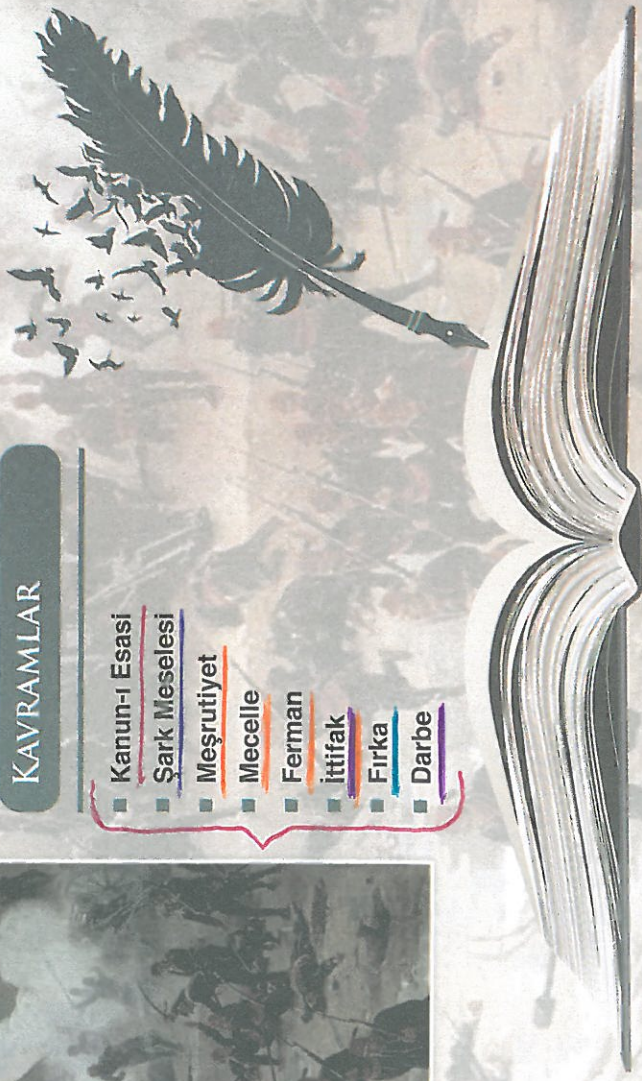
- 1774-1914 yılları arasındaki süreçte meydana gelen başlıca siyasi gelişmeleri tarih, şeridi ve haritalar üzerinde gösterir.
- Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik iç ve dış tehditleri analiz eder.
- Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-ı Esasi'nin içeriklerini küresel ve yerel siyasi şartlar bağlamında değerlendirir.
- 1876-1913 arasında gerçekleştirilen darbelerin Osmanlı siyasi hayatı üzerindeki etkilerini değerlendirir.

Ünite Tanıtım
Videosu

KAVRAMLAR

- Kanun-ı Esasi
- Şark Meselesi
- Meşrutiyet
- Mecelle
- Ferman
- İttifak
- Fırka
- Darbe

4.1. 1774-1914 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

Çok Acı!
Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı

1

1783

Fransız İhtilali
Hangi devletler açısından neden önemli?

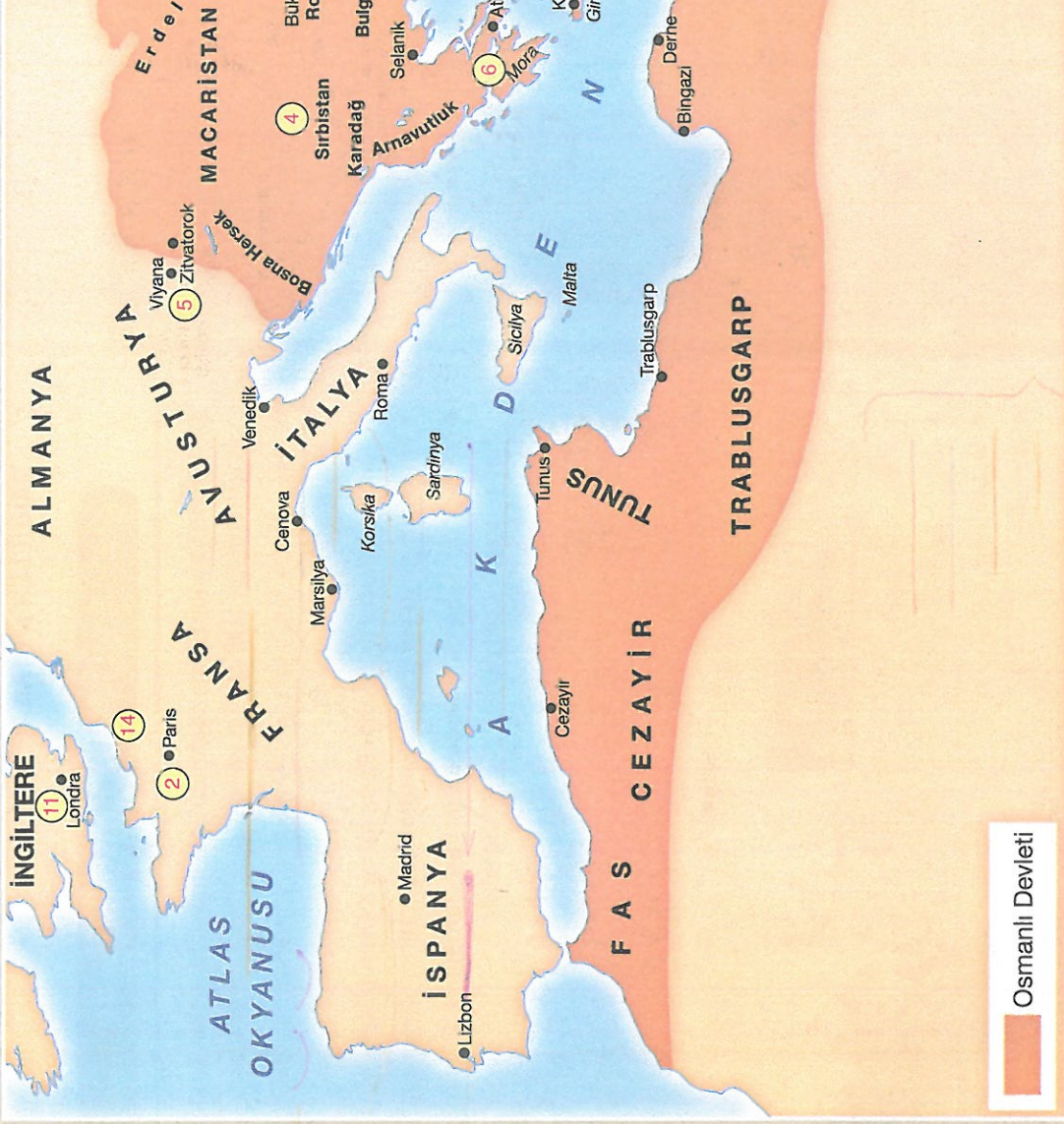
2

1789

Yaş Antlaşması
Hangi devletler açısından önemli?

3

1792

Harita 4.1: XVIII. yüzyıl sonlarından, XX. yüzyıl başlarına Avrupa ve Osmanlı Devleti

1876

Türk Kanun-u Esasi'nin ilanı
Hangi devletler açısından önemli?

15

1856

Paris Antlaşması'nın Osmanlı Devleti açısından

14

1856

Islahat Fermanı
Hangi devletler açısından önemli?

13

Sırp

İsyanı

Hungary'den gelen
neden önemli?

4

1804

Vienna

Kongresi

Avr. devletleri
etisindan neden
önemli?

1815

İsyanlar içinde
Rum
İsyanı mı?
Önemli nedenleri?

6

1821

Osmanlı'nın
bütün
Edirne
Antlaşması

7

1829

Osmanlı'nın
İç ve dış
Hünkâr
İskelesi
Antlaşması

8

1833

Balta

Limanı

Antlaşması

Osmanlı'nın
ve ekonomisi'nin
danışmanı

1838

1853-1856

Kırım

Savaşı mı?

Rusya, Osmanlı
Avr. Devleti'nden
Önemli

12

1841

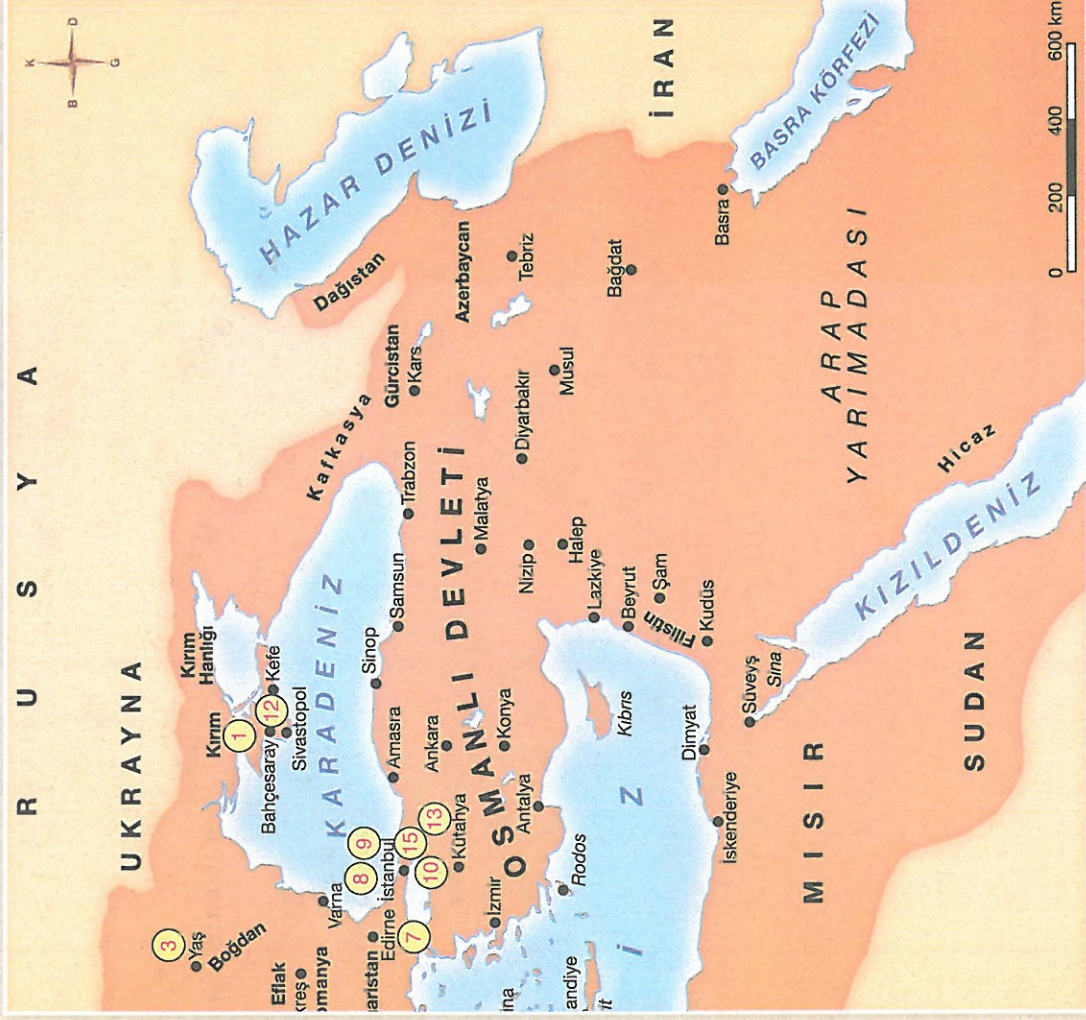
Londra

Boğazlar

Sözleşmesi

Osmanlı Devleti
Uluslararası
ağdan Önemli

11

Sırdan önceki büyük
fırlama

Osmanlı-Rus
Savaşı

16

1877-1878

Kırımın
Belgesi

Berlin
Antlaşması

17

1878

Ekonominin
S.O.S durumu

Dünyanın
Umumiye
İdaresinin
kurulması

18

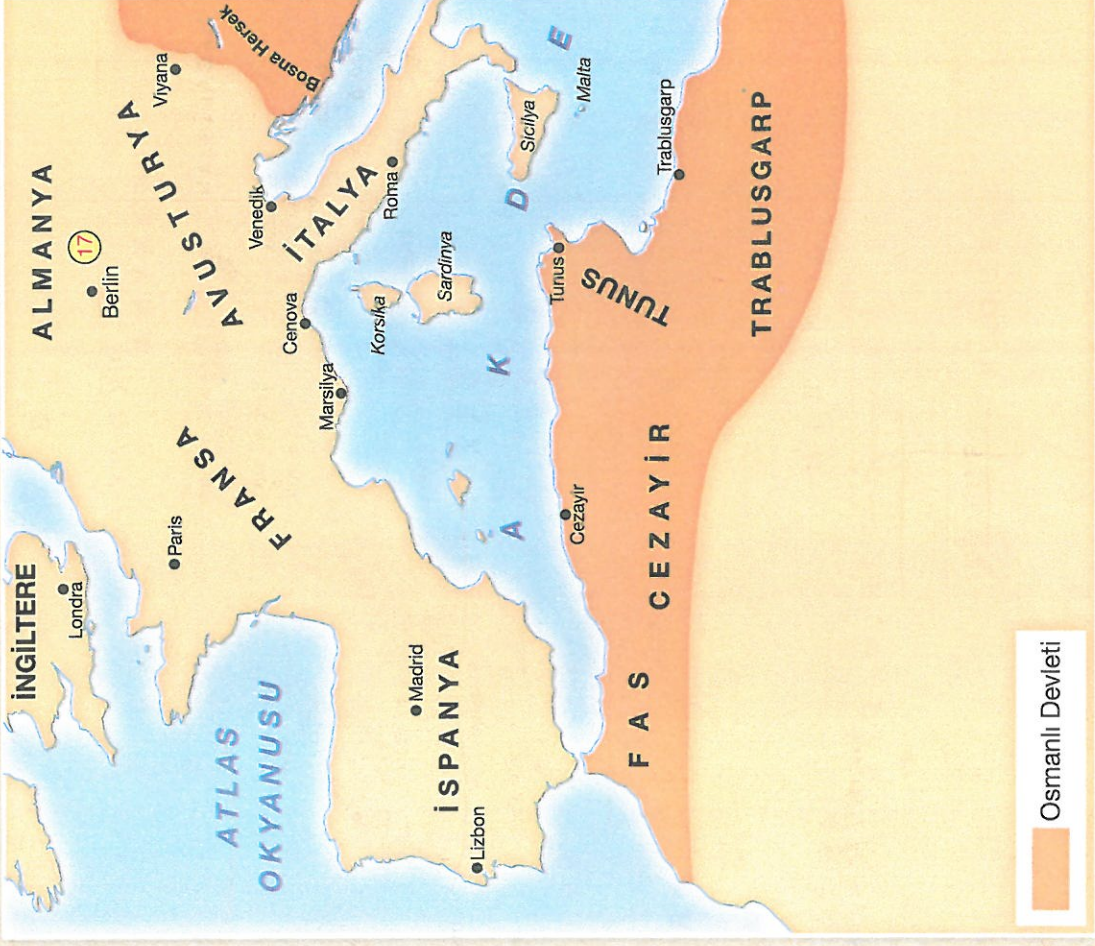
1881

İkinci Avusturya
Parlamenti (1885)
Münster ve Çekoslovakya
Sistemi gelir

II. Meşrutiyet'in
ilanı

19

1908

Harita 4.2: XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyıl başlarına Avrupa ve Osmanlı Devleti

İtalyan emperyalizminin
harekete geçti

Balkanlardaki Türk-
lerin göçsefisi ve Balkanların
büyük ölçüde kayıplı ve değerli

Osmanlıların süregelen
toprakların paylaşılması

Trablusgarp
Savaşı

20

1911

I. Balkan
Savaşı

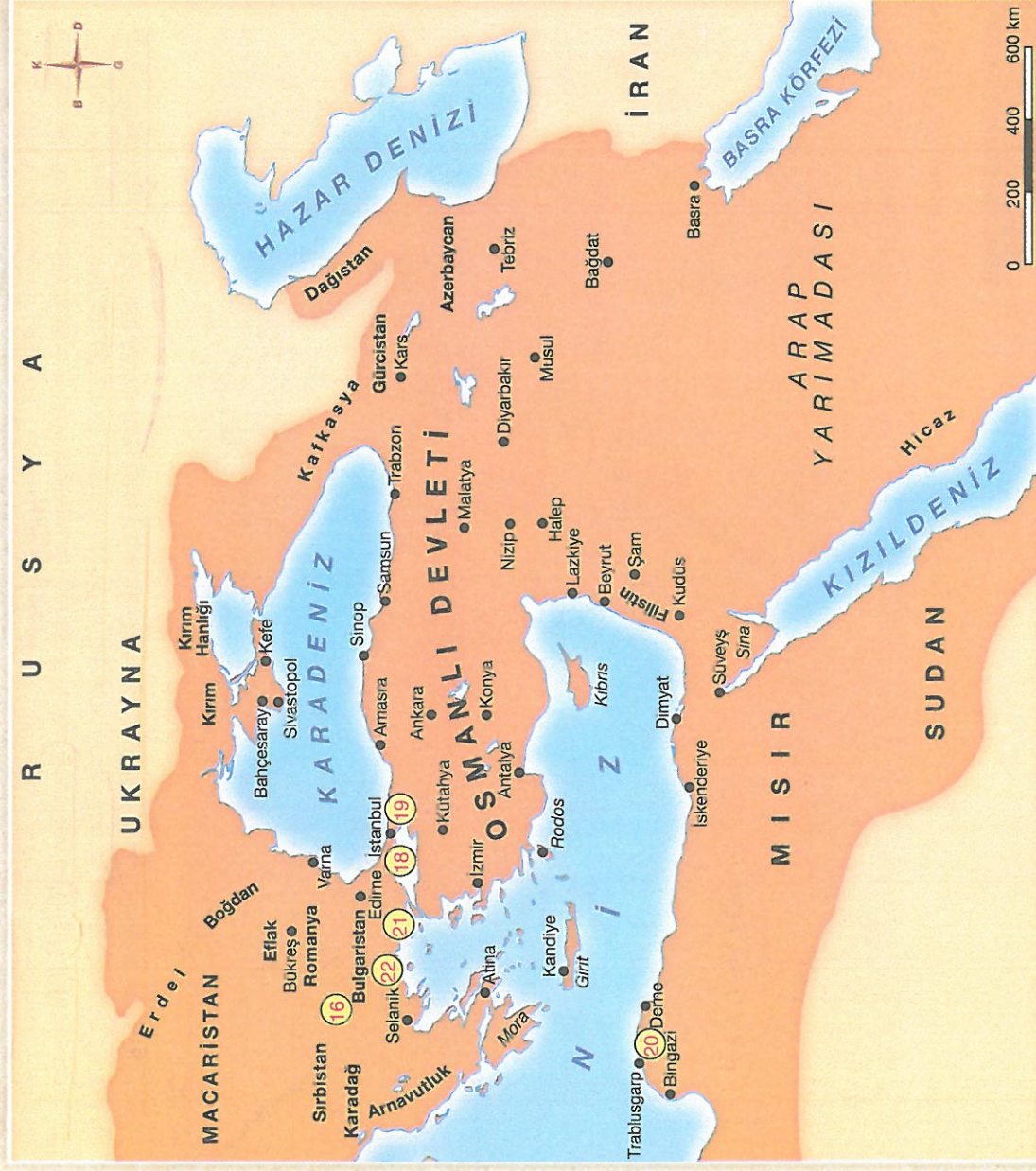
21

1912

II. Balkan
Savaşı

22

1913

4.2. OSMANLI DEVLETİ'NE YÖNELİK STRATEJİK TEHDİTLER

Hazırlık

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına yönelik ne gibi tehditler söz konusu olabilir?

4.2.1. XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Stratejik Rakipleri

FRANSA

Fransa'da, ihtilal sonrasında yaşanan sancılı dönemlerden sonra 1848 yılında cumhuriyet yönetimine geçildi. İçte siyasi otoriteyi sağlayan Fransa (Harita 4.3), sömürgecilik faaliyetlerine ara vermeden devam etti. Ancak sömürgecilik faaliyetlerinde İngiltere'nin gerisinde kaldı. Napolyon'un Mısır'ı işgali ile bozulan Osmanlı-Fransa ilişkileri bu dönemin başında yeniden düzeldi. Ama Fransa zaman zaman Rusya ile gizli anlaşmalar (1807 Tilsit Antlaşması gibi) yaparak Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyetlerde bulundu.

Harita 4.3: XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'nın siyasi durumu

INGILTERRA

İngiltere XIX. yüzyılda da dünyanın en güçlü devleti konumundaydı. Dünyanın her yerinde sömürge-
leri vardı. Milliyetçilik akımlarına destek veriyordu. Çünkü çok uluslu imparatorlukların parçalanması
İngiltere'nin, sömürge bölgelerini daha da genişletmesine ortam hazırlıyacaktı. İngiltere'nin dış politi-
kası bu sömürge bölgelerini koruma üzerineydi. XIX. yüzyıl başlarında Rusya'nın yayılmacı politikası
karşısında sömürge yollarının güvenliği açısından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunuyor-
du. (Ancak dönemin sonlarına doğru Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini kurmaları ve sömürgecilik
faaliyetlerine başlamaları İngilizleri endişelendirdi. İngilizler, özellikle Almanya'ya karşı ittifak arayışları
içerisine girdi. İngilizler, Rusya'yı vanlarına çekebilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü
savunmaktan vazgeçerek Rusya'yı Balkanlar üzerindeki emellerinde serbest bıraktılar.

AVUSTURYA

Avusturya XIX. yüzyıl başlarında eski gücünden oldukça uzak bir görünümdeydi. Fransız İhtilali ile yaşanan milliyetçilik akımı, çok uluslu yapıdan dolayı bu ülkeyi de etkiledi. Diğer yandan Rusların Balkanlar üzerinde uyguladığı Panslavizm politikası ve dönemin sonlarına doğru siyasi birliğini tamamlayan Almanya'nın Pangermenizm politikaları Avusturya'yı iyice rahatsız etti.

RUSYA

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası XIX. yüzyılda da devam etti. Bundan dolayı yine Osmanlı Devleti ile sık sık savaştı. Bir yandan Boğazlara egemen olmak isteyen Rusya, diğer yandan Panslavizm politikası ile Balkanlarda da hâkimiyet kurmaya çalıştı. Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinde bulunan ulusları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. Rusların Boğazlara egemen olmak istemesine İngiltere ve Fransa şiddetle karşı çıktılar.

İTALYA

İtalya, 1870 yılında Piyemonte Krallığı etrafında siyasi birliğini tamamladı. Gelişen sanayisine ham madde ve pazar arayışına yönelerek sömürgeci bir politika izlemeye başladı. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarına göz dikti. Ancak aynı bölgede emelleri bulunan İngiltere ve Fransa ile siyasi sorunlar yaşadı.

ALMANYA

Almanya 1871 yılında Prusya Krallığı etrafında siyasi birliğini tamamladı. Bu nedenle sömürgecilik reka-betinde de geç kaldı. XIX. yüzyılda sömürge bölgelerinin büyük bir kısmının İngiltere'de olması, Alman-ları bu sömürge bölgelerini ele geçirmeye yöneltti. XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Almanya'ya yakın-lık duymaya başladı. Bu durum, Almanya'nın da çıkarlarına uygundu. Almanya, İngiltere'nin Hindistan yolunu kesmek için caba harcamaya başladı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunur gibi görü-nerek kendisine ekonomik ve siyasi çıkar sağlamaya çalıştı.

Siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyük sıkıntılar içinde bulunan Osmanlı Devleti için XIX. yüzyıl oldukça sancılı bir dönemdi. Devlet, XVIII. yüzyılda büyük toprak kayıpları yaşamasına rağmen XIX. yüzyıl başlarında hâlâ oldukça geniş topraklara sahipti. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'ni bekleyen ciddi tehlikeler vardı. Bunlardan başlıcaları Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavizm politikasıydı. Diğer yandan Sanayi İnkılabı sonrasında ivme kazanan ham madde ve pazar rekabeti, Osmanlı Devleti'nin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmak isteyen Avrupalı büyük devletlerin Şark Meselesi'ni gündeme getirmelerine neden olacaktı.

Emperyalist devletlerin yayılmacı politikaları karşısında varlığını korumak isteyen Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda askerî ve teknik alanlar başta olmak üzere birçok alanda ıslahatlar yaptı. Büyük devletlerin çıkar ça-tışmalarından yararlanarak denge siyaseti izledi. Bazen Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa bazen de İngiltere ve Fransa'ya karşı Rusya ile ittifak kurdu.

1789 Fransız İhtilali'nin neticesinde ortaya çıkan milliyetçilik akımı, çok uluslu olan ve monarşi ile yönetilen devletleri (Avusturya, Rusya, Prusya, İngiltere, Osmanlı Devleti gibi) olumsuz etkiledi. Diğer yandan 1804'te Fransa'da Napolyon imparator olunca Avrupa'da egemenlik alanını genişletmek istedi. Bu yüzden 1804 ile 1815 yılları arasında diğer Avrupa devletleri ile savaşlar yaptı. Bu savaşlar Fransa'nın yenilgisiyle sonuçlandı. Fransız İhtilali sonrasında etkili olan milliyetçilik akımından etkilenmek istemeyen ve monarşik yapılarını koruma çabasında olan Avrupa devletleri, bu savaşların sonuçlarını değerlendirmek amacıyla 1815 yılında Viyana Kongresi düzenledi (Görsel 4.1). Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bu kongrede daha çok İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri etkili oldular.

Görsel 4.1: Viyana Kongresi, renkli gravür [Ressam: Jean-Baptiste Isabey (Jön Batist Izabe), Kaliforniya Üniversitesi Kütüphanesi-ABD]

Kongre sonrasında Avrupa devletleri çıkarlarını korumak için bazı kararlar aldılar. İlk olarak Napolyon Savaşları nedeniyle bozulan Avrupa sınırlarını yeniden belirlediler. Ancak bu sınırlar çizilirken din, dil ve millet unsuru dikkate alınmadı. Bu yüzden Avrupa'da barış ve huzur ortamı sağlanamadı. İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya, kurdukları bu düzeni koruyabilmek için aralarında bazı anlaşmalar yaptılar. Viyana Kongresi'nden Yunan İsyanı ve Navarin Baskını'na kadar geçen bu döneme (1815-1827) Avrupa tarihinde "Yeniden kurmak" anlamında "Restorasyon Devri" adı verildi.

Kongreye katılan dört devlet Avrupa'daki mevcut durumu devam ettirmeye ve Fransız İhtilali'nin etkilerinden kendilerini korumaya çalıştılar. Metternich (Meternik) sistemi denen bir politika oluşturdular. Meternik sistemine göre Avrupa'nın neresinde bir ayaklanma çıkarsa birlikte hareket edilecek ve Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik ayaklanmaları bastırılacaktı. Ancak Avrupa devletleri, milliyetçilik akımına karşı ortak karar almalarına rağmen Yunan İsyanı sırasında ikiyüzlü davranarak isyana destek verdiler.

Viyana Kongresi'nde ortaya çıkan diğer bir konu ise Şark Meselesi (Doğu Sorunu) oldu. Rusya, hasta adam dediği Osmanlı Devleti'nin bir an önce ortadan kaldırılmasından yanaydı. Ancak Avrupa devletlerinin Şark Meselesi'ne bakış açıları farklıydı. Bu devletlerin çoğu, Osmanlı Devleti'nin kendi gücüyle ayakta duracağına inanıyordu. Osmanlı Devleti'nin uygun olmayan bir zamanda yıkılması, kendi aralarında büyük çatışmalara yol açabilirdi. İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savundular.

Şark Meselesi genel olarak XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı.

XIX ve XX. yüzyılda, Osmanlı toprakları büyük Avrupa devletlerinin küresel güç mücadelelerinin yapıldığı bir alana dönüştü. Özellikle Sanayi İnkılabı sonrası ortaya çıkan ham madde ve pazar rekabeti Afrika kıtasını cazip hâle getirdi. Bu yüzden Afrika kıtasına yönelen küresel güçler, Osmanlı Devleti'nin muhtemel dağılması durumunda Kuzey Afrika topraklarına göz diktiler. Bu doğrultuda Fransızlar, 1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u; İngilizler 1881'de Mısır'ı; İtalyanlar ise 1911'de Trablusgarp'ı işgal ettiler.

Yorumlayınız

Şark Meselesi

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'ni istila etmeye, iktisaden kullanmaya ve Hristiyan tebaayı ayaklandırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması amacıyla Yakın Doğu ve Orta Doğu için yürütülen bu faaliyetler, kısaca "Şark Meselesi" olarak adlandırılmaktadır. (...) Fransa, İngiltere, Almanya-Avusturya ve Rusya gibi devletlerin gerek birbirlerine karşı üstünlük sağlamak gerekse Osmanlı topraklarını sömürmek veya Osmanlı Devleti'nden ticari-iktisadi çıkarlar elde etmek maksadıyla güttükleri Şark Meselesi'nde; özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rusya'nın istila siyaseti ile diğer Batılı devletlerin istismar siyaseti etkili oldu. Şark Meselesi çerçevesinde Boğazlar ile Yakın ve Orta Doğu'daki çıkarlarını korumaya çalışan Batılı devletler zaman zaman aralarında anlaşmalar da genellikle Rusya'nın Osmanlı topraklarından tek başına istifade etmesine mâni olmak maksadıyla Türklerle ittifak oluşturular veya Türklere yardım ederek kendi çıkarlarını korumak istediler.

Mustafa Küçük, *Şark Meselesi Çerçevesinde ve İkinci Meşrutiyet'e Kadar Olan Dönemde Osmanlı Devleti'nin Siyasi Vaziyeti, Osmanlı Ansiklopedisi*, C 2, s. 51-57 (Kısaltılmıştır.)

Şark Meselesinin temel hedefi nedir? Açıklayınız.

4.2.2. Rum İsyanı ve Sonuçları

Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları haklara bakıldığında Rumlar, Osmanlı egemenliği altındaki diğer milletlere göre ayrıcalıklı bir yapıya sahipti. Osmanlı devlet yönetiminde görev alabilmek için Müslüman olma zorunluluğu olmasına rağmen Rumlara divan tercümanlığı, Eflâk ve Boğdan voyvodalıkları gibi siyasi görevler verildi. Ekonomik açıdan da son derece rahat bir konumda olan Rumlar genellikle deniz ticaretiyle uğraşır, zengin olanları ise çocuklarını Avrupa'da okutabilirdi. Dolayısıyla sahip oldukları haklara bakıldığında Rumların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmelerini gerektirecek herhangi bir sorun görülmemekteydi. Ancak Fransızlar milliyetçilik düşüncesini dil, din ve ticaret hürriyetine sahip olan Rumlar arasında yaymaya başladılar. Diğer yandan Rum milliyetçilerinin kurduğu Etnik-i Eterya Cemiyetinin çalışmalarları ve Rumların Megali İdea fikrini gerçekleştirmek istemeleri Osmanlı Devleti'ne yönelik isyanların başlamasında etkili oldu (Görsel 4.2). Bazı Avrupalı devletler, Rumları eski Yunan uygarlığını varatanların torunları olarak gördüler ve Rumları desteklediler. Rusya ise Balkanlarda etkin konuma gelmek ve sıcak denizlere inmek için Rumlara destek oldu.

Görsel 4.2: Papaz Germanos'un Aya Lavra Manastırı'nda Yunan bayrağını kutsaması [Resam: Teodoros Vryzakis (Teodoros Vritzakis), Atina Ulusal Galerisi-Yunanistan]

Rum İsyanı olarak 1820'de Eflak'ta başladı ancak isyan, Osmanlı Devleti tarafından kısa sürede bastırıldı. 1821'de Mora'da başlayan Rum İsyanı ise kısa sürede büyüdü. Avrupalılar Rum İsyanı'na büyük destek verdi. Bunda Rönesans'la birlikte eski Yunan uygarlığına yeniden ilgi duyan Avrupalı devletlerin, Rumlara "Helen çocukları" gözü ile bakmalarının payı büyüktü. Dolayısıyla Rumlar âdetâ Avrupa'nın şımarık çocuğu hâline geldiler. Bu yüzden Rum İsyanı Avrupa'da büyük ilgi ile karşılandı. Rumlara yardım için Avrupa'dan Mora'ya birçok gönüllü geldi. İsyancılara İngiliz bankaları para, Ruslar ise silah yardımında bulundu.

Osmanlı Devleti'nde yeni kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yeri tam doldurulamamıştı. Bu nedenle Osmanlı kuvvetleri isyanı bastıramadı. Dönemin padişahı Sultan II. Mahmut, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa bu yardım karşılığında Sultan II. Mahmut'tan Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesini talep etti. Bu isteği kabul edilince Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya isyanı bastırmak için gönderdi. Mısır'dan gelen askerî yardım sayesinde Osmanlı Devleti, Rum İsyanı'nı bastırdı (1827).

Rum İsyanı'nın bastırılması üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya hareketine geçtiler. Rumlara bağımsızlık verilmesini istediler. Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmedi. Bunun üzerine İngiliz, Fransız ve Rus donanması, Mora kıyılarına gelerek Navarin Limanı'nda bulunan Osmanlı ve Mısır donanmalarını yaktı (1827) (Görüşel 4.3). Aynı zamanda Ruslar, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Ruslar doğuda Erzurum, batıda ise Edirne'ye kadar ilerleyince zor durumda kalan Osmanlı Devleti barış istedi. 1829'da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Edirne Antlaşması imzalandı.

Edirne Antlaşması'na göre;

- Yunanistan bağımsız oldu.
- Eflâk, Boğdan ve Sırbistan'a ayrıcalıklar verildi.
- Tuna Nehri ağzındaki adalar Rusya'ya bırakıldı.
- Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişi kabul edildi.
- Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.

Değerlendiriniz

Edirne Antlaşması'nın sonuçlarını Osmanlı Devleti açısından değerlendiriniz.

Görüşel 4.3: Navarin Savaşı tablosu (Ressam: Vladimir Kosov, Askerî Tarih Müzesi-Rusya)

Edirne Antikahnesi (Yorumuz)
Edirne Antikahnesi (Yorumuz)

1) Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan ilk azınlık Edirne Antlaşması ile Yunanistan oldu. 3 Şubat 1830'da Londra'da yapılan görüşmeler sonucu Yunanistan Krallığı resmen kuruldu. Bu durum diğer Balkan uluslarını cesaretlendirerek onların da isyan çıkarmalarına ortam hazırladı. Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzaladığı en ağır antlaşma oldu. Yunanistan'ın bağımsız olması ve Mora'nın elden çıkması ile Akdeniz'de dengeler değişti. Bu dengenin İngiltere lehine değiştiğini ileri süren Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etti. Böylece Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki önemli bölgelerinden birini kaybetti. Bu gelişme Avrupa devletleri arasında süregelen sömürgecilik rekabetinin artık Osmanlı topraklarına sıçradığının da göstergesi oldu.

4.2.3. Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)

Rusya, sıcak denizlere inmek ve Balkanlarda etkin hâle gelmek amacıyla Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeleri yakından takip ediyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu reformlar Avrupa devletleri ile yakın ilişkiler kurması ve ordusunu modernleşirmesi Rusya'yı rahatsız etmeye başladı. Bu reformlar, Rusya'nın tarihî politikalarına engel olabiliirdi. Bu nedenle Rusya, Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine fırsat vermeden harekete geçti. Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için kutsal yerler konusunu gündeme getirdi. Kudüs ve Filistin gibi yerlerdeki Ortodoks kiliseleri için geniş haklar istedi. Osmanlı Devleti bunu iç meselesi sayarak reddetti.

Yorumlayınız

Kutsal Yerler Sorunu

Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine girdiği 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar tarihinin en çalkantısız dönemlerinden birini yaşadı. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin düçar olduğu çöküş alametlerinin en belirgin yansımalarının görüldüğü coğrafya Kudüs'tü (...)

Kudüs'ün dinî konumu, 19. yüzyılda yaşanan uluslararası çıkar çatışmalarında bahane olarak kullanılmaya oldukça müsaitti. Özellikle Protestan İngiltere ve Katolik Fransa ile Avusturya gibi Batı Avrupa güçlerinin karşısında kendine bir rol biçmeye çalışan Rusya'nın Ortodoksluğu bir güç devşirme aracı olarak kullanması Kudüs'ü uluslararası çatışmaların görünür alanı hâline getirmişti. Literature "Kutsal Yerler Sorunu" olarak giren ve Kudüs'teki kutsal mekânlar üzerindeki hak iddialarına dayanan bu problem asıl itibarıyla Çar I. Nikola ile III. Napolyon arasındaki politik çatışmanın bir formu olarak geliyordu. Bu süreçte Kudüs'teki kutsal mekânlar büyük devletlerin birbirlerini ölçüp tarttığı, kamuoylarını ajite ettikleri mekânlara dönüşmüştü.

İbrahim Özcoşar, Osmanlı Kudüs'ünde Ecnebi Kilise Arazilerinin Vergiden Muafiyeti Meselesi, Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi, C 18, S 2, s. 16-20 (Kısaltılmıştır.)

- Rusya'nın kutsal yerler sorunu ile yakından ilgilenmesinin sebepleri neler olabilir? Belirtiniz.

Mescid-i Aksa, Kubbetü's-Sahra ve çevresi-Kudüs

Kutsal bölgelere yönelik reform

talebinin reddedilmesi, Osmanlı

Devleti'ni parçalamak için fırsat kol-

layan Rusya'ya hareket geçirdi.

Ruslar, Eflâk ve Boğdan'ı işgal et-

ti. Ömer Paşa komutasındaki Türk

ordusu Silistre'de Rusları yenilgiye

uğrattı. Ancak bu başarı kalıcı ol-

madı. Ruslar Tuna'yı geçerek

Silistre'yi aldı. Savaş esnasında İn-

giliz ve Fransız gemileri İstanbul'a

kadar geldi. Rusya bu duruma tep-

ki göstererek ani bir baskınla Si-

nop'taki on iki parçalık Osmanlı do-

nanmasını yaptı. Bu durum karşı-

sında İngiltere ve Fransa Osmanlı

Devleti ile bir ittifak antlaşması ya-

parak Rusya'ya savaş ilan ettiler

(1854). Diğer yandan Rusya'nın

Balkanlara yerleşmesinden endişe

duyan Avusturya da Osmanlı

Devleti'nin yanında yer aldı. Rus-

ya, Eflâk ve Boğdan'dan çekilmek

zorunda kaldı. Yine İngiliz, Fransız

ve Osmanlı kuvvetleri Kırım'a aş-

ker çıktılar (Harita 4.4). Bu sıra-

da İtalya siyasi birliğini sağlamak için İngiltere ve Fransa'nın desteğine ihtiyaç duyan Piyemonte de savaşa katıldı ve Kırım'a asker gönderdi. Müttefik devletler Kırım'da Sivastopol şehrini ele geçirence Rusya barış is-temek zorunda kaldı.

Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ile Rusya'nın durumunu görüşmek ve barış şartlarını belirlemek amacıyla Paris Konferansı düzenlendi. Konferansa Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Piyemonte Hükûmeti ve Rusya katıldı. Konferans sonrasında Paris Antlaşması imzalandı (1856).

Paris Antlaşması'nın bazı esasları şunlardır:

- Osmanlı Devleti; Avrupa ülkesi sayılacak, Avrupa hukukundan yararlanacaktır. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Avrupa devletlerinin garantisinde olacaktır.
- Karadeniz, tarafsız hâle getirilecek, sadece ticaret gemilerine açık tutulacak, Osmanlı Devleti ve Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmayacak ve tersane kuramayacaklardır.
- Eflâk ve Boğdan, özerk bir yönetime sahip olacaktır.
- Osmanlı Devleti'nin Paris Konferansı sırasında ilan ettiği İslahat Fermanı, Avrupa devletlerinden dikkate alınacak ve Osmanlı iç işlerine karışılmayacaktır.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'na göre Avrupa hukukundan yararlanması ve toprak bütünlüğü'nün Avrupalı devletlerce garantiye alınmasını devletin egemenlik hakları açısından değerlendiriniz.

Paris Ant. nın yorumu (değerlendirilmesi)

Paris Antlaşması ile İngiltere ve Fransa, Akdeniz'deki çıkarlarını korudular. Boğazların kapanması ile Akdeniz ticaretini ve sömürgelerini Rusya'ya karşı güvende tuttular. Ayrıca Avrupa devletleri İslahat Fermanı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya devam ettire. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emellerine bir süre engel oldular. Paris Antlaşması ile Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla kazandığı avantajları kaybetti. Toprak bütünlüğünün Avrupalı devletlerin garantisinde olması, Osmanlı Devleti'nin artık kendini koruyamayacak durumda olduğunu gösteriyordu. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de donanma bulunduramayacak olması Rusya ile birlikte yeni devlet muamelesi görmesine neden oldu.

4.2.4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbii)

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da sömürgecilik faaliyetleri ivme kazandı. Bu yüzden 1856'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan Avrupa devletleri, 1871'den sonra bu sivasatlerini terk edip Şark Meselesi'ni kendi lehlerine çevirmeye çalıştılar. Bu durumdan faydalanmak isteyen Rusya da gerek Paris Antlaşması ile kaybettiği avantajları yeniden kazanmak gerekse Balkanlarda etkinliğini artırmak amacıyla Panslavizm propagandalarına hız verdi. Bunun sonucunda Balkanlarda birçok isyan çıktı. Avrupa devletleri bu isyanların yarattığı sonuçları görüşmek üzere İstanbul'da "Tersane Konferansı"nın toplanmasını kararlaştırdılar.

Osmanlı Devleti, konferans başladığında Kanun-i Esasi'yi top ateşleri eşliğinde ilan etti (23 Aralık 1876). Hariciye Nâzırı Şâfiyet Mehmet Esad Paşa, konferansa katılan delegelere, atılan topraklar Meşrutiyet idaresini ve bu idarenin Osmanlı ülkesindeki Müslüman ve Hristiyanların özgürlüklerinin güvencesi olduğunu, dolayısıyla konferansa gerek kalmadığını belirtti. Böylece Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmasını engellemeyi ve Rusya'ya karşı kendisine destek olmalarını planladı. Ancak beklenen olmadı. Avrupalı devletler, meşrutiyetin ilanını dikkate almayarak İstanbul Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nden Sırbistan ve Karadağ'daki Türk askerlerinin çekilmesini, Bosna Hersek ve Bulgaristan'a özerklik verilmesini istedikler. Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını zedeleyen bu teklifleri reddetti. Bir süre sonra Avusturya, Almanya, İngiltere, Rusya ve İtalya'nın katıldığı Londra Konferansı düzenlendi. Osmanlı Devleti'nin katılmadığı bu konferansta Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını zedeleyen bir protokol hazırlandı. Ancak Osmanlı Devleti bu protokol kararlarını reddedince Rusya, Osmanlı Devleti'ne tekrar savaş açtı (1877) (Görsel 4.4).

Ruslar, Balkanlar ve Kafkaslar üzerinden saldırıya geçtiler, doğudan ilerleyerek Erzurum'a ulaştılar. Aziziye Tabyaları'nı ele geçirdiler. Ancak Erzurum halkı Nene Hatun'un da içerisinde yer aldığı uyguladıkları savunma ile Rusları bozguna uğrattı. Balkanlarda ilerleyen Rus orduları ise Gazi Osman Paşa tarafından Plevne'de durduruldu. Ancak daha sonraki savaşlarda Ruslar, Plevne cephesini vararak İstanbul Yeşilköy'e kadar ilerlediler.

Görsel 4.4: Doğubeyazıt Savunması tablosu (Ressam: Lev Lagorio, Askerî Tarih Müzesi-Rusya)

Tanıtım

GAZİ OSMAN PAŞA (1833-1900)

Osman Paşa, 1876 Osmanlı-Sırp Savaşı'nda Sırp ordusunu büyük bir bozguna uğrattıktan sonra kendisine Mecidiye Nişanı ile müşirlik rütbesi verildi. (...) Bu sırada Ruslar Osman Paşa'ya Plevne'ye savaşı açınca Osman Paşa'ya Plevne'yi savunma görevi verildi. Sayı ve silah yönünden üstün Rus kuvvetlerini yenerek onları püskürttü. Daha sonra Ruslar, ona karşı 150.000 kişilik orduyla ve 800 topa yeniden saldırıya geçti. Osman Paşa Plevne'ye çekilmek zorunda kaldı. Emrinde 50.000 kişi ve 100 top vardı. Plevne'de dört buçuk ay kahramanca dayandı ve teslim olmayı reddetti. Bir yarma hareketi ile düşman çemberini kırmak isterken yaralandı ve esir düştü. Rus Çarı tarafından kendisine çifte kartal nişanı verilerek İstanbul'a gönderildi.

M. Metin Hülagü, Gazi Osman Paşa,
İslam Ansiklopedisi, C 13, s. 464-465
(Kısaltılmıştır.)

PLEVNE MARŞI

Tuna Nehri akmam diyor,
Etrafımı yıkıkmam diyor.
Şanı büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor.

Ruslar Tuna'yı atladı,
Karakolları yokladı.
Osman Paşa'nın kolunda
Beş bin top birden patladı.

Genel ağdan alınmıştır.

Diğer yandan İngiltere, savaş esnasında Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçti. İngiltere'nin bu tutumunda Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşması etkili oldu. Bunun üzerine İngilizler kendileri ile sömürgecilik rekabeti içerisinde olan Almanya'ya karşı Rusya'yı kendi yanına almaya çalıştı. Ruslara Boğazların statüsünün bozulmaması ve Süveyş Kanalı'na dokunulmaması şartı ile savaşta tarafsız kalacağını taahhüt etti. İngiltere'den aldığı desteği bulamayan Osmanlı Devleti barış istedi. 1878'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalandı (3 Mart 1878).

Ayastefanos Antlaşması Avrupa devletlerini memnun etmedi. Özellikle İngiltere, Rusya'nın Büyük Bulgar Krallığı üzerinden Ege Denizi'ne inmesine karşı çıktı. Balkanlarda Slav olmayanların tehlikeye düştüğünü öne sürdü. Ama en çok Rusya'nın Ege Denizi ve Akdeniz'e inmesi hâlinde Boğazların ve Süveyş Kanalı'nın tehlikeye düşeceğinden endişelendi. Bunun üzerine İngiltere'nin öncülüğünde Avrupa devletleri Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için Berlin'de bir kongre toplanması amacıyla Rusya'ya baskı yaptılar. Bir ay süren kongre sonrasında Berlin Antlaşması imzalandı (1878).

Etkinlik

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarının maddeleri ve haritadan (Harita 4.5, s. 145) hareketle sizden istenen çalışmaları yapınız.

Ayastefanos Antlaşması

- Karadeniz'den Ege'ye kadar uzanan topraklarda Büyük Bulgar Krallığı kuruldu, Makedonya ve Doğu Rumeli bu krallığa bağlandı.
- Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya bağımsızlık verildi.
- Kars, Ardahan ve Batum (Elviye-i Selâse) ve Doğubeyazıt Rusya'ya bırakıldı.

Berlin Antlaşması

- Bulgaristan üçe ayrıldı (Asıl Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olarak kaldı. Makedonya ise islahat yapmak koşuluyla Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. Doğu Rumeli özerk bir yapıya sahip oldu.)
- Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız oldu.
- Kars, Ardahan ve Batum (Elviye-i Selâse) Rusya'ya, Doğubeyazıt Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.

4.2.5. Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev yapan Ermeniler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin istimâlet politikası sayesinde dinî vebelerini rahatça yerine getirmiş hatta kendi din adamlarını kendileri tayin etme imkânı elde etmişti. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde devlet yönetimiyle ilgili bir problemleri olmayan Ermeniler, devletin zaafa uğradığı XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başta Rusya olmak üzere İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletler, Şark Meselesi'ni hayata geçirmek amacıyla Ermenileri kendisi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladılar. Bu doğrultuda ilk olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine; Berlin Antlaşması'nın ise 61. maddesine "Ermeniler için ıslahat yapılacaktır." ifadesini ilave ettiler. Böylece Ermenileri koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma hakkını elde ettiler.

Rusya'nın Ermenilerle ilgili hedefi, Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devleti kurdurarak bu devlet üzerinden Akdeniz'e, dolayısıyla da sıcak denizlere inmekti. Aynı şekilde İngiltere de bu bölgede kendi himayesinde bir Ermeni devleti kurulmasını istiyordu. İngiltere bu sayede Rusya'ya karşı tampon bölge oluşturarak Rusya'nın Akdeniz'e inmesini engellemeyi amaçlıyordu. İki devletin siyasi politikasından da anlaşılacağı gibi Ermeni meselesi, Ermenilerin değil; Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Rusya ve İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda ortaya çıktı.

Emperyalist devletlerin desteği ile Ermeniler teşkilatlanmaya başladılar. Bu amaçla komite ve çeteler kuruldu. Bunlar arasında en önemlileri, 1887'de Cenevre'de kurulan "Hınçak Partisi" ve 1890'da Tiflis'te kurulan "Taşnak Partisi" idi. İki cemiyetin de amacı Osmanlı toprakları içerisinde Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak ve ayaklanmalar çıkararak Avrupa devletlerini olayların içerisinde çekmekti. Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden Ermeni çeteleri (Görse/ 4.5), 1896'da Van'da isyan çıkardılar. Bu isyanı 26 Ağustos'ta İstanbul'daki Osmanlı Bankası saldırısı takip etti. 1904'te Sason İsyanı'nı çıkaran Ermeni komiteler, 1905'te ise Sultan II. Abdülhamit'e suikast girişiminde bulundular. 1909'da da Adana ve çevresinde yol kesme, karakol basma, sivil insanları katletme gibi eylemlerde bulundular.

Görse/ 4.5: İsyançı bazı Ermeni çeteler

1. Dünya Savaşı başladıktan bir süre sonra Ruslar, Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtarak ayaklandılar. Bazı Ermeni çeteleri ise cephe gerisindeki Müslümanları katlettiler. Ermeni çeteler, 1915 yılı içerisinde 15 Nisan'da Van'da, 17'sinde Sason'da, 18'inde Bitlis'te 20 Nisan'da Van'da yeniden isyan başlattılar.

Sason'da devlet memurları ve jandarmaları katlettiler. Ermenilerin Doğu Anadolu'daki isyanları ve katliamlarını üzerine Osmanlı Hükûmeti, bölge halkının güvenliğini sağlamak için harekete geçti. İlk olarak isyan eden Ermeniler için "Sevk ve İskân Kanunu"nu çıkardı (27 Mayıs 1915). Ardından da cepheye yakın bölgelerde yaşayan Ermenileri ülkenin daha güvenli yerleri olan Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki bölgelere göç ettirdi.

Osmanlı Hükûmeti, bu göç hareketini gelişigüzel yapmadı. Devletin güvenlik güçleri nezdinde yapılan bu göçlerde halkın tüm işleri karışlandı. Ancak bu göç esnasında bazı Ermeniler hastalık ve soğuk hava şartları nedeniyle vefat etti. Diğerleri ise belirlenen yerlere güvenli bir şekilde yerleştirildi. Savaşın sona ermesinden sonra isteyenlerin geri dönebilmesi için geri dönüş kararnamesi çıkarıldı. Dönerler için hukuki düzenlemeler yapıldı. Memleketlerine dönerlerin malları iade edildi, geri dönerlerin mallarının iadesiyle ilgili komisyonlar kuruldu. Dönerlerin yol masrafları karışlandı, bazı vergilerden de muaf tutuldular.

I. Dünya Savaşı sonrasında emperyalist devletler Anadolu'yu işgal ettiler. Kendileri ile iş birliği yapan Ermenilere Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir devlet kurma sözü verdiler. İngiltere ve Fransa'nın desteğini alan Ermeniler, Kars, Iğdır, Sarıkamış, Kağızman ve Gümrü'yü işgal ettiler. Ancak Kâzım Karabekir Paşa öncülüğündeki Türk ordusu, Ermenileri bozguna uğratarak amaçlarına ulaşmalarına engel oldu. Merkezi Erivan'da bulunan Ermeni devleti, 2-3 Aralık 1920'de TBMM ile imzaladığı Gümrü Antlaşması ile işgal ettiği yerleri boşaltmak zorunda kaldı.

Yorumlayınız

Asılsız Ermeni İddiaları ve Tarihî Gerçekler

Bugün Ermeni soykırımı olarak Türkiye'yi suçlayan devletlerin tarihçeleri, Osmanlı arşivinde yıllardır araştırma yapmaktadırlar. Bu araştırmalar kendi ülkelerinde yayımlanmış ve tarih bilimine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu tür kitaplarda kullanılan Osmanlı arşiv malzemesi ilk elden kaynaklar olarak sunulmuştur. Bu arada ciddi Batılı tarih araştırmacılarının, özellikle siyasi ve hayati mülahazalar sebebiyle Ermeni sorununu araştırmak istemedikleri de dikkati çekmektedir. Öte yandan doğrudan Ermeniler için çalışan ve Ermeni katliamını araştıran Hilmar Kaiser (Hilmar Kayzer) ve Ara Sarafyan gibi araştırmacılara istedikleri izin verildiği gibi Osmanlı Devleti'ni Ermenileri soykırımı tabi tutmakla suçlayan bu araştırmacılardan birinciye altı bin, ikinciye ise üç bin sayfa civarında fotokopi de verilmiştir. Buna rağmen Osmanlı arşivlerinin açılmadığını iddia edenlerin aslında gerçek hedefleri ortaya çıkmaktadır. Bu hedef, soykırım iddiasıyla Osmanlı Devleti'nin son zamanlarındaki Batı siyasetinin temeli diyebileceğimiz "Şark Meselesi"nin yeniden canlandırılmasından başka bir şey değildir. Buna karşılık Amerika ve Batılı devlet tarihçilerinden kurulacak bir ortak komisyonun, Türk tarihçileriyle birlikte konuyu ilk Ermeni olaylarının çıktığı zamandan başlayarak tehir sonrasına kadar birlikte araştırmaları gerekir. Bu araştırmada Ermenileri hangi devletlerin kışkırtıkları, cesaretlendirdikleri ve onlara silah yardımı yaptıklarından bir soykırım olup olmadığına kadar araştırılması reddedilecektir. Hatta bu araştırmacının Osmanlı, Rus, Alman, Fransa, İngiltere ve Amerika arşivlerinde sürdürülmesi teklifi, zannediyorum ki Osmanlı Hükûmeti'nin 1919'da Batılı devletlerden talep ettiği ikerşer tarafsız hukukçunun tahireri araştırması isteğinin reddedildiği gibi reddedilecektir. Eğer iddia edildiği gibi bir buçuk milyon insan katledilmiş olsaydı bunların toplu mezarlara gömülmesi gerekmez miydi? Bu toplu mezarlar nerelerde bulunmaktadırlar? Türklere ait toplu mezarlar ortaya çıkarken, Van şehrinin harap hâli bütün çıplaklığıyla ortada dururken neden Ermenilere ait bir toplu mezar bulunmamaktadır? Yoksa bu gibi iddialarla Fransa'nın Cezayir'de ve Adana'da, İngiltere'nin Hindistan ve Afrika'da, Amerika'nın Kızıldenizli ve diğer yerli halklara, Almanların Yahudilere, Rusya'nın önce Yahudilere sonra da Türklere karşı uyguladıkları soykırımlar ve katliamlar unutturulmaya mı çalışılmaktadır?

Yusuf HALAÇOĞLU, *Türkler Ansiklopedisi*, C 13, s. 488-489

Asılsız Ermeni iddialarının ortaya çıkmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

4.2.6. Mısır Sorunu ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa

Mısır'ın uluslararası bir sorun hâline gelmesi 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali ile başladı. Fransız ihtilali'nden sonra yayılmacı bir politika izlemeye başlayan Fransızlar, kendilerine rakip olarak gördükleri İngilizlerin sömürgelerini ele geçirebilmek için hareket ettiler. Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusu, 1798'de İskenderiye'ye çıktı ve Osmanlı kuvvetlerini yenerek Mısır'ı işgal etti. Dönemin padişahı III. Selim başarılı bir denge politikası izleyerek Fransa'nın rakiplerinden yararlandı. Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile antlaşma yapmak zorunda kaldı. Antlaşmadan bir süre sonra İngiliz donanması ani bir baskınla Ebukır denen yerde Fransız donanmasını batırdı. Donanması yok olan Napolyon, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak amacıyla Suriye üzerine yürüdü. Suriye'de Akka Kalesi önünde yapılan savaşta, Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Nizam-ı Cedit ordusu Napolyon'u ağır bir yenilgiye uğrattı. Fransa ile 1801'de El Arış Antlaşması imzalanarak savaş son verildi. 1802 yılında iki ülke arasında yapılan Paris Antlaşması ile Mısır yeniden Osmanlı idaresine girdi.

1869 yılında Akdeniz ile Kızıldeniz İngilizler tarafından Süveyş Kanalı ile birleştirildi. Süveyş Kanalı'nın açılması sonucunda Avrupa ile Asya kıtaları arasındaki ticaret yolu çok kısalımsı oldu. Özellikle İngilizler bu kanal sayesinde Hindistan'daki sömürgelerine kısa yoldan ulaşma imkânı buldu. Bu durum Süveyş Kanalı'na en yakın konumda olan Mısır'ın stratejik önemini artırdı. Dolayısıyla sömürgeci ülkelerin Mısır'a ilgileri daha da yoğunlaştı. Bu yüzden Mısır bu dönemden sonra birçok ülkenin mücadelesine sahne oldu.

Mısır'ı Fransız işgalinden kurtarmak için 1799 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden kendisine söz verilen Mora valiliği yerine Adana ve Şam valiliklerini istedi. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bu isteği, dönemin padişahı Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye gönderdi (1831). Mısır kuvvetleri önce Suriye'de sonra da Konya'da Osmanlı ordularını yenerek Kütahya'ya kadar ilerlediler. Bu gelişmeler karşısında Sultan II. Mahmut Avrupalı devletlerden destek aramaya başladı. Ancak bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak gören Avrupa devletleri gerekli desteği vermediler. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut "Denize düşen yılana sarılır" diyerek Rusya'dan yardım istedi. Çar I. Nikola, Karadeniz donanmasını, 15 bin kişilik bir kuvvetle İstanbul'a gönderdi. Bu olay Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın koruyuculuğu altına girmesinden çekinen İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. Bu devletler, baskı yaparak Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmasını sağladılar. Sultan II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması yapıldı (1833).

Değerlendiriniz

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da büyük bir otorite hâline gelmesi Osmanlı Devleti'nde ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur? Açıklayınız.

4.2.7. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Sonuçları

1826 Rum İsyanı'nın bastırılmasında da etkili olan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nden kendisine söz verilen Mora valiliği yerine Adana ve Şam valiliklerini istedi. Ancak Mehmet Ali Paşa'nın bu isteği, dönemin padişahı Sultan II. Mahmut tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. Oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye gönderdi (1831). Mısır kuvvetleri önce Suriye'de sonra da Konya'da Osmanlı ordularını yenerek Kütahya'ya kadar ilerlediler. Bu gelişmeler karşısında Sultan II. Mahmut Avrupalı devletlerden destek aramaya başladı. Ancak bu meseleyi Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak gören Avrupa devletleri gerekli desteği vermediler. Bunun üzerine Sultan II. Mahmut "Denize düşen yılana sarılır" diyerek Rusya'dan yardım istedi. Çar I. Nikola, Karadeniz donanmasını, 15 bin kişilik bir kuvvetle İstanbul'a gönderdi. Bu olay Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın koruyuculuğu altına girmesinden çekinen İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirdi. Bu devletler, baskı yaparak Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmasını sağladılar. Sultan II. Mahmut ile Mehmet Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması yapıldı (1833).

Görsel 4.6: Kavalalı Mehmet Ali Paşa tablosu (Resam: Auguste Couder (Ogüste Kude), Versay Sarayı-Fransa)

Kütahya Antlaşması'na göre

- Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye valiliği verildi.
- İbrahim Paşa'ya Adana valiliği verildi.

Değerlendiriniz

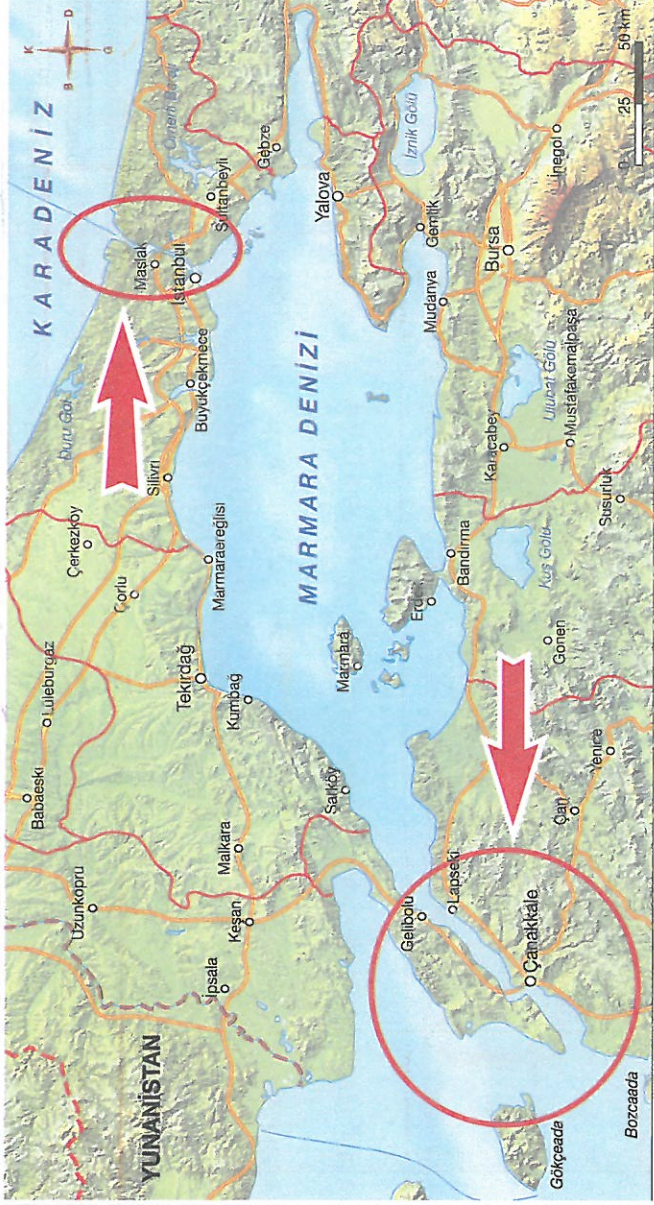
Kütahya Antlaşması Osmanlı merkezî otoritesini nasıl etkilemiştir? Belirtiniz.

Sultan II. Mahmut, Avrupalıların zoruyla imzaladığı Kütahya Antlaşması'ndan memnun olmadı. Mehmet Ali Paşa'nın olası bir saldırısı durumunda İngiltere ve Fransa'ya da güvenmediğinden Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzaladı (1833).

Hünkâr İskelesi Antlaşması'na göre:

- Osmanlı Devleti bir saldırıya uğrarsa Rusya yardım edecekti.
- Rusya bir saldırıya uğrarsa Osmanlı Devleti Boğazları kapatacağı.
- Antlaşma sekiz yıl geçerli olacaktı.

Hünkâr İskelesi Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Boğazlar (Harita 4.6) üzerindeki egemenlik haklarını tek başına kullandığı son antlaşma oldu. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti için bir çeşit himaye dönemi başladı. Rusya, Boğazlardan serbest geçiş hakkı elde etti. Karadeniz yoluyla sıcak denizlere inme fırsatı yakaladı. Bu durum Avrupalı devletleri endişelendirdi ve onların Boğazları yakından izlemelerine neden oldu. Böylece Boğazlar sorunu ortaya çıktı.

Harita 4.6: İstanbul ve Çanakkale Boğazı

Kütahya Antlaşması Mehmet Ali Paşa'yı memnun etmedi. Bir süre sonra antlaşmayı bozarak Osmanlı Devleti'ne saldırdı. Gaziantep'in Nizip ilçesinde yapılan "Nizip Savaşı"nda Osmanlı ordusunu yendi (1839). Mehmet Ali Paşa'nın yeniden Osmanlı Devleti'ne saldırması Avrupalı devletleri endişelendirdi. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Hünkâr İskelesi Antlaşması'na istinaden Boğazlara girebilirdi.

Mısır isyanı'nı önlemek için harekete geçen Avrupalı devletler İngiltere'nin önderliğinde Londra'da bir toplantı yaptı. Toplantıya İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya katıldı. Görüşmeler sonrasında Londra Antlaşması imzalandı (1840).

Londra Antlaşması'na göre;

• Mısır, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olacak ancak yönetimi Mehmet Ali Paşa ve oğullarına verilecekti.

• Mehmet Ali Paşa'nın elinde bulunan Suriye ve Adana, Osmanlı Devleti'ne geri verilecekti.

Londra Antlaşması sonucu Mısır İsyanı sona erdi. Mısır, fiilen Osmanlı Devleti'nde kaldıysa da yönetimi Mehmet Ali Paşa ve soyuna bıraktı. Osmanlı Devleti'nin bir valisine dahi söz geçiremeyecek kadar zayıfladığı gözler önüne serildi. Mehmet Ali Paşa bölgede otorite hâline geldi.

Değerlendiriniz

Londra Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

1841 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması sona erdi. Osmanlı Devleti'nin yeniden Rusya ile bir anlaşma yapmasından çekinen Avrupalı devletler, Boğazlar sorununu görüşmek üzere yeniden Londra'da toplandılar. Konferansa Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Prusya, Avusturya ve Rusya katıldı. Konferans sonunda Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı (1841).

Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne göre:

• Boğazlar Osmanlı Devleti egemenliğinde kalacaktı.

• Boğazlar tüm savaş gemilerine kapalı olacaktı.

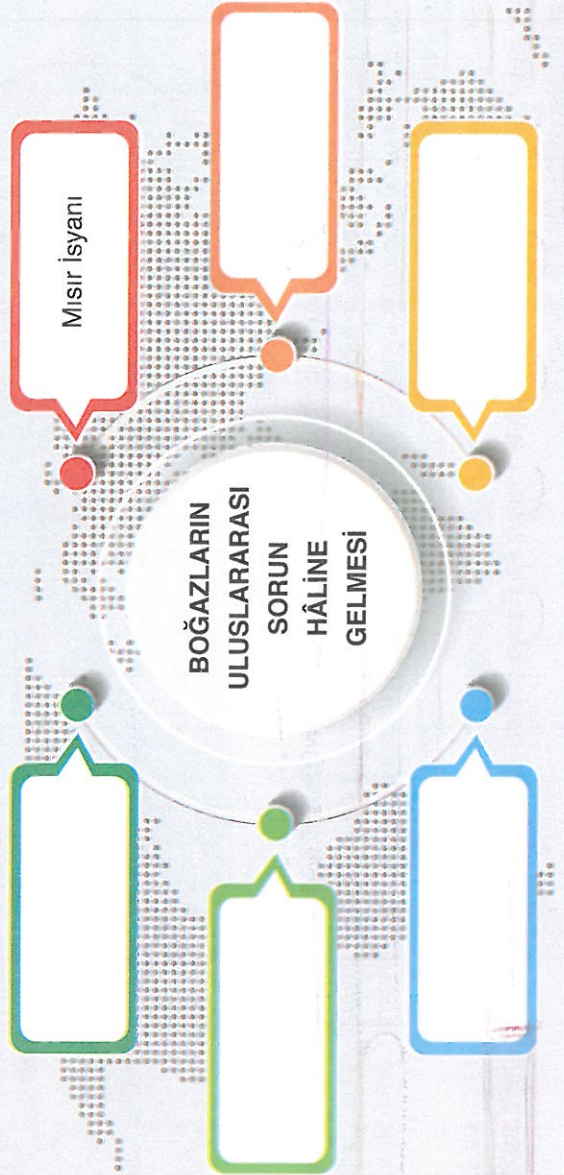
Londra Antlaşması ve Londra Boğazlar Sözleşmesi Osmanlı Devleti'nin ne kadar güçsüz olduğunu gösterdi. Devlet, Boğazlar üzerindeki egemenliğini kaybetti. Boğazlar uluslararası sorun hâline geldi. Rusya, Osmanlı üzerindeki himaye hakkını kaybetmekle beraber Karadeniz'deki güvenliğini sağladı. Yapılan antlaşmalar en çok İngilizlerin çıkarlarını korudu. İngilizler, bir süre sonra gerek Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemek gerekse Afrika'daki sömürgeleri ile Hint deniz yolunu korumak amacıyla 1798 yılında Mısır'ı işgal etti.

Değerlendiriniz

Londra Boğazlar Sözleşmesi hangi devletin çıkarlarını korumaya yönelik yapılmıştır? Belirtiniz.

Etkinlik

Aşağıdaki kavram haritasında verilen örnekten hareketle Boğazların uluslararası sorun hâline gelmesindeki faktörleri yazınız.

4.2.8. 1768-1914 Yılları Arası Osmanlı-Rus Rekabeti ve Sonuçları

16. yüzyıldan itibaren gittikçe güçlenen Rusya; Karadeniz'e inerek Boğazlarda hâkimiyet kurmayı, bu sayede sıcak denizlere inmeyi ve Panslavizm'in Balkanlarda egemen güç olmayı hedefleyen bir politika gütmüştür. Bu tarihî politikası önündeki en büyük engel Osmanlı Devleti olduğu için Rusya, Osmanlı Devleti'yle sürekli bir mücadele içine girmiştir. 1768-1914 arasındaki dönemde de Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki rekabet devam etmiştir.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları ve Küçük Kaynarca Antlaşması

Rus ticaret gemileri Karadeniz ve Akdeniz'de serbestçe dolaşma hakkını elde ederken Rusya aynı zamanda İstanbul'da elçi bulundurabilecekti. Ayrıca Rusya, kapitülasyonlardan yararlandığı gibi, Osmanlı yönetimindeki Ortodoksların haklarını da koruyabilecekti.

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşları ve Yaş Antlaşması

Kırım, Rusya'ya dâhil oldu.

1807-1812 Osmanlı-Rus Savaşları ve Bükreş Antlaşması

Sırlara bazı ayrıcalıklar verildi. Rusya'nın bölgede etkinliği arttı.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları ve Edirne Antlaşması

Yunanistan bağımsız oldu. Tuna Nehri ağzındaki adalar Rusya'ya bırakıldı. Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişi kabul edildi. Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı ödedi.

1833-Hünkâr İskelesi Antlaşması

Osmanlı Devleti, Rusya bir saldırıya uğradığı takdirde Boğazları, Rusya'nın lehine kapamayı kabul etti.

1853-1856 Savaşları ve Paris Antlaşması

Rusya, önceki dönemlerde Karadeniz'de elde ettiği kazanımları büyük ölçüde kaybetti.

1877-1878 Savaşları (93 Harbî) ve Berlin Antlaşması

Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız oldu. Panslavizm politikası büyük ölçüde amacına ulaştı. "Elviye-i Selâse" olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya dâhil oldu. Ermeni meselesi uluslararası sorun hâline geldi.

1914-1918 I. Dünya Savaşı

İttifak Devletleri arasında yer alan Rusya ile İttifak Devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı esnasında Kafkas Cephesi'nde karşı karşıya geldiler. Savaş, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlandı. 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali sonucunda Çarlık Rusya'sı yıkıldı.

Değerlendiriniz

1768-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki rekabet her iki devlette ne gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır? Açıklayınız.

4.2.9 Avrupa'da Bloklama Faaliyetleri

XIX. yüzyıl başlarında Piyemonte Kontu Cavour (Kavur) (Görsel 4.7), İngiltere ve Fransa'nın desteğini alarak İtalyan birliğini sağlamak istedi. Aradığı bu fırsat Kırım Savaşı ile Cavour'un önüne geldi. Rusya'ya karşı İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin yanında savaşta girme kararı alarak Mart 1855'te askerlerini Kırım'a gönderdi. Kırım Savaşı sonrasında Cavour ve Fransa arasında, Avusturya'ya karşı ittifak yapıldı. Yapılan antlaşma gereği her iki ülke Avusturya'ya savaş ilan etti (1858). Savaş esnasında İtalya'daki diğer kontluklar Piyemonte etrafında birleşti. Yapılan savaşlar sonrasında Roma, Avusturya'dan alındı ve Temmuz 1871'de İtalya'nın başkenti ilan edildi. Böylece İtalya, siyasi birliğini tamamlamış oldu.

1815 Viyana Konferansı sonrasında Avrupa'nın sınırları yeniden çizilmiş, Almanya otuz dokuz küçük devletten oluşan bir konfederasyon hâline gelmişti. Konfederasyonun denetimini her ne kadar Avusturya'ya bırakılmışsa da en etkin devlet Prusya idi. Prusya XIX. yüzyılın ilk yarısında ekonomik açıdan giderek gelişti. Sahip olduğu kömür yatakları ile ürettiği demir-çelik sayesinde Almanya'nın büyük bölümünde serbest ticaret alanları oluşturarak ilerleyen dönemde Alman siyasi birliğinin kurulmasına öncülük etti.

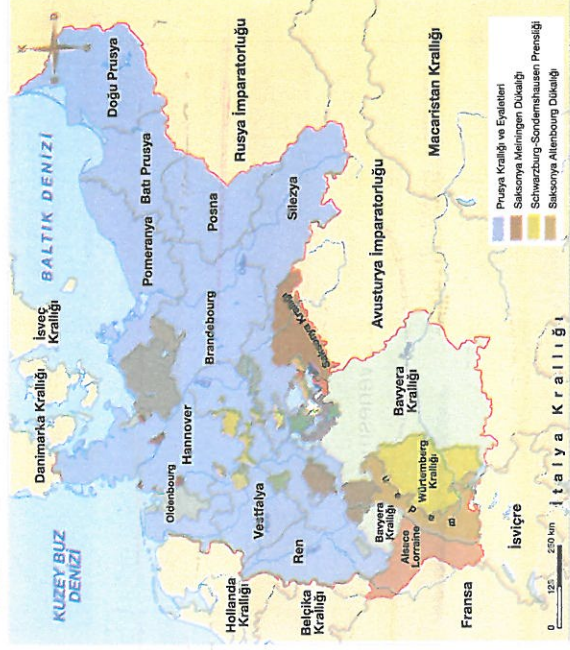

Görsel 4.7: Piyemonte Kontu Cavour

1861 yılında Prusya Kralı olan I. Wilhelm, Alman birliğinin mimarı olacak Otto von Bismarck'i (Bismarck) (Görsel 4.8) başbakanlığa atadı. Bismarck, Prusya liderliğinde Alman birliğinin kurulmasını öncelikli hedef olarak belirledi. Bismarck bu hedefi çerçevesinde 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya'ya savaş ilan ederek bu devletleri bozguna uğrattı. Sonrasında ise Fransa ile yapılan Sedan Savaşı'nı kazandı (1870). 1871'de Fransa'da imzalanan antlaşma ile ilk defa Almanya Devleti adından bahsedildi. Neticede Bismarck önderliğindeki Prusya, on yıldan kısa sürede önemli savaşlardan galip çıkarak Alman birliğini kurmayı başardı. (Harita 4.7).

Görsel 4.8: Alman Birliğinin kurucusu Otto von Bismarck

Harita 4.7: Almanya birliği

İtalya ve Almanya, siyasi birliklerini kurmalarına rağmen sömürgecilik yarışında diğer Avrupa ülkelerine göre geri kalmışlardı. Bu durum birçok sömürge bölgesine sahip olan İngilizleri endişelendirirdi. Sömürgecilerini korumak isteyen İngiltere, Almanya'ya karşı müttefik arayışı içerisine girdi. Öte yandan Almanya, Fransa ile girdiği ekonomik rekabet sonucunda Fransa'nın kömür madenleri ile ünlü Alsace-Lorraine (Alsas-Loren) bölgesini ele geçirdi. Bu durum Fransa'nın İngiltere'ye yakınlaşmasına neden oldu. Ayrıca Avusturya-Macaristan ile Rusya da siyasi çekişmeler içerisindeydiler. Çünkü Rusya'nın Balkanlara yönelik izlemiş olduğu Panslavizm politikası çok uluslu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu rahatsız etmekteydi. Rusya'nın Balkanlara verleşmesi Almanya'nın da işine gelmediğinden Almanya, Rusya'ya karşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu destekledi.

Böylece dünya devletleri arasında ilk kez bloklaşma başladı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'yı yanına alarak "Üçlü İttifak Bloku"nu oluşturdu (1882). Diğer yandan İngiltere öncülüğünde, Fransa ve Rusya arasında "Üçlü İttifak Bloku" kuruldu (1907) (Harita 4.8). Bu bloklar arasındaki ekonomik rekabet, sömürge elde etme ve silahlanma yarışının açığa çıkardığı gerginlik, I. Dünya Savaşı'nın temel nedeni oldu.

Değerlendiriniz

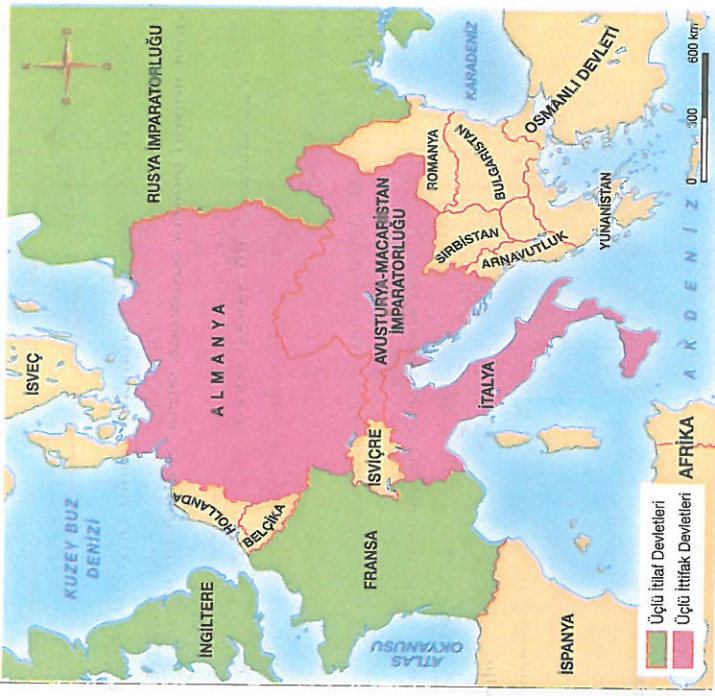
İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini tamamlamaları Avrupa'daki sömürgecilik rekabetini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

4.2.10. Balkan Savaşları

Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı çok uluslu Osmanlı Devleti'ni olumsuz yönde etkiledi. Balkanlarda birçok ulus ayaklandı. Bu ayaklanmalara, Balkanlar üzerinde siyasi emelleri olan Rusya da destek oldu. Çıkan isyanlar sonucunda Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız birer devlet oldular. Bosna Hersek'i de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ilhak etti. Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı bir tek Arnavutluk kaldı. Ancak bağımsız olan Balkan ülkeleri, Rusya ve bazı Avrupalı devletlerin kışkırtmaları sonucu yayılmacı politika izlediler. Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmak ve Şark Meselesi'ni hayata geçirmek amacıyla hareket ettiler.

■ I. Balkan Savaşı (1912-1913)

Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan kendi aralarında anlaşarak Osmanlı Devleti'ni Rumeli'den atmaya karar verdiler. Balkanlara yerleşmek ve Osmanlı Devleti üzerinde tarihî emellerini gerçekleştirmek isteyen Rusya da bu ülkelere destek verdi. Balkan devletleri Osmanlı Devleti'nden Makedonya'da islahat yapmasını istediler. İstekleri reddedilince başta Karadağ olmak üzere diğer Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar (8 Ekim 1912). Savaş başladığı sırada Osmanlı ordusu içerisinde siyasi çekişmeler vardı. Mevcut iktidar, askerî masrafları kısmak amacıyla ordunun büyük bir kısmını terhis etmişti. Ordular arasında eş güdüm yoktu. Bu nedenle dört Balkan ülkesine karşı savaştan Osmanlı Devleti yenilgiye uğradı.

Harita 4.8: XIX ve XX. yüzyılda Üçlü İttifak Devletleri

Bulgarlar Edirne'yi kuşattı. Osmanlı orduları Çatalca'ya kadar geri çekilmek zorunda kaldı (Görsel 4.9). Diğer yandan Yunanlar, Ege adalarına asker çıkardılar. Bu durumdan yararlanan Anavutluk ise bağımsızlığını ilan etti.

Kording, Sub. Ym. Bulg. ≠ Osm. Dev.

Re. M. D. Kord. Sub. Ym. ≠ Bulg.

Resim 4.9: Çatalca'ya doğru çekilen Osmanlı birlikleri

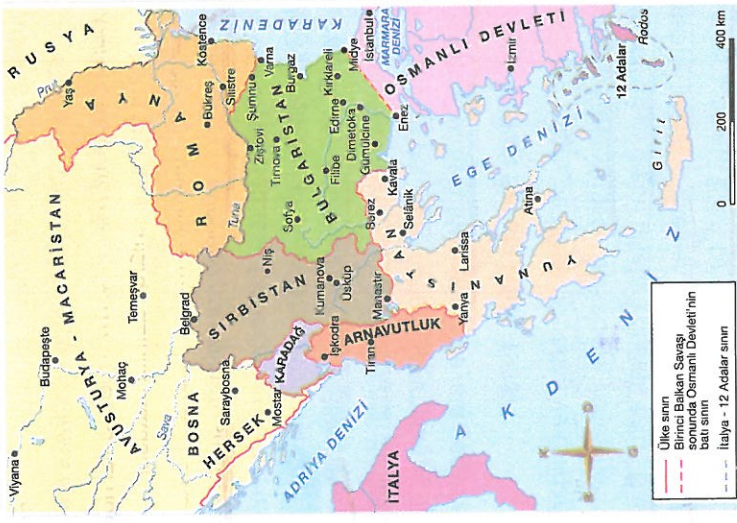
Bu gelişmeler karşısında Rusya'nın Balkanlara tamamen egemen olmasından çekinen Avrupa devletleri Rusya'yla Osmanlı Devleti'ni uzlaştırmaya çalıştılar. Osmanlı Devleti ile Balkan ülkeleri arasında yapılacak barış şartlarını görüşmek üzere Londra'da bir konferans düzenlediler. Bu sırada iktidarda bulunan Hüriyet ve İtilaf Fırkası, Balkan ülkelerinin isteklerini kabul etmeye hazırlanırken bu durumu protesto eden İttihat ve Terakkiçiler düzenledikleri 'Babiali Baskını' ile yönetimi ele geçirdiler (23 Ocak 1913). İttihatçılar dört Balkan ülkesi ile Londra Antlaşması'nı imzaladılar (1913).

Londra Antlaşması'na göre:

- Midye-Enez hattının batısındaki bütün topraklar Balkan devletlerine bırakıldı.
- Sırbistan'a Orta ve Kuzey Makedonya bırakıldı.
- Yunanistan'a Selânik, Girit ve Güney Makedonya verildi.
- Bulgaristan'a Kavala, Dedeağaç ve bütün Trakya verildi.

• Ege adalarının geleceği ve Anavutluk sınırlarının tespitinde Avrupalı devletlerin karar vermesi uygun görüldü.

1913 Londra Antlaşması'yla Bulgaristan, en fazla toprak kazanan ülke olmasının yanında Ege Denizi'ne ulaştı (Harita 4.9). Yunanistan Girit ve Selânik'i alarak konumunu güçlendirdi. Sırbistan ve Karadağ, topraklarını genişleterek Balkanlarda güç sahibi oldu. Anavutluk, Osmanlı Devleti'nden ayrılan son Balkan ülkesi oldu.

Harita 4.9: I. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı sınırları

II. Balkan Savaşı (1913)

Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden en büyük toprağı, Bulgaristan'ın almasından memnun olmayan Sırbistan ve Yunanistan Bulgaristan'a karşı ittifak kurdu. Bulgaristan'ın bu ittifaka saldırısı ile II. Balkan Savaşı başladı (29 Haziran 1913). Bir süre sonra Balkanlarda sınırlarını genişletmek isteyen Romanya da Bulgaristan'a savaş açtı. Bulgar orduları yenilmeye başladı. Balkan ülkeleri arasındaki çatışmalardan yararlanmak isteyen Osmanlı Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, Midye-Enez hattını geçti. Edirne ve Kırklareli'ni geri aldı. Ancak Avrupalı devletler, Osmanlı ordularının daha fazla ilerlemelerine müsaade etmediler. II. Balkan Savaşı sonunda Bulgaristan ile İstanbul, Yunanistan ile Atina Antlaşmaları yapıldı (1913). Yine Balkan ülkeleri kendi aralarında yaptıkları (Bükreş Antlaşması) ile Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları aralarında paylaştılar.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan ~~İstanbul~~ Antlaşması'na göre:

- Kavala ve Dedeağaç Bulgaristan'a; Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Osmanlı Devleti'ne bırakıldı.
- Meriç Nehri iki ülke arasında sınır kabul edildi.
- Bulgaristan'da kalan Türklere, Bulgarlarla eşit haklar verildi.

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yapılan Atina Antlaşması'na göre:

- Yanya, Selânik ve Girit'in Yunanistan'a ait olduğu kabul edildi.

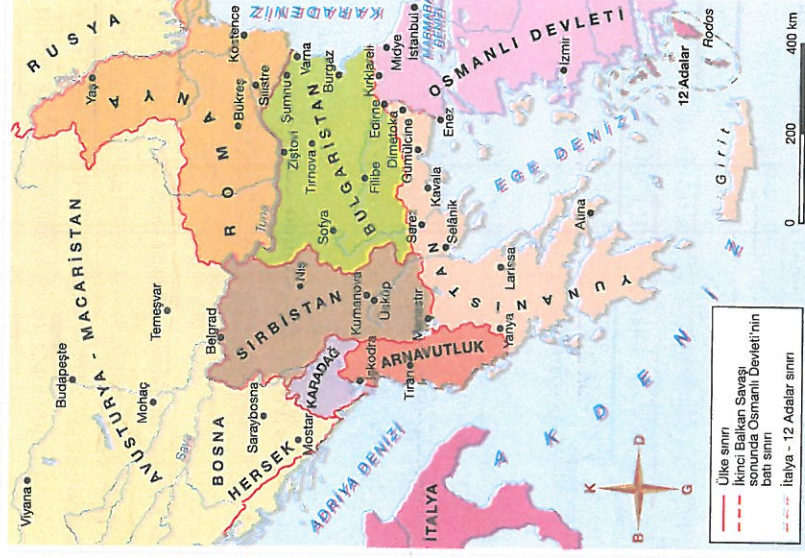
✓ Osmanlı Devleti, Sırbistan ile (İstanbul Antlaşması'nı) imzaladı. Ancak iki ülkenin ortak sınırı bulunmadığı için sınır tespiti yapılamadı. Antlaşmayla işgal altındaki Makedonya'da kalan Türklerin hukuki statüleri belirlenerek bölgedeki Türklerin hakları güvence altına alınmak istendi.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetini büyük ölçüde kaybetmesi ne gibi olumsuzluklara neden olmuştur?

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin Balkan ülkelerini bile yenemeyecek kadar zayıfladığı ortaya çıktı. Osmanlı, Doğu Trakya dışında Avrupa'daki tüm topraklarını kaybetti (*Harita 4.10*). Ege Denizi'ndeki üstünlüğü sona erdi. Balkanlarda azınlık statüsüne düşen Türkler baskı ve zulümlere maruz kaldılar. Balkan ülkelerinde baskı gören Türklerin önemli bir kısmı Anadolu'ya göç etti. Böylece Osmanlı Devleti'nin sınırları daralmasına rağmen Balkanlardan gelen göçler yüzünden nüfusu artıyordu.

İngiltere ile Fransa'nın ikiyüzlü dış politikaları ve Rusya'nın yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni yeni ittifak arayışlarına itti. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti ile Almanya arasında belirgin bir yakınlaşma görüldü. Bu yakınlaşmanın sonucu Osmanlı Devleti ile Almanya arasında "Hicaz Demir Yolu Protokolü" imzalandı (1 Mayıs 1900). Diğer yandan 1907 yılında yapılan Reval Görüşmeleri neticesinde İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Şark Meselesi konusunda anlaşması, Osmanlı-Almanya yakınlaşmasını daha da artırdı. Hatta bu yakınlaşma iki devletin I. Dünya Savaşı'na birlikte katılmalarına yol açtı.

Harita 4.10: II. Balkan Savaşı sonrası Osmanlı sınırları

4.2.11. I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı öncesi iki gruba ayrılmış olan Avrupa'da, bir gruba dâhil olarak siyasi yalnızlıktan kurtulmak istiyordu. Bu amaçla ilk olarak İngiltere'ye ittifak teklifinde bulundu. Ancak İngilizler Osmanlı Devleti'ne tarafsız bir tutum izlemesi gerektiği yönünde tavsiyede bulundu. Diğer yandan Balkan Savaşları sırasında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Balkan ülkelerine destek vermeleri Osmanlı Devleti'ni rahatsız etti.

Yorumlayınız

I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti bir taraftan ordu ve donanmasını yeniden yapılandırırken diğer taraftan da bloklanan Avrupa'da yalnız kalmamak için birtakım diplomatik girişimlerde bulunmaya başladı. Zaten önünde iki seçenek vardı: İttifak Devletleri safına katılmak veya İttifak Devletleri yanında yer almak. Önce Fransa ve İngiltere ile ittifak yapmak istendiyse de bu iki devlet, çıkacak bir savaşta yıkılmasına kesin gözüyle baktıkları, hele hele toprakları üzerinde emeller besledikleri Osmanlı Devleti ile bir antlaşmaya yanaşmadılar. Durum böyle olunca geride kalan son ve tek seçeneğe yöneldi ve 2 Ağustos 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifak antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre taraflardan biri savaş girdiğinde diğer devletin de savaşa girmesi şartı vardı. Antlaşmanın imzalandığı günden bir gün önce Almanya Rusya ile savaşa tutuştuğundan antlaşma hükümlerine göre Osmanlı Devleti'nin de Rusya'ya savaş açması gerekirdi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm (Vilhem), Osmanlı Padişahı V. Mehmet Reşat, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph (Frans Yosef)

Cezmi Eraslan, I. Dünya Savaşı ve Türkiye, Türkler Ansiklopedisi, C 13, s. 341-343 (Aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Metne göre İngiltere ve Fransa, olası bir savaşta neden Osmanlı Devleti'ni kendi yanlarına almak istememişlerdir? Belirtiniz.
2. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

1914'te Dâhiliye Nazırı Talat Bey nezdinde Rusya'ya teklif yapıldıysa da Rusya'dan olumsuz yanıt alındı. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere'ye karşı Fransa'nın desteğini almaya çalıştı. Bu doğrultuda Cemal Paşa, 1914'te Fransa'ya gitti. Ancak Fransa da ittifak konusunda tek başına bir şey yapamayacağını ve bu konuyu müttelikleriyle müzakere etmeleri gerektiğini belirterek Cemal Paşa'ya olumsuz yanıt verdi.

İttifak Devletleri'nde aradığı desteği bulamayan Osmanlı Devleti, Almanya ile yakınlaşmak zorunda kaldı. İki devlet arasında 2 Ağustos 1914'te ittifak antlaşması imzalandı. Bu gelişmeye bağlı olarak Osmanlı Devleti aynı gün genel seferberlik ilan etti.

4.2.12. İslam Dünyasının Dayanışma Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı öncesi Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığına son vermeye çalışırken dünyanın farklı bölgelerinde yer alan birçok Müslüman topluluk İslam'ın hamisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne maddi ve manevi yardımda bulundu. Bu Müslüman topluluklardan biri de Asya'nın güneyinde yer alan Myanmar (Eski adıyla Burma veya Birmanya) idi. Myanmar'ın yaklaşık %5'i Müslümanlardan oluşuyordu. Müslümanların %68'i Hint, %30'u ise Myanmarlı idi. Müslümanların %41'i Myanmar'ın güneybatısında Bengal Körfezi'nin doğu sahilindeki Arakan bölgesinde ikamet ediyorlardı (Harita 4.11).

Osmanlı Devleti siyasi ve ekonomik açıdan zor durumda bulunduğu dönemlerde bile dünyadaki bütün Müslümanların koruyucusu konumundaydı. Osmanlı padişahları, halife sıfatıyla Afrika'dan Asya'ya bütün Müslümanlara yardım göndermeye gayret gösteriyorlardı. Bu yüzden bölge Müslümanları da İslam'ın hamisi olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ni yakından takip ediyorlardı.

XIX. yüzyılda Sultan II. Abdülhamit'in de gayretiyle Hindistan, Çin, Myanmar ve Arakan'daki Müslümanların Osmanlı Devleti'ne ilgileri her geçen gün daha da arttı. Bunun neticesinde 1897'de Osmanlı-Xunan Savaşı çıkınca Asya'daki Müslümanlar hemen yardım toplayarak Osmanlı Devleti'ne gönderdiler. Yine bu dönemde Osmanlı Devleti'nde birçok demir yolunun yapımına başlandı. Bu yollardan biri hac yolculuğunu kolaylaştıracak Hicaz Demir Yolu idi. Yabancı şirketler tarafından yapımına başlanan demir yolu zaman içerisinde bu şirketlerin alacakları yüzünden durma noktasına geldi. Ancak dünyanın dört bir tarafındaki Müslümanlar gönderdikleri yardımlarla demir yolunun tamamlanmasına büyük katkı sağladılar. Başta Hindistan, Mısır, Rusya ve Fas olmak üzere Endonezya, Singapur, Güney Afrika, Tunus ve Cezayir'den bağışlar yapıldı. Hicaz Demir Yolu'na yardım edenler arasında Myanmar ve Arakan'dan yardım gönderenlere Hicaz Demir Yolu madalyaları (Görsel 4.10) göndererek teşekkür etti.

1912'de Balkan Savaşları sırasında Hindistan, Çin, Singapur, Myanmar ve Arakan'daki Müslümanlar, yaralıların tedavisi için sağlık ekipleri hazırlayarak Anadolu'ya yolladılar. Topladıkları maddi yardımları ise konsolosluk, Osmanlı bankası ve Avrupa bankaları aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne gönderdiler. Özellikle Arakan'daki Müslümanlar 35.000 altın, Birmanya Hilali-i Ahmer'i (Birmanya Kızılay'ı) ise yaklaşık 3.000 İngiliz altın lirası yardımda bulundular. Neticede Myanmar ve Arakan'daki Müslümanlar büyük fedakârlık örneği göstererek Müslümanların koruyucusu olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler.

Harita 4.11: Myanmar bölgesi

Görsel 4.10: Hicaz Demir Yolu Madalyası

Sened-i Hilafet

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunan Müslüman topluluklardan biri de her türlü imkânsızlık içinde bulunan Hint Okyanusu'nda bir adalar ülkesi olan Morityus (Harita 4.12) Müslümanları oldu. Bölgedeki Müslümanlar ilk olarak Port-Louis'deki (Por Lui) Osmanlı konsolos vekilinin önderliğinde düzenlenen bir yardım kampanyasına destek verdiler. Yardım kampanyasında toplanan yaklaşık 2.000 İngiliz sterlini değerindeki poliçeleri Londra Büyükelçiliği aracılığı ile İstanbul'a gönderdiler. Moritus Müslümanları bu yardımları Anadolu'daki Millî Mücadele Dönemi'nde de devam ettirdiler. Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenlerin çocukları ile dul eşlerine yardım topladılar.

I. Dünya Savaşı öncesi ve I. Dünya Savaşı sonrasında Millî Mücadele Dönemi'nde günümüzde Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan sınırları içerisinde yer alan Müslüman Türklere, zor durumda bulunan kardeşlerine her türlü maddi ve manevi desteği verdi. Örneğin 1918-1919 yılları arasında Güneybatı Kafkas Geçici Hükûmeti topladığı paraları Anadolu'ya gönderdi. Bölge halkı silah, cephane ve para yardımı dışında, bizzat cephelerde görev aldı.

Harita 4.12: Morityus Adası

Tarihten Bir Yaprak

Millî Mücadele Dönemi'nde Pakistan halkının yardımlarını, Türkiye'de görev yapmış Pakistan Başkonsolosu Yusuf Cüneyd şöyle anlatmaktadır:

"Çocukluğumda ninemin kucagında otururken kulağında kesik gördüm, dikilmemişti. Bunun neden kaynaklandığını sordum. Ninem, gençliğinde Türkiye ile dünyanın geri kalan ülkeleri arasında bir savaş olduğunu, o zamanlar 'Hilafet-i Osmaniye' denilen Osmanlı Devleti'nin zor günler yaşadığını söyledi. 'Bize Türkiye'nin silah, para, cephane ve hatta askere dahi ihtiyacı olduğu söylendi. Ancak çok zengin olmadığımız için verecek çok şeyimiz de yoktu. Sadece bir çift altın kupem vardı. Ben de kupelerimi bağışlamak istedim. Ancak 4-5 yıldır hiç çıkarmadığımdan kupeler kulağıma yapışmıştı. Ben de kupelerimi çekmek suretiyle çıkardım ve bağışladım. O yirtik o zaman oluştu.' dedi."

(5 Ocak 2018 tarihli gazete haberlerinden özetlenmiştir.)

Tartışınız

I. Dünya Savaşı öncesi ve Millî Mücadele Dönemi'nde, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Müslümanların Osmanlı Devleti'ne yardımda bulunmalarında etkili olan duygu ve düşünceleri arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

4.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DEMOKRATİKLEŞME FAALİYETLERİ

Hazırık

Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme hareketlerinin başlamasında etkili olan faktörler hakkında neler biliyorsunuz? Açıklayınız.

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve ekonomik yönden zayıfladığı bir dönem oldu. Bu durum karşısında bazı uluslararası ve yerel güçler ile Osmanlı tebaasının birtakım talepleri Osmanlı merkezî yönetimi zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti bu doğrultuda söz konusu unsurların taleplerini karşılamaya yönelik birtakım faaliyetlerde bulundu. Bu faaliyetlerden ilki bulundukları bölgede yerel güç hâline gelen âyanların taleplerine yönelik oldu.

4.3.1. Sened-i İttifak (1808)

Osmanlı Devleti'nde, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletle halk arasında itibati sağlayan âyan ve eşraf denilen mahallî otoriteler ortaya çıktı. XVII. yüzyılda devletin merkezî otoritesinin zayıflamasından faydalanan âyanlar, zamanla bulundukları bölgede otorite hâline geldiler. Osmanlı Devleti, çeşitli dönemlerde âyanları kontrol altına alarak merkeziyetçi yapısını güçlendirmek istediysse de bir sonuç elde edemedi. Bu konuda en büyük çalışmayı Sultan II. Mahmut yaptı. Anadolu ve Rumeli'de her geçen gün güçlenen âyanların varlığından rahatsız olan Sultan, merkezî otoriteyi yeniden sağlamayı amaçladı. Bu doğrultuda Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa (Görsel 4.11) aracılığı ile Anadolu ve Rumeli âyanlarını toplantıya çağırdı. Toplantı sonunda padişahı temsilen Alemdar Mustafa Paşa ile âyanlar arasında "Sened-i İttifak" adı verilen bir sözleşme imzalandı (1808). Ancak toplantıya katılan âyanlardan döndü bu antlaşmayı imzalamayan diğerleri çıkarılmasının zedeleneyeceği korkusu ile imzalamadı.

Görsel 4.11: Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Hermann Ludwing Ferdinand von Helmholtz'un (Hemin Lutvîh Ferdinand fon Hiholts) History Of the World adlı eserinde yer alan illüstrasyonu (Texas Üniversitesi Portrait Galeri-ABD)

Sened-i İttifak'ın önemli maddeleri şunlardır:

- Padişah, ağır vergiler koymayacak, eşit ve adaletli vergi alacaktır.
- Âyanlar, devletin eyaletlerden asker almasına karşı gelmeyecektir.
- Âyanların bulunduğu yerlerde, toplanması ve hazineye gitmesi gereken vergilerin devletin koyduğu kanun ve hükümlere göre âyanlar tarafından tahsil edilmesi sağlanacaktır.
- İstanbul'daki Yeniçeri Ocağı'nda ve diğer ocaklarda isyan çıktığında âyanlar emir beklemeksizin İstanbul'a gelerek isyanı önleyecektir.

Sened-i İttifak ile âyanlar, padişaha bağlı kalarak emir ve buyruklarını yerine getireceklerine ve islahatları destekleyeceklerine dair söz verdiler. Böylece talepleri konusunda merkezî idare ile uzlaşan âyanlar merkeze bağlandı ve devletin eyaletler üzerindeki otoritesi de yeniden kurulmuş oldu. Sened-i İttifak, Türk siyasi ve demokrasi tarihinde bir ilk olarak kabul edilir. Bu sözleşme ile ilk kez bir padişah kendi isteği ile yetkilerini sınırlandırmıştır. Ancak Sultan II. Mahmut, hükümdarlığına gölge düşüren bu sözleşmeyi çaresizlik nedeniyle imzalamıştır.

Değerlendiriniz

Sened-i İttifak, Osmanlı merkeziyetçi yapısını nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

4.3.2. Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu-1839)

Sultan II. Mahmut'un vefatından sonra yerine geçen oğlu Sultan Abdülmecit. (Görsel 4.12) ilk olarak Londra'da elçilik yapan Mustafa Reşit Paşa'yı hariciye nazırı (dışişleri bakanı) yaptı. Mustafa Reşit Paşa Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerle rekabet edebilmesi için Avrupa'da hukuk, yönetim alanları ve toplumsal alanda meydana gelen yeniliklerin Osmanlı Devleti'nde de uygulanması gerektiğine inanıyordu. Yapılacak düzenlemelerle Avrupalı devletlerin, azınlıkları bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmaları önlenilebilir. İngiltere'nin güveni kazanılarak Mısır isyanı'nda destek sağlanabilir. Fermanla uluslararası güçlerin azınlıklara talepleri karşılanabilir, **Reaya** yerine **"tebaa"** kavramı oluşturularak azınlık isyanlarının önüne geçilebilirdi.

Bu amaçlar doğrultusunda Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı'nı 3 Kasım 1839'da Gülhane Meydanı'nda yüksek rütbeli devlet adamları, ulema, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve yabancı elçilerin de hazır bulunduğu bir törende ilan etti.

Tanzimat Fermanı'nda yer alan bazı maddeler şunlardır:

- Kanun önünde herkes esit sayılacak, vergiler herkesin gelirine göre toplanacaktır.
 - Mahkemeler herkese açık olarak yapılacak, hiç kimseye yargılanmadan ve sorgulanmadan ceza verilmeyecektir.
 - Kişilere mülkiyet hakkı tanınacak, müsadere usulü kaldırılacaktır.
 - Askerlik tüm Osmanlı tebaası için zorunlu olacak ve askerlik süresi dört veya beş yıl olarak belirlenecektir.
- Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da ilan edilerek yürürlüğe girdi. Tanzimat Fermanı ile padişah, kendi gücünün üzerinde bir kanun gücünün olduğunu kabul etti. Ayrıca bu fermanla devlet ve toplumun karşılıklı hakları ele alındı. Tanzimat Fermanı her ne kadar bir anayasa olmasa da anayasal düzene geçişi sağlayan önemli bir adım oldu. Batılılaşma hareketlerinin ön plana çıktığı bir düzen oldu. Edebiyat alanında makale, tiyatro, roman, hikâye ve eleştiri gibi yeni yazı türleri görüldü.
- Tanzimat Fermanı ile azınlıklara verilen haklar Avrupalı güçleri memnun etmediği gibi daha fazla hak talebi ile Osmanlı Devleti'ne baskıları beraberinde getirdi. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile her ne kadar Mısır isyanı'nda İngilizlerin desteği sağlansa da Avrupalı devletlerin, azınlıkları bahane ederek Osmanlı iç işlerine karışmalarının önüne geçilemedi.

Değerlendiriniz

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı ile amaçladığı hedeflere ulaşamamasında hangi faktörler etkili olmuştur? Belirtiniz.

Görsel 4.12: Sultan Abdülmecit tablosu [Ressam: Jean Portet (Jon Porte), Pera Müzesi-Fransa]

(Reaya: Devlet yönetimi altında)
(Tebaa: Yönetici gruplar (süresi)
Tabi olanlar

4.3.3. Islahat Fermanı (18 Şubat 1856)

Tanzimat Fermanı ile ilan edilen ilkeler ağır aksak uygulanmaya çalışılsa da Avrupalı devletler yapılanlardan tam anlamı ile memnun kalmadılar. Avrupalı devletler azınlıkları bahane ederek sık sık Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmayı sürdürdüler. Öyle ki Kırım Savaşı öncesinde Osmanlı Ortodokslarını himaye etmek isteyen Rusya, Kudüs ve çevresindeki kutsal yerler için Osmanlı Devleti'nden bazı taleplerde bulundu. Ancak Osmanlı Devleti egemenlik haklarını zedelediği gerekçesiyle Rusların taleplerini reddetti. Bu durum iki ülke arasında Kırım Savaşı'nın başlamasına neden oldu.

Kutsal Yerler Sorunu'yla başlayan Kırım Savaşı'nda Batılı devletler, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. Ancak Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların haklarının yeterince korunmadığını iddia eden Rusya'nın bu iddiasını boşa çıkarmak için Osmanlı Devleti'nden hükümlanlık haklarını bozmayacak bir şekilde Hristiyan ahalîye daha fazla hak ve ayrıcalıklar içeren bir ferman çıkarılması talebinde bulundular.

Resim 4.13: Paris Konferansı tablosu (Ressam: Edouard Louis Dubufe, Fransa Tarihî Müzesi)

Osmanlı Devleti her ne kadar bu talebin iç işlerine karışması anlamına geleceğini bildirse de; böylece bir kriz döneminde savaş sonrasında toplanan Paris Konferansı'nda (Görse! 4.13) aleyhinde bir sonuç çıkmasını önlemek amacıyla Hristiyan ahalîye geniş haklar içeren Islahat Fermanı'nı ilan etmeyi uygun gördü. Islahat Fermanı'nın hazırlanması için İstanbul'da İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın elçilerinin de yer aldığı bir komisyon kuruldu. Ancak bu devletler, Rusya'nın daha önce Osmanlı Devleti'nden Ortodoks Hristiyanları bahane ederek sağladığı hak ve ayrıcalıkları, kendileri için elde etmeyi amaçladılar. Ayrıca alınan kararların uygulanmasında kendilerinin de söz hakkına sahip olmalarını istediler. Hatta İngiliz elçisi, Islahat programının Paris Barış Antlaşması'nda yer almasını ve Avrupalı devletlerin garantisini altında olmasını talep etti. Ancak Osmanlı Devleti bunu egemenlik haklarına aykırı sayarak reddetti. Bunun üzerine Islahat programı, gayrimüslimlere padişahın kendi arzusu ile ayrıcalıklar verdiği zannını uyandırmak için bir ferman şeklinde ilan edildi (18 Şubat 1856).

Fermanın ilkeleri incelendiğinde ele alınan konuların iki ana gruba ayrıldığı görülür. Birinci grupta sadece gayrimüslimlerin ikinci grupta ise bütün tebaaya ilgilendiren maddeler yer alır. Ancak Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlere yönelik oldukça geniş haklar vardır.

Islahat Fermanı'nda yer alan bazı maddeler şunlardır:

- Mahkemeler açık yapılacak, herkes kendi dinine göre yemin edecek, yasalar herkese eşit uygulanacaktır.
- Gayrimüslim halka din ve vicdan özgürlüğü sağlanacak; gayrimüslimler patrikhane, kilise, okul ve hastane gibi binaları tamir ve inşa edebilecektir.
- Resmî yazışmalarda gayrimüslimleri kötüleyen ve küçük düşüren sözler kullanılmayacaktır.
- Yabancı uyruklular, vergisini vermek koşuluyla **mal mülk** edinebileceklerdir.
- Gayrimüslimler de belediye il genel meclislerine üye seçilebileceklerdir.
- Gayrimüslimler nakdi bedel ödeyerek **askerlikten muaf** olabileceklerdir.
- Vergilerin toplanmasında iltizam usulüne son verilecektir.
- Herkes şirket ve banka kurabilecektir.
- Gayrimüslimler de devlet memurluklarına, askerî hizmetlere ve okullara alınacaktır.

Değerlendiriniz

Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanı arasındaki benzer ve farklı yönler nelerdir? Açıklayınız.

Islahat Fermanı ile azınlıklara Tanzimat Fermanı'ndan daha fazla haklar verildi. Hatta azınlıklar bazı konularda Müslüman tebaadan daha fazla haklara sahip oldular. Bu durum Müslüman tebaa arasında iyi karşılanmadı. Sultan Abdülmecit'e (Görsel 4.14) yönelik tepkiler arttı. Tam bağımsız olmayı isteyen Hristiyan azınlık, geniş olan bu hakları da yeterli bulmadı.

Paris Antlaşması'nda, Avrupalı devletler Islahat Fermanı'nı tanıyıp Osmanlı iç işlerine karışmayacaklarını taahhüt etseler de sözlerinde durmadılar. Tam tersine Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla karışmaya başladılar. Tüm bunlar Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını zedeledi. Osmanlı Devleti bağımsız iç siyaset yapamaz hâle geldi.

Tanzimat ve Islahat Fermanları ile Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi hızlandı. Açılan yeni okullarda yenilikçi anlayışa sahip insanlar yetişti. Ancak gelenekçi ve yenilikçi eğitim anlayışı fikir çatışmalarını da beraberinde getirdi. Bu durum Osmanlı toplumunda Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarını ortaya çıkardı. Toplumda yeni kurumların oluşmasına bağlı olarak bir memur sınıfı oluştu. Gelenekçi yapıdan ayrılan bu sınıf, sosyal hayatta Batı tarzı yeniliklerin öncüsü oldu.

Görsel 4.14: Islahat Fermanı'nın ilanı dolayısıyla Sultan Abdülmecit adına bastırılan hatıra bronz madalyon

Tartışınız

Islahat Fermanı'nın Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkilerini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Osmanlı Devleti Avrupa siyasi sistemine entegre olabilmek amacıyla hukuksal alanda da düzenlemelere ihtiyaç duyuldu. Bu doğrultuda birçok alanla ilgili kanunlar hazırlandı. Bu kanunlar içerisinde "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye" (Mecelle) ön plana çıktı.

Cevdet Paşa'nın (Görsel 4.15) başkanlığındaki bir komisyon tarafından İslam hukukuna bağlı kalınarak hazırlanan Mecellede, daha çok borçlar, eşya ve yarılama hukukuna dair bilgilere yer verildi. Mecelle ile şerif kanunlar Batı standartlarında sistemli bir hâle getirildi. Neticede Mecelle bir bakıma modern hukukla şerif hukukun sentezinden oluştu.

4.3.4. I. Meşrutiyet'in İlanı ve Kanun-ı Esasî'nin Kabulü (23 Aralık 1876)

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren dünyada anayasal düzene geçiş hareketleri hızlandı. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de etkiledi. Ülke içinde Genç Osmanlılar Cemiyeti üyeleri anayasal düzen konusunda çalışmalar başladılar. Özellikle bu cemiyetin ileri gelenlerinden biri olan Mithat Paşa, Sultan II. Abdülhamit'ten tahta çıkarıldığı takdirde yeni bir anayasanın ilanı konusunda söz almıştı.

Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine Sultan V. Murat geçti. Tahta geçmesinden kısa bir süre sonra sağlığının bozulması üzerine Sultan V. Murat tahttan indirildi. Yerine Genç Osmanlıların desteklediği Sultan II. Abdülhamit (Görsel 4.16) tahta çıkarıldı. Sultan II. Abdülhamit padişah olduktan sonra "Şüray-ı Devlet" te bir komisyon oluşturdu. Komisyonun başına Mithat Paşa'yı getirdi. 23 kişilik komisyon Türk tarihinin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasî'yi hazırladı. Tüm bu gelişmeler olduğu sırada, Rusların Panslavizm propagandaları nedeniyle Balkanlarda çıkan işyanlar devleti zor durumda bıraktı. Osmanlı Devleti bu meselenin çözümü için büyük devletlerin katıldığı Tersane Konferansı'nı düzenledi. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerin desteğini alabilmek için dış baskıları bertaraf etmek ve Balkan krizini çözebilmek için topladığı konferans sırasında Kanun-ı Esasî'yi ilan etti (23 Aralık 1876).

Kanun-ı Esasî, Osmanlı Devleti'nde anayasal hareketler açısından dönüm noktası oldu. Osmanlı Devleti'nde meşruti yönetime ve anayasal düzene geçildi. Müslümanlarla birlikte gayrimüslim azınlığa da siyasal haklar verildi.

Görsel 4.15: Cevdet Paşa

Görsel 4.16: Sultan II. Abdülhamit

a) Ayan Meclisi b) Mebusan Meclisi

Kanun-i Esasî'nin hazırlanmasından bir süre sonra Sultan II. Abdülhamit, Genç Osmanlılara verdiği söz tutarak ilk Osmanlı parlamentosu olan Meclis-i Umumiyi açtı (19 Mart 1877) (Görsel 4.17).

Osmanlı Devleti'nde, 1876'da ilan edilen meşrutiyet ile Türk tarihinde ilk kez parlamenter siste-
me ve anayasal düzene geçildi. Kanun-i Esasî ile iki meclisli parlamentoya geçiş, bağımsız yargı,
3 inanç özgürlüğü ve vergilerin kişi gelirlerine göre düzenlenmesi gibi demokratik yenilikler getirildi.
Ülkede ilk kez seçimler yapıldı. Kısıtlı da olsa halka seçme ve seçilme hakkı verildi. Halk, padişah
ile birlikte yönetime ortak oldu. Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli değişti. Ancak Kanun-i Esasî'de yürütme yet-
kisi padişahın seçtiği Ayan Meclisine verildiğinden halkın yönetime katılımı sözde kaldı. Padişahın yetkilerine
kısıtlamalar getirilmedi.

Görsel 4.17: İlk Osmanlı parlamentosunun (Meclis-i Umumi) açılışını tasvir eden gravür (The Illustrated London News, 1877)

Yorumlayınız

MECLİS-i UMUMİ	
MEBUSAN MECLİSİ	ÂYAN MECLİSİ
• <u>Üyeleri</u> halk tarafından her <u>kelli</u> bin erkek nüfusa bir temsilci gelecek şekilde, <u>iki dereceli</u> bir seçimle belirlenirdi. • Bu meclise gelenler vilayet meclislerinin üyeleri idi. • <u>Çalışmalarını açık oturumlarda</u> yürütürlerdi. • <u>Padişah, gerektiğinde meclisi feshedebilirdi.</u>	• <u>Üyeleri</u> padişah tarafından <u>seçilir ve ömür boyu</u> görevde kalırlardı. • <u>Üye sayısı</u> Mebusan Meclisi üyelerinin <u>üçte biri</u> ni aşamazdı. • <u>Önemli görevler</u> yapmış bürokratlarla <u>birkaç ulema sınıfı</u> üyesinden oluşmaktaydı. • <u>Çalışmalarını kapalı oturumlarda</u> yürütürdü.
Üye Sayıları	115
Müslüman	69
Gayrimüslim	46
	26

Tablodan hareketle Osmanlı parlamentonun genel özellikleriyle ilgili neler söyleyebilirsiniz? Açıklayınız.

ITTIHAT VE TERAKKUL CEMİYETİ

ITTIHAT VE TERAKKUL CEMİYETİ

Görsel 4.18: İtihat-ı Osmani logosu

- Osmanlı hükümdarlığı, halifeliği de kapsayacak şekilde Osmanlı hanedanının en yaşlı üyesine geçer.

• Bakanlar padişaha karşı değil, Meclis-i Mebusana karşı sorumludurlar.

- Yayın (neşriyat) kanun dairesinde serbesttir.

Tablo 4.2: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kurulan Siyasi Partiler

[illegible]

Tablo 4.3: 1908 yılı Osmanlı Parlamentosunda Yer Alan Üyeler

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda muhtarlıkların ve taşra meclislerinin kurulması demokratikleşmenin ilk aşamalarını oluşturdu. Meşrutiyet dönemlerinde yapılan mebus seçimleri ve çok partili hayata geçiş denemeleri ile de demokratikleşme yolunda önemli adımlar atıldı. Sınırlı da olsa halk yönetime ortak oldu. Basın üzerindeki sansürün kaldırılmasıyla birçok gazete yayın hayatına başladı. Toplantı ve dernek kurma hak ve hürriyetleri kabul edildi. Özgürlük ve demokrasi kavramları güçlendi. Diğer yandan Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri Türkler arasında milliyetçilik duygularını geliştirdi.

4.3.6. Osmanlı Devleti'nde Dağılmayı Önlemeye Yönelik Fikir Akımları

XIX. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan, 1830 ve 1848 ihtilalleri ile devam eden süreçte, Avrupa'da ulus devlet, millî kültür ve halk egemenliğine dayalı yönetim anlayışı giderek yaygınlaştı. İlk olarak Fransızlar birçok etnik grubu dil ve ülkü birliği doğrultusunda bir millet hâline getirmeyi başardı. Bu durum zamanla diğer Avrupa devletleri arasında yayılmaya başladı.

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler zamanla Osmanlı Devleti'nde de etkili olmaya başladı. Diğer yandan art arda kaybedilen topraklar ve Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri, birçok devlet adamı ve aydın arasında tepkilere neden oldu. Bu kesim, devletin kötü gidişatını önlemek ve devleti dağılmaktan kurtarmak amacıyla çeşitli fikirler ortaya attı. Ortaya çıkan bu fikirleri ele alan Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesi ile Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çıkmazda izlenmesi gereken siyasi yöntemleri sorgulamıştır. Yusuf Akçura'nın üzerinde durduğu üç farklı siyaset tarzı vardır. Bunlar Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür.

Osmanlıcılık: Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayanları dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın kanun önünde eşit gören düşünce akımıdır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I. Meşrutiyet'in ilanı bu fikir doğrultusunda gerçekleşmiştir. Osmanlıcılık düşüncesi, milliyetçilik akımının etkisiyle Balkanlarda çıkan ayaklanmalar nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir. Ahmet Mithat Efendi ve Ziya Paşa gibi aydınlar Osmanlıcılık fikrinin önemli savunucularındandır.

İslamcılık: Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü sağlamak amacı güden ve Osmanlıcılık fikrinin başarısız olması üzerine önem kazanan bir düşünce akımıdır. Avrupalılar tarafından Panislamizm olarak da adlandırılmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, Osmanlı Devleti'nin dış politikasında etkili olmuştur. Yine ünlü şair Mehmet Akif Ersoy bu fikrin önemli savunucularından biri olmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlangıç yıllarında Sultan V. Mehmet Reşat'ın cihat çağrısının pek karşılık bulmayışı, yine bazı Arap kabilelerinin İngilizlerle Osmanlı aleyhine iş birliği yapması İslamcılık fikrine gölge düşürmüştür.

Türkçülük: Türk tarihini, uygarlığını ve coğrafyasını araştırıp Türk kültürü etrafında bütün Türkleri toplama düşüncesidir. Bu fikri savunuculara göre dil, dini ve idealleri bir olan bir toplum sayesinde Osmanlı Devleti kalıcı olabilir. Türkçülük fikrinin ortaya çıkmasında Fransız İhtilali ile doğan milliyetçilik akımının gayrimüslim tebaa arasında yayılması ve bunun sonucunda isyanların çıkması etkili olmuştur. Avrupalı devletlerin Şark Meselesini hayata geçirmek istemeleri, bu doğrultuda özelliklerle Balkanlardaki Türklerin baskı ve zulüm görmeleri de Türkçülük fikrinin yayılmasında etkili olmuştur. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Fuat Köprülü, İsmail Gasprali ve Ahmet Ağaoğlu Türkçülük fikrinin önemli savunucularındandır.

YUSUF AKÇURA

(1876-1935)

Kazan'ın Simbir şehrinde doğdu. Türkçülük akımının önde gelen düşünür ve tarihçisidir. Harbiye Mektebi'nde okudu. Paris'e giderek Jön Türklerle tanıştı. Burada Siyasal Bilgiler Yüksekokuluna devam etti. 1903'te "Osmanlı Devleti Kurumlarının Tarihi Üstüne Bir Deneme" adlı teziyle okulu bitirerek Rusya'ya döndü. Kazan'da öğretmenlik yaptı. 1904'te "Üç Tarz-ı Siyaset" makalesini yayımlanmak üzere Kahire'de çıkan Türk gazetesine gönderdi. "Rusya Müslümanları" adlı siyasi harekete de fiilen katıldı (1905). II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. Millî Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. 1923 yılında İstanbul mebusu seçilerek medrese girdi. Kurtuluş Savaşı sonrası TBMM adına İstanbul'u itilaf Devletleri temsilcilerinden teslim aldı. Atatürk tarafından 1931 yılında Türk Tarih Kurumunun kuruluşunda görevlendirildi.

Nuri Yüce, Akçura, Yusuf,
İslam Ansiklopedisi, C 2. s. 228-229
(Kısaltılmıştır.)

4.4. DARBELER VE OSMANLI SİYASİ HAYATINA DARBELERİN ETKİLERİ

Hazırlık

Darbe kavramı sizde ne gibi çağrışımlar yapmaktadır? Belirtiniz.

■ 1876 Darbesi

Darbe, bir ülkede baskı kurarak veya zor kullanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işidir. 1876 Darbesi, Türk siyasi tarihinde bu doğrultuda gerçekleştirilen ilk eylemdir.

1861'de Sultan Abdülmecit vefat edince yerine kardeşi Abdülaziz (Görsel 4.19) tahta geçti. Ancak Sultan Abdülaziz, saltanatının ilk yıllarında birçok sorunla karşılaştı. Devletin dış borcu her geçen gün artıyordu. Azınlıkların istekleri bitmek tükenmek bilmiyordu. Ruslar Bal kanlarına yönelik Panslavizm propagandalarını sürdürüyordu. Bu sırada Fransa Kralı (III. Napolyon, 1867'de Paris Sanayi Sergisi'ne Sultan Abdülaziz'i davet etti. Sultan bu davete katılmayı uygun buldu. Böylece Avrupalı devletlerle yakın ilişkiler geliştirilecek, Rusya'nın tarihî emelleri Avrupalılara anlatılacak ve Avrupa'daki gelişmeler yerinde görülecekti. Sultan Abdülaziz'in 21 Haziran 1867'de başlayan Avrupa seyahati 6 Ağustos 1867'de son buldu.

Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati sonrasında ilk olarak Avrupa'daki gözlemlerini içeren bir hatt-ı hümayun yayımladı. Raporunda Avrupa'daki gelişmeleri ülkesinde uygulayacağını belirtti. Orduyu modernize etti. Donanmayı İngiltere ve Fransa'dan sonra dünyanın üçüncü deniz gücü hâline getirdi. Bu doğrultuda Bahriye Nezareti (Deniz Bakanlığı) kuruldu. Demir yolu ulaşımında önemli hamleler yaptı. Eğitim alanında ise İkhsivîl tıp okulu (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne (1867) Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) (1868) Dar'ül-Muallimat (kız öğretmen okulu), yoksul ve yetim çocuklar için de Darüşşafaka açıldı.

Sultan Abdülaziz'in yaptığı ıslahatlardan bazı iç ve dış mihraklar rahatsız oldu. Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Adalet Nazırı Mithat Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi kendi aralarına ittifak kurarak Sultan Abdülaziz'i devirmeyi planladılar. Zamanla bu fikirlerine bazı Osmanlı kuvvet komutanlarını da dâhil ettiler. Bu oluşuma İngilizler de destek verdi. Darbeciler medrese öğrencilerini ve bazı ulemayı da Sultan Abdülaziz aleyhine kışkırttılar. Neticede bazı komutanların idaresindeki askerî kuvvetler Sultan Abdülaziz'in bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'na karadan ve denizden kuşattılar (30 Mayıs 1876).

Darbeciler Sultan Abdülaziz'i, tahttan indirerek yerine kardeşi V. Murat'ı tahta çıkardılar. Sultan Abdülaziz'i de Topkapı Sarayı'na götürdüler. Sultan Abdülaziz 4 Haziran 1876 Pazar sabahı, odasında vefat etti.

Görsel 4.19: Sultan Abdülaziz

■ 1909 Darbesi (31 Mart Olayı)

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan seçimlerde, İttihat ve Terakki Fırkası en güçlü sivil kuruluş hâline geldi. Bu durum, İttihat ve Terakki Fırkası ile diğer fırkalar -özellikle de Ahrar Fırkası- arasında anlaşmazlıklar çıkmasına neden oldu. Meşrutiyet karşıtı bazı gazeteciler, İttihat ve Terakki Fırkası alevhine propaganda yapmaya başladılar. Balkanlarda yaşanan bunalımlardan İttihat ve Terakki Fırkasını sorumlu tuttular. Bu ortamda Serbestî gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi öldürüldü (8 Nisan 1909).

Hasan Fehmi'nin cenazesine bazı üniversite öğrencileri, subaylar, dervişler ve kalabalık bir grup katıldı. Cenaze töreni bir anda İttihat ve Terakki Fırkası'na muhalif olanların gövde gösterisine dönüştü. Bütün bu olayların sonucunda "31 Mart Vakası" meydana geldi. (13 Nisan 1909) "31 Mart Olayı" denen bu ayaklanmayı bastırmak için İttihat ve Terakki Fırkasının daha önceden Rumeli'den getirdiği avcı taburları içerisindeki bazı disiplinli grupların da karışmasıyla isyan daha da büyüdü. İttihat ve Terakki Fırkası duruma hâkim olamadı.

31 Mart Olayı, Selânik'te duyulunca Mahmut Şevket Paşa, kumutasında "Hareket Ordusu" hazırlanarak İstanbul'a gönderildi (Görsel 4.20). Kurmay başkanlarından biri olan Mustafa Kemal, ordunun İstanbul'a sevkîyatında rol oynadı. İsyan kısa sürede bastırıldı. Ancak İttihatçılar isyanın tüm sorumluluğunu Sultan II. Abdülhamit'e yüklediler. Bir süre sonra da Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirerek yerine Sultan V. Mehmet Reşat'ı getirdiler (27 Nisan 1909).

Görsel 4.20: Hareket Ordusu askerleri [Kartpostalda Osmanlı Türkçesi ve Fransızca yazılarda "Hareket Ordusu efradının Makriköy (Bakırköy) üzerine yürüyüşü" yazmaktadır.]

■ 1913 Darbesi (Bâb-ı Âli Baskını)

31 Mart Olayı sonrasında İttihat ve Terakki Fırkası, ülke yönetiminde âdetâ söz sahibi tek parti durumuna geldi. Ancak bu durum bir muhalefet cephesini de ortaya çıkardı. 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruldu. Diğer yandan 1911 yılında Arnavutluk'ta çıkan isyanı bastırmak üzere gönderilen asker arasında İttihatçıların politikasını beğenmeyen muhalif subaylar "Halaskâr-ı Zabitân" adını verdikleri bir birlik kurup dağlara çıktılar. Mevcut hükûmete de bir muhtıra vererek yeni bir hükûmet kurulumasını, aksi hâlde yönetime el koyacaklarını bildirdiler. Bu durum karşısında Said Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu (1912).

Halaskâr-ı Zabitân: Kuntarlar, Subaylar.

8 Ekim 1912'de dört Balkan ülkesi (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan), Osmanlı Devleti'ne saldırarak I. Balkan Savaşı'nı başlattılar. Ancak bu savaşa siyasi görüş ayrılıkları dolayısıyla parçalanmış olan Osmanlı ordusu hazırlıksız yakalandı. Savaşta alınan kötü sonuçlar, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti'ni istifaya zorladı. Balkan devletlerinin Trakya'ya doğru ilerledikleri bir sırada Kıbrıslı Kâmil Paşa kabinesi kuruldu (29 Ekim 1912).

Bu gelişmeler vasıtasıyla sırada Bulgar ordusu Çatalca'ya ilerlemiş ve Balkan devletleriyle Londra'da yapılan görüşmeler Edirne ve Adalar yüzünden sonuçsuz kalmıştı. İngiltere ve Rusya, 17 Ocak 1913'te Bab-ı Âli'ye verdikleri bir nota ile Edirne'nin Bulgaristan'a ve Adalar'ın da kendilerine bırakılmasını istediler. Tekliflerin görüşülmesi için Dolmabahçe Sarayı'nda genel bir toplantı yapıldı (22 Ocak 1913).

Bu arada ittifatçılar uzun süredir tasarladıkları hükûmet darbesini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Hükûmeti, Edirne'yi Bulgarlara terk etmekle suçladılar. Bu şekilde, yapacakları hükûmet darbesine dayanak oluşturmak istediler. Neticede Enver Paşa başkanlığında bir grup tarafından Bab-ı Âli Baskını gerçekleştirildi. Baskına direnenler katledildi (23 Ocak 1913) (Görsel 4.21). İttihatçıların yaptığı bu hükûmet darbesi sonucunda Kâmil Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı. Sadrazam Mahmut Sevket Paşa başkanlığında yeni bir hükûmet kuruldu.

Bab-ı Âli Baskını, Türk siyasi tarihine kanlı bir hükûmet darbesi olarak geçti. Bu olaydan sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek başına iktidar oldu ve fiilen tek parti hâline geldi.

Tartışınız

Darbelerin karakteristik özellikleri ve ortaya çıkardığı olumsuzlukları arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Darbelerin Osmanlı Dış Siyasetine Etkileri

Osmanlı Devleti'nde XIX ve XX. yüzyılda meydana gelen darbeler ülke genelinde büyük karışıklıklara yol açtı. Bu karışıklıklar nedeniyle Osmanlı Devleti, birçok bölgeyi kaybetti.

1876 Darbesi sonucu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi iç ve dış siyasette büyük kargaşaya neden oldu. Osmanlı merkezî otoritesindeki boşluktan faydalanan Balkanlardaki gayrimüslim halklardan bazıları Avrupalı devletlerin de desteği ile ayaklandı. Osmanlı Devleti, ayaklanmaları bastırmakta zorlandı. Diğer yandan Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nı (93 Harbi) Osmanlı Devleti kaybetti. 1878 yılında Rusya ile yapılan Berlin Antlaşması sonucunda Sırbistan, Karadağ ve Romanya'ya bağımsızlık verildi.

31 Mart Olayı ve sonrasında Osmanlı dış siyasetini olumsuz etkiledi. Ülkedeki karışıklıklardan faydalanan Avusturya-Macaristan, Berlin Antlaşması'na aykırı davranarak Bosna Hersek'i kendi topraklarına kattı. Bu olaydan bir gün sonra Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etti.

UN COUP D'ÉTAT A CONSTANTINOPLE
Néant de Naalin Pacha

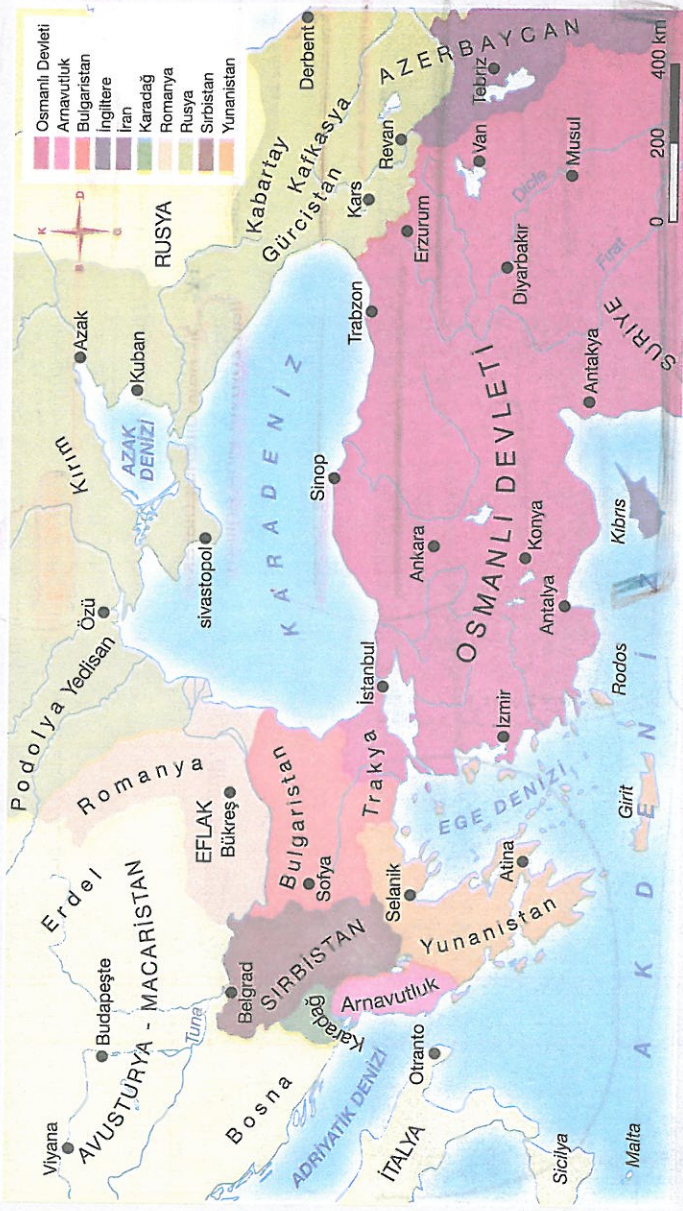
Görsel 4.21: Bab-ı Âli Baskını ile ilgili dönemin Fransız gazetelerinden birinde yer alan manşet (Konstantinopolis'te Bir Darbe, Nazım Paşa'nın öldürülmesi)

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 1897 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Girit Osmanlı toprağı sayılmasına rağmen bir Rum valî tarafından idare ediliyordu. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Girit'in Yunanistan'a bağlanması sorunu baş gösterdi. Girit'teki Rumlar, büyük bir gösteri sonrasında, Girit'in Yunanistan'a katıldığını duyurdular. Girit Meclisi aldığı bir kararla bölgede Yunan Anayasası'nın geçerli olduğunu ilan etti. Osmanlı Devleti, ülke içindeki sorunlar nedeniyle bölge ile yeterince ilgilenemedi. Neticede 31 Mart Olayı'nı fırsat bilerek Yunanistan, Girit'i kendi topraklarına kattı.

XX. yüzyılda Balkanlarda esen milliyetçilik rüzgârı ve Osmanlı Devleti'nin bölgede her geçen gün otoritesini yitirmesi, son olarak 31 Mart Olayı sonrası Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Arnavutluk'u da etkiledi. Bu sebeplerden dolayı 1911'de Arnavutluk isyanı patlak verdi. Osmanlı Devleti, bu isyanın getirdiği sorunlarla uğraşırken Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu durumdan yararlanan Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti (23 Kasım 1912). Bab-ı Ali Baskını sonrasında yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, Arnavutluk sorunu ile yeterince ilgilenemedi. 30 Mayıs 1913'te yapılan Londra Antlaşması ile Arnavutluk'un bağımsızlığı resmîyet kazandı. Böylece Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı devlet kalmadı.

Etkinlik

Aşağıda verilen harita üzerinde XIX ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde meydana gelen darbeler ve bu darbeler sonrası kaybedilen toprakları belirleyiniz. Bu yerleri tabloda ilgili yerlere yazınız.

XIX yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti

Darbe	Kaybedilen Topraklar
1876 Darbesi	
1909 Darbesi	
1913 Darbesi	

Tarihten Bir Yaprak

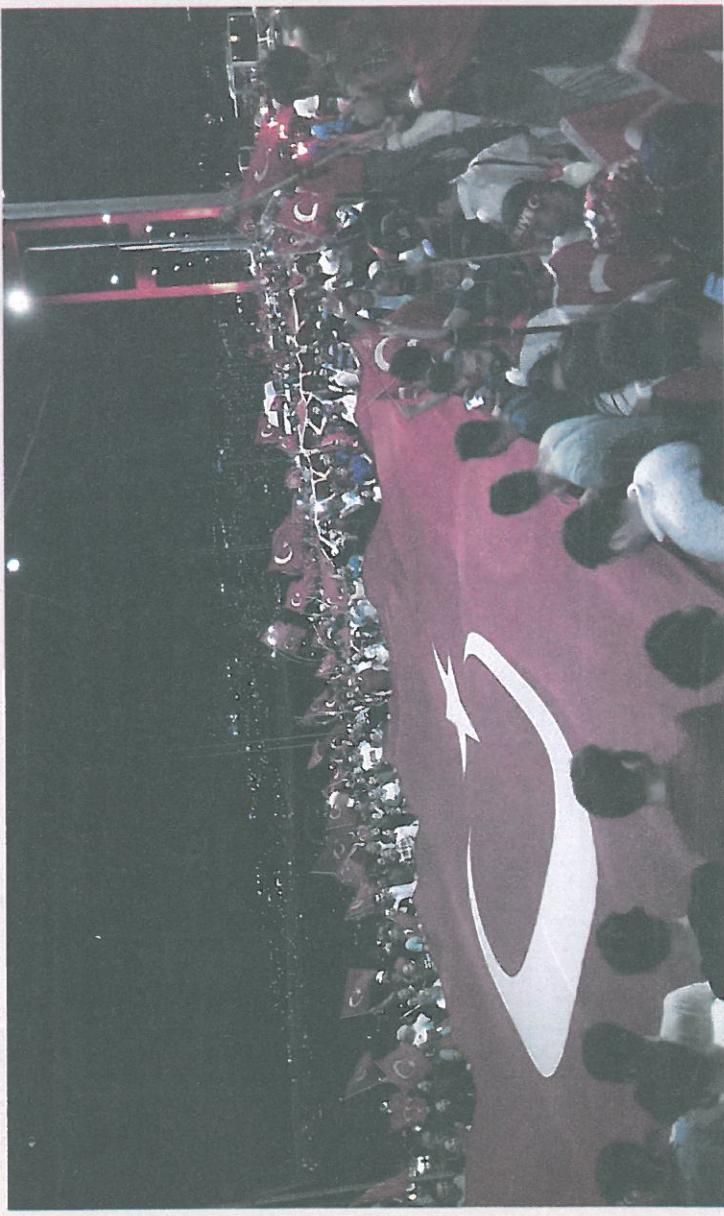
Türkiye Cumhuriyeti, 15 Temmuz 2016'da, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde dış güçlerce de desteklenen Fetullahçı Terör Örgütüne (FETÖ) mensup bir grup askerın darbe girişimine maruz kaldı. Darbecilerin eylemleri TRT'de zorla okutulan darbe bildirisi, belediyeler ve diğer kamu kurumlarına el koyma çabaları, basın-yayın kuruluşlarının işgal girişimleri ile devam etti. Darbeciler bir yandan da Gölbaşı Polis Özel Harekât binasını, TBMM'yi ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ni F-16 savaş uçakları ile bombalarken bir yandan da Millî İstihbarat Teşkilatı (MIT), Genelkurmay Başkanlığı ve Özel Harekât Komutanlığı gibi stratejik noktaları işgal etmeye kalkıştılar.

Gölbaşı Polis Özel Harekât binasının bombalanması sonucu 44 yiğit polisimiz şehit edildi. Diğer bir işleme ise darbecilerin Özel Kuvvetler Komutanlığını ele geçirmeye çalıştıkları sırada yaşandı. Baskın esnasında Astsubay Ömer Halisdemir, komutanından aldığı emirle Özel Kuvvetleri ele geçirmeye çalışan Tuğgeneral Semih Terzi'yi öldürdü. Ancak kendisi de darbeciler tarafından şehit edildi. Bu olay darbecilerin hain planlarının bozulmasını sağladı.

Darbeciler helikopterlerle, tanklarla ve tüfeklerle sivil halkın üzerine rastgele ateş açtılar. Ancak Türk halkının kararlılığı karşısında fazla direnemediler. Gece boyunca birçok noktada devam eden çatışmaların ardından darbe girişimi başta Atatürk Havalimanı ve Boğaziçi Köprüsü olmak üzere birçok noktada darbeci askerlerin teslim olması ile sona erdi. Darbeyi önlemek adına yaşanan olay ve çatışmalar sırasında aralarında sivillerin ve güvenlik görevlilerinin bulunduğu 252 vatandaşıımız şehit olurken çok sayıda vatan daşıımız da yaralandı.

Ancak Türk milleti bu saldırı karşısında millî iradesine sahip çıkmak amacıyla ilk kez topyekûn meydanlara indi. Bu olay büyük bir halk direnişisi olarak tarih sahnesinde yerini aldı. Bu direniş, aynı zamanda Türk milletinin iradesinin silah zoruyla elde edilemeyeceğinin tüm dünyaya ispatı oldu.

TBMM, 15 Temmuz gecesinde bizim için canlarını feda eden şehitlerimizi ve gazilerimizi hatırlamak ve hatırlatmak, millî iradeye saygısını göstermek ve bağımsızlık ruhunu yaşatmak amacıyla 15 Temmuz'u, "Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak ilan etti.

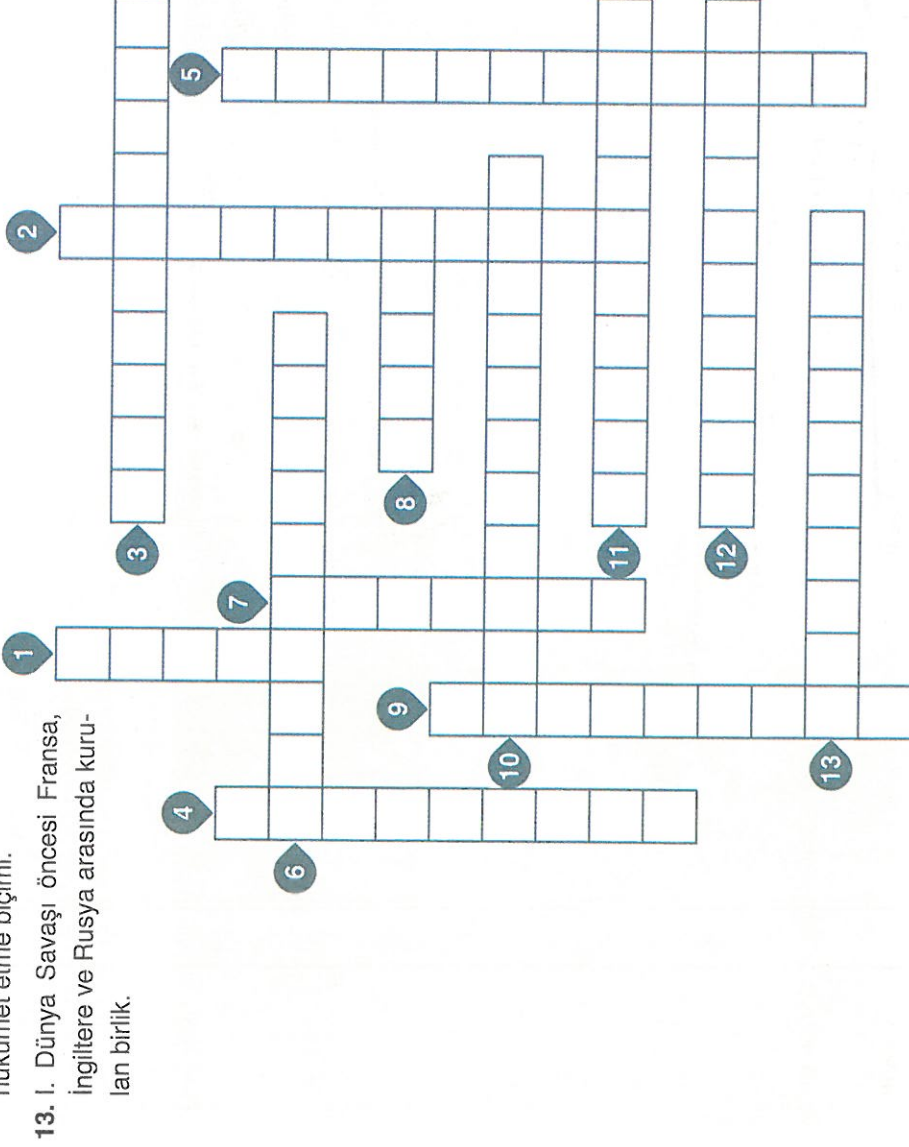

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Siyasi parti.
2. Meşrutiyet Dönemi'nde hazırlanan Osmanlı anayasası.
3. Slav asıllı bütün halkları aynı yönetim altında toplama amacı güden politik akım ve hareket.
4. Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütününü ya da yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı.
5. Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıl sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar süren istikrarsızlık döneminde Avrupa devletlerinin Türkleri Avrupa ve Anadolu'dan atmayı hedefledikleri stratejik politika.
6. Bütün Müslümanları halifenin sancığı altında birleştirme düşüncesi.
7. Osmanlı Devleti'nde Cevdet Paşa başkanlığındaki komisyonun 1868-1876 yılları arasında hazırladığı daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını içeren kanun.
8. Ülkede bir grup tarafından örgütlü bir biçimde silah zoruyla baskı kurularak veya seçim dışındaki demokratik usulleri kötüye kullanarak mevcut hükûmeti istifade ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.
9. Türk tarihini, uygarlığını ve coğrafyasını araştırıp Türk kültürü etrafında bütün Türkleri toplama düşüncesi.
10. I. Dünya Savaşı öncesi Almanya, Avusturya ve İtalya arasında kurulan birlik.
11. "Büyük fikir" manasına gelen ve genel olarak Yunan milliyetçilerinin Helen İmparatorluğu'nu kurma düşüncesi.
12. Hükûmdarlıkla yönetilen bir ülkede hükûmdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.
13. I. Dünya Savaşı öncesi Fransa, İngiltere ve Rusya arasında kurulan birlik.

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

B) Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

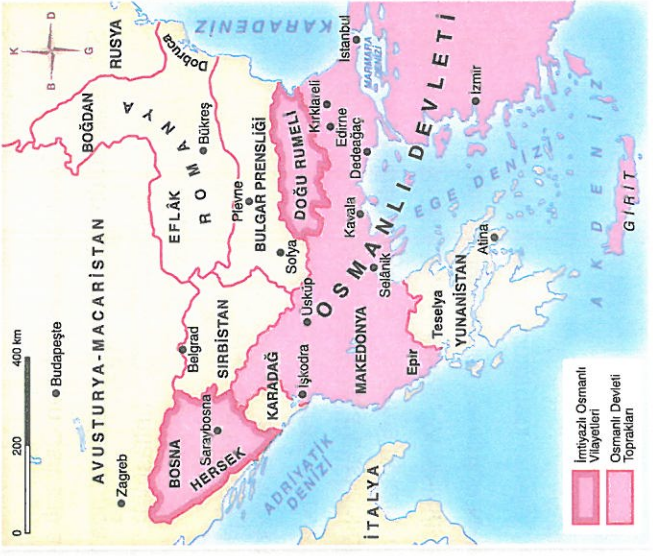
1. Yanda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin sınırlarını gösteren harita verilmiştir.

Haritaya göre Osmanlı Devleti ile ilgili,

- I. Balkanlardaki varlığı sona ermiştir.
- II. Ege Denizi'ndeki hâkimiyeti sarsılmıştır.
- III. İmparatorluk özelliğini kaybetmiştir.
- IV. Birçok Balkan ülkesi, bünyesinden ayrılmıştır.

yargılarından hangileri söylenebilir?

- A) I ve II.
- B) II ve III.
- C) II ve IV.
- D) I, II ve III.
- E) II, III ve IV.

2. Ermeniler, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde huzur ve güvenle yaşamış ve Osmanlı idaresinde önemli görevler üstlenmişlerdi. Ancak 1878 Berlin Antlaşması'nda ilk kez Ruslar Ermenilere bazı haklar talep ederek suni bir Ermeni meselesi ortaya çıkarmıştı. Sonraki dönemlerde de Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan bazı devletler bu meseleyi desteklemiş, böylece Ermeniler Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya başlamışlardır.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

- A) Ermeni meselesinde emperyalist devletlerin payı olduğu
- B) Osmanlı Devleti'nin Ermenilere oldukça güvendiği
- C) XIX. yüzyıla kadar Ermenilerle pek sorun yaşanmadığı
- D) Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ilk milletin Ermeniler olduğu
- E) Ermeni meselesinin uluslararası bir sorun hâline geldiği

3. I. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalaması

II. Boğazların uluslararası bir sorun hâline gelmesi

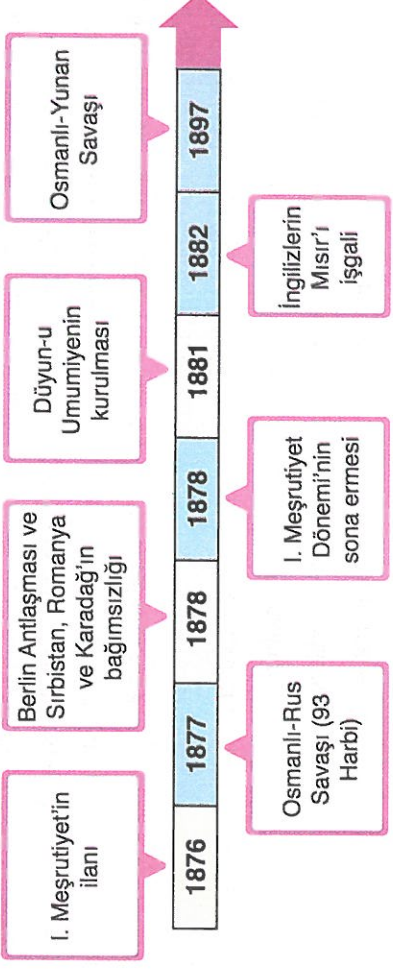
III. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması

Yukarıda verilenlerden hangileri Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa İsyanı'na bağlı olarak ortaya çıkan gelişmelerdendir?

- A) Yalnız I.
- B) Yalnız II.
- C) I ve II.
- D) II ve III.
- E) I, II ve III.

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

4.

Yukarıda verilen tarih şeridinden hareketle Osmanlı Devleti ile ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi söylenemez?

- Ekonomik açıdan sıkıntılı bir döneme girmiştir.
- Balkanlardaki siyasi varlığı tamamen sona ermiştir.
- Topraklarına yönelik sömürgeci emeller vardır.
- Fransız İhtilali'nden olumsuz etkilenmiştir.
- Yönetim şekli değişmiştir.

- 1833 Hünkâr İskeleyi Antlaşması: "Osmanlı Devleti'ne herhangi bir saldırı karşısında Rusya, Boğazlara gelerek Osmanlı Devleti'ne yardım edecektir."
- 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi: "Boğazlar Osmanlı egemenliğinde kalacak, hiçbir savaş gemisinin Boğazlardan geçmesine izin verilmeyecektir."

Her iki antlaşmadan hareketle,

- Osmanlı Devleti denge politikası uygulamıştır.
- Boğazların stratejik özelliği kaybolmuştur.
- Rusya'nın sıcak denizlere inmesinin önüne geçilmiştir.

yargılardan hangilerine ulaşılabilir?

- Yalnız I.
- Yalnız II
- I ve II.
- I ve III.
- I, II ve III.

6. 1882 yılında kurulan "Üçlü İttifak" blokunda;

- Avusturya-Macaristan,
- İtalya,
- Almanya,
- Fransa

devletlerinden hangileri yer almıştır?

- I ve II.
- II ve III.
- I ve IV.
- I, II ve IV.
- I, II ve III.

7. 1815 Viyana Kongresi'nde İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya gibi ülkeler monarşik yapılarını korurken Avrupa'nın sınırlarını ırk, dil, din unsurlarını gözetmeden yeniden çizmişler, her türü milliyetçilik isyanına karşı olduklarını beyan etmelerine rağmen Osmanlı Devleti'nde çıkan Yunan İsyanı'nı ise desteklemişlerdir.

Bu gelişmeler, aşağıdakilerden hangisinin göstergesi olamaz?

- A) Avrupa'da kalıcı barış ortamının sağlandığının
- B) Fransız İhtilali ile ortaya çıkan gelişmeler karşısında Avrupalı devletlerin arayış içinde olduklarının
- C) Avrupa devletlerinin, çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinin
- D) Avrupalı devletlerin mevcut siyasi yapılarını korumak istediklerinin
- E) Fransız İhtilali'nden Osmanlı Devleti'nin olumsuz yönde etkilendiğinin

8. Şark Meselesi, 1815 Viyana Kongresi'nde Ruslar tarafından Osmanlı Devleti'nin parçalanması amacıyla ortaya atılmıştır. Ancak İngiltere o zaman bu fikre karşı çıkarken daha sonra bu fikri desteklemiştir.

Bu duruma göre,

- I. Şark Meselesi Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmıştır.
- II. İngilizlerin dış politikasında zamanla değişiklikler olmuştur.
- III. İngilizler menfaatlerini korumaya çalışmışlardır.

yargılardan hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

9. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Fransa Kralı Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında savaş başlamış, bu savaşta İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ne destek vermiş, bir süre sonra Nizam-ı Cedit ordusunun Akka önlerinde Fransızları bozguna uğratması üzerine Fransa El Arış Antlaşması'nı imzalayarak Mısır'dan çekilmiştir.

Bu bilgilere göre aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

- A) Mısır sorunu uluslararası bir boyut kazanmıştır.
- B) Fransa'nın Akdeniz'e yerleşmesi İngiltere ve Rusya'nın işine gelmemiştir.
- C) İngiltere, Akdeniz'deki çıkarlarını korumak istemiştir.
- D) Fransa, Akdeniz'deki siyasi politikalarından tamamen vazgeçmiştir.
- E) Osmanlı Devleti başarılı bir denge politikası izlemiştir.

10. Osmanlı Devleti'nin 1856 yılında ilan ettiği Islahat Fermanı sonucunda;

- I. Yabancılar, kendi mahkemelerini kurma hakkı tanınması,
- II. Bedel-i askerî uygulamasına gidilmesi,
- III. Azınlıklara il Genel Meclisine katılma hakkı tanınması

gelişmelerinden hangilerinin Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarıyla çeliştiği söylenebilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

11.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında basılan yukarıdaki kartpostalda işaretli bölümde soldan sağa "uhuvvet (kardeşlik), müsavvat (eşitlik), adalet, hürriyet" kavramları yer almıştır.

Buna göre II. Meşrutiyet'in ilanı ile ilgili,

- I. İlan edilişinde Osmanlılık fikri etkili olmuştur.
 - II. Demokratik hakların genişlemesine ortam hazırlamıştır.
 - III. Halk, yönetime egemen olmuştur
- yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

12. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda ortaya çıkan ve din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm halkı devlete bağlı tutmayı ve bu şekilde imparatorluk yapısını koruyarak devletin dağılmasını önlemeyi amaç edinen düşünce akımı "Osmanlılık"tır.

Buna göre, aşağıda verilen gelişmelerden hangisinin Osmanlılık politikasının kapsamında olduğu söylenemez?

- A) Âyanlarla Sened-i İttifak'ın yapılması
- B) Tanzimat Fermanı'nın ilanı
- C) İslahat Fermanı'nın yürürlüğe girmesi
- D) Kanun-i Esas'ın hazırlanması
- E) II. Meşrutiyet'in ilanı

13. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde,

- I. Âyanlarla Sened-i İttifak'ın imzalanması
- II. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi
- III. Kanun-i Esas'ın hazırlanması

gelişmelerinden hangileri ile mutlak otoritenin yetkileri kısıtlanmıştır?

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

14. 1808 yılında II. Mahmut'un Sadrazamı Alemdar Mustafa Paşa ve Anadolu-Rumeli âyanları arasında imzalanan Sened-i İttifak'ta;

- Padişah aşırı vergi koyamayacak,
- Âyanlar kendi bölgelerinde asker ve vergi toplama, adalet ve asayiş sağlama konularında padişaha yardımcı olacaktır.
- kararları yer almıştır.

Buna göre aşağıdaki çıkarımlardan hangisi yapılamaz?

- A) Osmanlı Devleti âyanların varlığını resmen tanımıştır.
- B) Âyanlar padişahın yetki ve görevine ortak olmuştur.
- C) Padişahın yetkileri kendi isteğiyle sınırlandırılmıştır.
- D) Bu dönemde yapılacak ıslahatlar için uygun bir ortam oluşturulmuştur.
- E) Âyanlar bulundukları bölgelerde otorite hâline gelmiştir.

15. • Kazan Türklerinden olup Osmanlı ülkesine yerleşen aydınlardan biridir.

- Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikirlerini çok yönlü olarak açıklamıştır.
- Pantürkizm (Turancılık) fikrinin önemli savunucularındadır.

Yukarda özellikler verilen fikir insanı ve siyaset bilimci aşağıdakilerden hangisidir?

- A) İsmail Gaspiralı
- B) Mustafa Cemiloğlu
- C) Ziya Gökalp
- D) Yusuf Akçura
- E) Mehmet Emin Resulzade

16. Aşağıda verilenlerden hangisinde XX. yüzyıl Osmanlı siyasetinde aktif rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyetinin etkisinden bahsedilemez?

- A) I. Meşrutiyet'in ilanı
- B) 31 Mart Olayı'nın bastırılması
- C) Bab-ı Âli Baskını
- D) Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi
- E) Türkçülük fikrinin yaygınlaştırılması

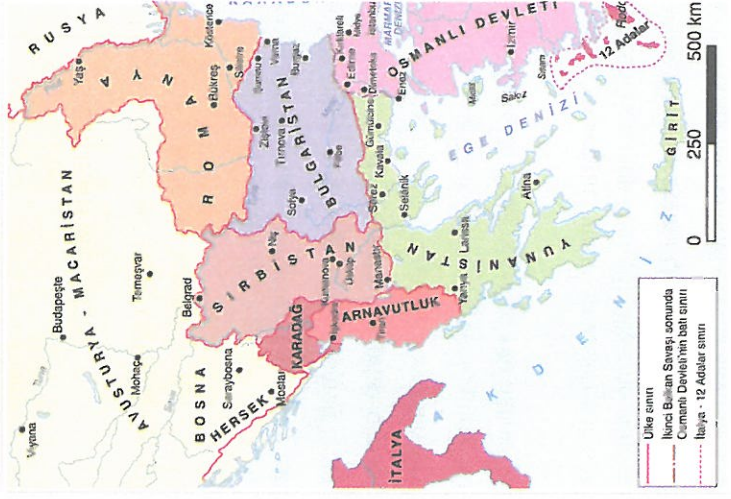
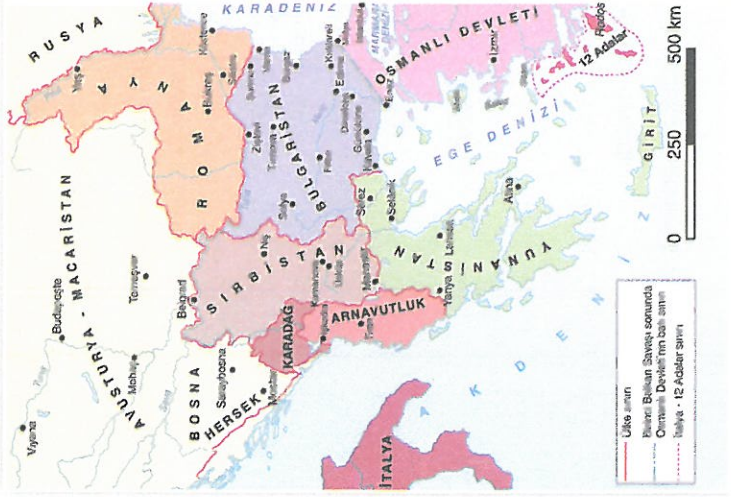
17. Darbe, bir ülkede baskı kurarak veya zor kullanarak hükûmeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işine denir.

Buna göre Osmanlı tarihinde yaşanan;

- I. Sultan Abdülaziz'in yaşadığı Dolmabahçe Sarayı'nın karadan ve denizden kuşatılarak Sultan'ın tahttan indirilip yerine V. Murat'ın çıkarılması,
 - II. 31 Mart Olayı'ndan sonra Sultan II. Abdülhamit'in yerine V. Mehmet Reşat'ın tahta çıkarılması,
 - III. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Bab-ı Âli Baskını'nı düzenlemesi
- gelişmelerinden hangileri darbe olarak nitelendirilebilir?**

- A) Yalnız I.
- B) Yalnız II.
- C) Yalnız III.
- D) II ve III.
- E) I, II ve III.

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Birinci Balkan ve İkinci Balkan Savaşı sonrasında verilen haritalardan hareketle 18 ve 19. soruları cevaplayınız.

18. Birinci Balkan Savaşı'nın sonuçlarıyla ilgili olarak;

- I. Osmanlı Devleti Balkanlarda önemli ölçüde toprak kaybına uğramıştır.
- II. Osmanlı Devleti'nin, Batıdaki tek sınırı komşusu Bulgaristan olmuştur.
- III. Sırbistan egemenlik alanını en çok genişleten devlet olmuştur.

yargılarından hangileri söylenebilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

19. İkinci Balkan Savaşı'nın sonuçları ile ilgili olarak;

- I. Osmanlı Devleti, sınırlı da olsa Balkanlardaki varlığını devam ettirmiştir.
- II. Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kalmamıştır.
- III. Yunanistan'ın egemenlik alanı genişlemiştir.

yargılarından hangileri söylenebilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve II. D) II ve III. E) I ve II, III.

20. Aşağıda verilenlerden hangisi, 1876, 1908, 1913 yılında gerçekleşen darbeler sonucunda Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar arasında gösterilemez?

- A) Bulgaristan B) Yunanistan C) Girit D) Bosna-Hersek E) Karadağ

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

MECLİS-İ UMUMİ		
MEBUSAN MECLİSİ	ÂYAN MECLİSİ	
• Üyeleri halk tarafından her elli bin erkek nüfusa bir temsilci gelecek şekilde, iki dereceli bir seçimle belirlenirdi. • Bu meclise gelenler vilayet meclislerinin üyeleri idi. • Çalışmalarını açık oturumlarda yürütürlerdi. • Padişah, gerektiğinde meclisi feshedebilirdi.	• Üyeleri padişah tarafından seçilir ve ömür boyu görevde kalırlardı. • Üye sayısı Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini aşamazdı. • Önemli görevler yapmış bürokratlarla birkaç ulema sınıfı üyesinden oluşmaktaydı. • Çalışmalarını kapalı oturumlarda yürütürdü.	
Üye Sayıları	115	26
Müslüman	69	
Gayrimüslim	46	

I. Meşrutiyetin ilanı sonrası yukarıda verilen tablodan hareketle 20 ve 21. soruları cevaplayınız.

21. Osmanlı Devleti'nde Meclis-i Umumi'nin açılmasıyla,

- Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli değişmiştir.
 - Osmanlı Devleti'nde çok partili sisteme geçilmiştir.
 - Halk, kısıtlı da olsa temsilciler aracılığı ile yönetime ortak olmuştur
- yargılarından hangilerine ulaşılabilir?**

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

22. Tabloya göre Osmanlı Parlamentosunda,

- Âyan Meclisi yönetimde etkin konumdadır.
 - Azinlıklar da yönetimde söz sahibidir.
 - Güçler birliği ilkesi uygulanmaktadır
- yargılarından hangileri söylenebilir?**

- A) Yalnız I. B) I ve II. C) I ve III. D) II ve III. E) I, II ve III.

23. Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik akımı, her milletin kendi devletini kurmasını amaçlamıştır. Bu düşünceye göre imparatorlukların içinde yaşayan her millet kendi ulus geleceğini belirlemeli ve kendi devletini kurmalıdır.

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin aşağıdaki uygulamalardan hangisine başvurduğu söylenemez?

- Tanzimat Fermanı'nı ilan etmesi
- Âyanlarla Sened-i İttifak Sözleşmesi yapmasına
- Osmanlılık fikrinin benimsenmesine
- Meşrutiyet yönetimine geçmesi
- Islahat Fermanı'nı ilan etmesine

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

24. Osmanlı Devleti'nde, Mebuslar Meclisinin açık olduğunu, değişik fırka ve cemiyetlerin bu mecliste temsil edildiğini savunan bir tarih öğretmeni öğrencilerine aşağıdaki dönemlerden hangisi hakkında bilgi vermektedir?

- A) II. Meşrutiyet Dönemi B) Tanzimat Dönemi C) I. Meşrutiyet Dönemi
D) II. Mahmut Dönemi E) Abdülaziz Dönemi

25. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan en sıkıntılı dönemidir. Bu dönemde bir yandan milliyetçilik düşüncesi, bir yandan uluslararası boyut kazanan sorunlar, diğer yandan da sömürgeci devletlerin politikaları Osmanlı Devleti'ni oldukça zor durumda bırakmıştır. Bu yüzden birçok devlet adamı ve düşünür bu durumdan kurtulmak amacıyla çözüm arayışlarına başlamışlardır.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin çözüm arayışlarından biri olduğu söylenemez?

- A) Devletin siyasi bütünlüğünü korumak
B) Halkın devlete bağlılığını artırmak
C) Fetihlerin yeniden canlanmasını sağlamak
D) Modern kurumlar oluşturmak
E) Yönetim ve hukuk sistemini değiştirmek

C Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

XVIII. yüzyılda Çar I. Petro zamanında güçlenen Rusya karşı-sında; askerî, siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı gücünü kaybeden Osmanlı Devleti kendini koruyamaz bir hâle geldi. Başta İstanbul ve Boğazlar olmak üzere Türk toprakları Çarlık Rusya'sının emperyalist emellerinin hedefi hâline geldi. I. Petro'nun Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmayı hedefleyen siyasi vasiyeti, Rus dış politikasında belirleyici bir rol oynadı. Ruslar, Osmanlı Devleti'ne karşı üç yol takip ettiler. Birinci yol, Osmanlı topraklarını Rus İmparatorluğu'na katmak; ikinci yol, imkânlar elverdiği takdirde aynı toprakları Avrupa devletleriyle paylaşmak; üçüncü yol ise Osmanlı toprakları üzerinde özerk veya bağımsız devletler kurulmasını sağlamak ve bu devletleri günün birinde kendi himayesi altına almakti.

Çarlık Rusya'sının Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak yayılmacı bir politika izlemesi XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin tepkisi ve direnişle karşılaştı. Avrupalılar Rusya'nın yükselişine karşı artık Osmanlı Devleti'ni doğudan gelen bir tehdit değil, Rusya'ya karşı fren vazifesi gören tampon bir devlet olarak kullanmak düşüncesine ulaştılar.

*Hasan Şahin, Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış,
Türkler Ansiklopedisi, C 12, s. 542*

1. Rusya, Osmanlı toprakları üzerinde özerk veya bağımsız devletler kurulmasını sağlamak amacıyla hangi politikaları izlemiştir?
2. Boğazlar ve Kırım'ın, Rusya'nın yayılmacı politikasındaki önemi hakkında neler söylenebilir?
3. Rusya'nın yayılmacı politikası Avrupalı devletlerden hangilerini, neden rahatsız etmiş olabilir?

4. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

C Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. () Rum İsyanı sırasında Osmanlı donanması Navarin'de İngiliz ve Rus donanmaları tarafından yakılmıştır.
2. () Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanan son Balkan ülkesi Bulgaristan'dır.
3. () 1907 yılında yapılan Reval Görüşmeleri sonucunda İngiltere, Rusya'yı Osmanlı politikaları üzerinde serbest bırakmıştır.
4. () Rusya, I. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf Devletleri blokunda yer almıştır.
5. () Osmanlı tarihinde gerçekleşen 1909 Darbesi'nin ortaya çıkardığı karışıklıklardan faydalanan Sırbistan bağımsızlığını ilan etmiştir.
6. () Tanzimat Fermanı'nın yayımlanmasının bir sebebi de Mısır İsyanı sırasında İngiltere'nin desteğini sağlamaktır.
7. () Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı Devleti meşruti idareye geçmiştir.
8. () Osmanlı Devleti'nde, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının baskılarıyla II. Meşrutiyet ilan edilmiştir.

D Aşağıdaki noktalı yerlere uygun ifadeleri yazınız.

93 Harbi	Yunanistan	Paris	Berlin Konferansı	Sırbistan
Karadağ	İngiltere	Piyemonte	Fransa	Hünkâr İskelesi
Rusya	Viyana Kongresi	Kırım	Osmanlılık	Boğazlar

1. Savaşı ve sonrasında Osmanlı Devleti Antlaşması ile Avrupa devletler hukukuna dâhil edilmiştir.
2. I. Balkan Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ne karşı Bulgaristan ile birlikte ve yer almıştır.
3. Kırım Savaşı sırasında, ve Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdir.
4. Osmanlı Devleti, Mısır İsyanı'nda İngiltere ve Fransa'ya güvenmediği için ile adı verilen bir antlaşma imzalamış, böylece uluslararası bir sorun hâline gelmiştir.
5. Şark Meselesi, ilk kez 1815 sırasında gündeme gelmiştir.
6. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayanları dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın kanun önünde eşit gören düşünce akımıdır.

E Aşağıda verilen açık uçlu soruların cevaplarını defterinize yazınız.

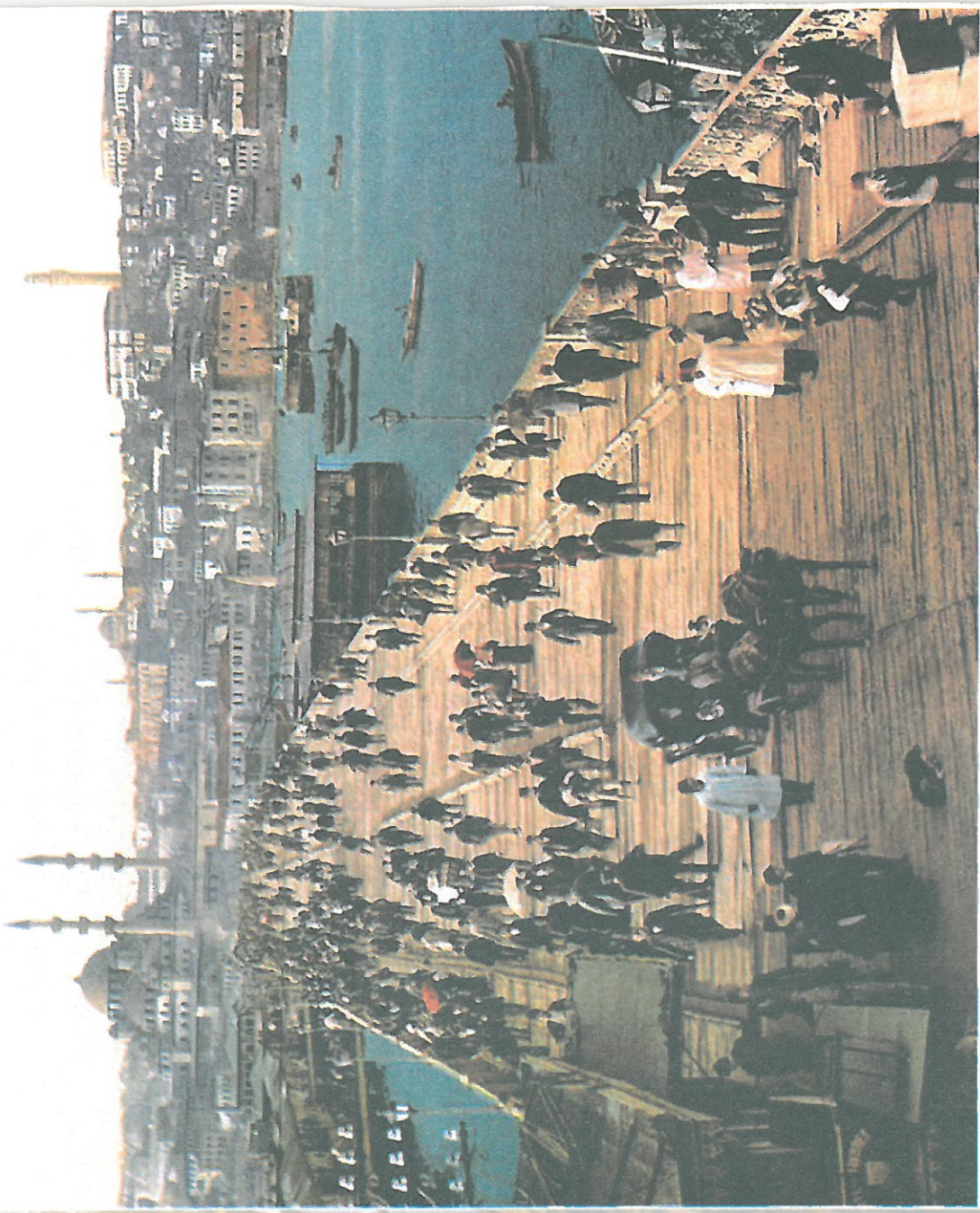
1. Şark Meselesi'nin temel amacı nedir?
2. XIX. yüzyılda demokratikleşme adına Osmanlı Devleti'nde yapılan faaliyetler nelerdir?
3. XVIII ve XIX. yüzyılda Osmanlı siyasi otoritesine yönelik hangi darbeler yapılmıştır?
4. II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı siyasi hayatına ne gibi kazanımlar sağlamıştır?

EBA
içerik

5. ÜNİTE

XIX VE XX. YÜZYILDA DEĞİŞEN SOSYO-EKONOMİK HAYAT

XX. yüzyıl başlarında İstanbul Haliç'ten bir görünüm

ÜNİTENİN KONULARI

5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ

5.3. MODERNLEŞME VE DEĞİŞİM

ÜNİTENİN KAZANIMLARI

- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde endüstriyel üretime geçiş çabalarını ve bu süreçte yaşanan zorlukları değerlendirir.
- Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki nüfus hareketlerinin siyasi, askerî ve ekonomik sebep ve sonuçlarını değerlendirir.
- Modernleşmeyle birlikte sosyal, ekonomik ve politik alanyıta yaşanan değişim ve dönüşümlerin gündelik hayata etkilerini değerlendirir.

Ünite Tanıtım
Videosu

KAVRAMLAR

- Sansür
- Muhacir
- Metropol
- Düyun-u Umumiye
- Karantina

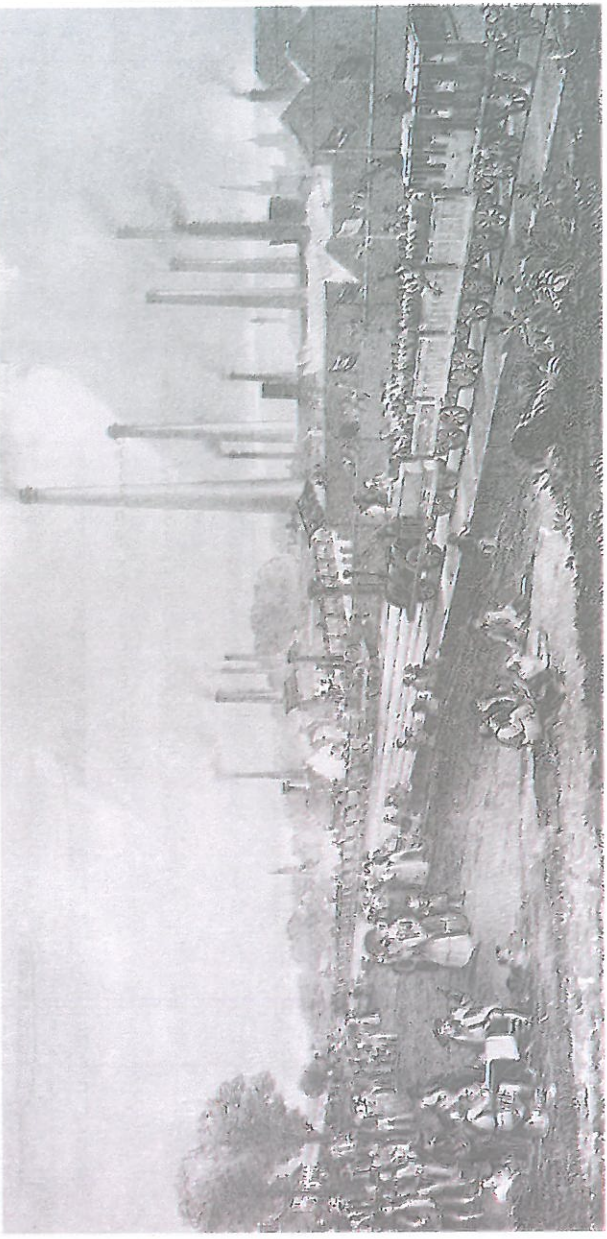
5.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE SANAYİLEŞME ÇABALARI

Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin sanayi alanında Avrupa'nın gerisinde kalmasında etkili olan unsurlar hakkında neler biliyorsunuz?

5.1.1. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Geçişte Yaşadığı Zorluklar

XVI. yüzyılın sonlarına doğru büyük Avrupa devletleri, merkantilizm sistemi sayesinde sermayelerini her geçen gün güçlendirmişlerdi. Sanayi İnkılabı'nın gerçekleşmesiyle de Avrupa'da tekstil, kömür, demir-çelik ve ulaşım gibi birçok sektörde büyük gelişme görüldü. Bu süreçte başta İngiltere olmak üzere Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda gibi ülkeler endüstriyel üretime geçti (Görsel 5.1).

Görsel 5.1: Sanayi İnkılabı'nı tasvir eden illüstrasyon

Avrupa'da Sanayi İnkılabı ile yaşanan bu süreçte, Osmanlı sanayisi oldukça zayıf durumdaydı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başından itibaren Avrupa ülkeleri gibi sanayileşme çalışmalarına başladı. Ancak bu dönemde çeşitli sorunlar nedeniyle sanayileşmede gerekli mesafe katedilemedi. Bunda sermaye birikiminin yetersizliği, bilim ve teknolojiye geri kalınması, yetişmiş personel eksikliği, teknik eleman eksikliği, uzun vadeli stratejilerin olmaması ve Avrupa ülkelerine tanınan kapitülasyonların etkisi büyük-tür.

Osmanlı ekonomisi genel itibarıyla tarım ve belli meslek gruplarının gerçekleştirdiği küçük ölçekli imalat ve ticaret sektörlerine dayanıyordu. Üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nde, farklı meslek gruplarının el becerilerine dayalı olarak ürettiği ürünler şehirler ve ülkeler arası büyük bir coğrafyada rağbet görüyor ve ülke ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlıyordu. Ancak XVII. ve XVIII. yüzyılda yaşanan siyasi, askerî ve ekonomik gelişmeler neticesinde tarım, imalat ve ticaret sektörlerinde bozulmalar başladı. Özellikle ekonomisi tarıma dayalı Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin bozulması ve iltizam sisteminin yaygınlaşması, tarımsal üretimin azalmasına ve çiftçinin mağdur olmasına neden oldu. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, 1858'de çıkardığı "Arazi Kanunnamesi" ile vatandaşlara toprakta özel mülkiyet hakkı tanıyarak küçük çiftçinin korunmasını hedefledi. Toprağın tapusunu alan halka arazi alım ve satım serbest hâle getirildi. Yine kredi ihtiyacı olan çiftçilere yönelik olarak 1867 yılında "Mevkeket Sanodları" kuruldu ve kredi imkânı tanındı. 1888 yılından itibaren bu işlevi "Ziraat Bankası" üstlendi. Ancak bu çalışmalara rağmen çiftçi kesimi gerekli sermaye birikimini sağlayamadı.

Osmanlı Devleti'nin ekonomide en önemli lokomotiflerinden biri olan İnönü teşkilatı, XIX. yüzyıldan itibaren sanayileşen Avrupa ile rekabet edemedi. Bunun sonucunda birçok iş yeri ve atölye (*Görsel 5.2*) kapandı. Üretim, iç piyasanın dahi ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldi. Bu durum ithalatın artmasına, dolayısıyla dışa bağımlılığa neden oldu. Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde sermaye birikiminin oluşmasını engelledi.

Gerekli sermaye birikiminin olmaması, devletin ve özel sektörün

sanayileşme çabalarını olumsuz etkiledi. Avrupa'da ise merkantilizt politikalara bağlı olarak ileri düzeyde bir sermaye birikimi olduğundan sanayileşme sorunu yaşanmadı. Diğer yandan uzun zamandan beri gerileme evresi yaşayan Osmanlı ekonomisi, tüm ıslahat çalışmalarına rağmen kendini yenileme konusunda başarılı olamadı. Üstelik XVIII ve XIX. yüzyıllarda peş peşe ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar, Osmanlı ekonomisini darboğaza sürüklerken sermaye birikimine de engel teşkil etti.

Osmanlı sanayisi ve dış ticaretinin gelişmesine engel olan gelişmelerden biri de birçok Avrupa ülkesine tapanan kapitülasyonlardı. Sanayi Devrimi sonrasında endüstriyel üretime geçen bazı Avrupa ülkeleri ham madde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli arayışlara yöneldiler. Bu arayışlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin kendilerine tanıdığı düşük gümrük vergileri sebebiyle Osmanlı pazarlarına yöneldiler.

Yorumlayınız

Sanayi Devrimi ve Osmanlı Devleti

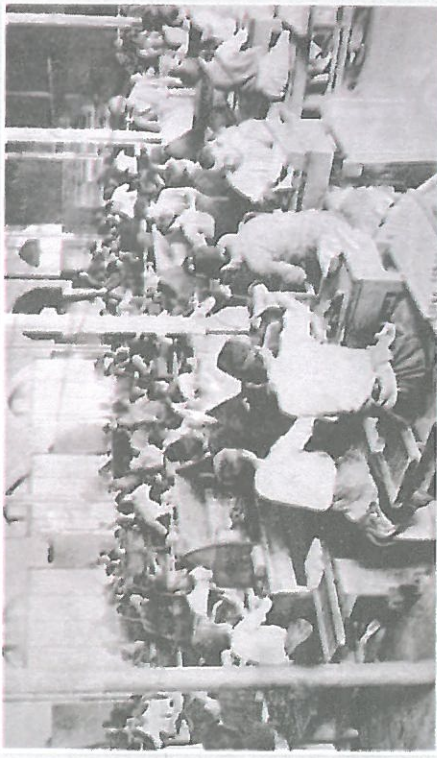
Başta İngiltere olmak üzere Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren Avrupa devletleri, sanayisini geliştirme başarısını gösteremeyen ülkelerin pazarlarını istila etmeye başladılar. İşte bu durum İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu pazarına yönelten temel etkenlerden biri oldu. Osmanlı İmparatorluğu önemli bir pazar olmasının yanı sıra, sahip olduğu zengin ham madde kaynaklarıyla da İngiliz sanayisi için önem arz etmekteydi. Öte yandan, Avrupa devletleri kendi sanayilerini korurken Osmanlı Devleti kapitülasyonlarla verdiği hakları muhafaza ediyor hatta genişletiyor, Avrupa'daki ekonomik gelişmelerin dışında kalıyordu.

- Sanayi Devrimi sonrası Avrupalı devletler neden Osmanlı pazarlarına yönelmişlerdir? Açıklayınız.

Genel ağdan alınmıştır.

Görsel 5.2: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir giyim atölyesi

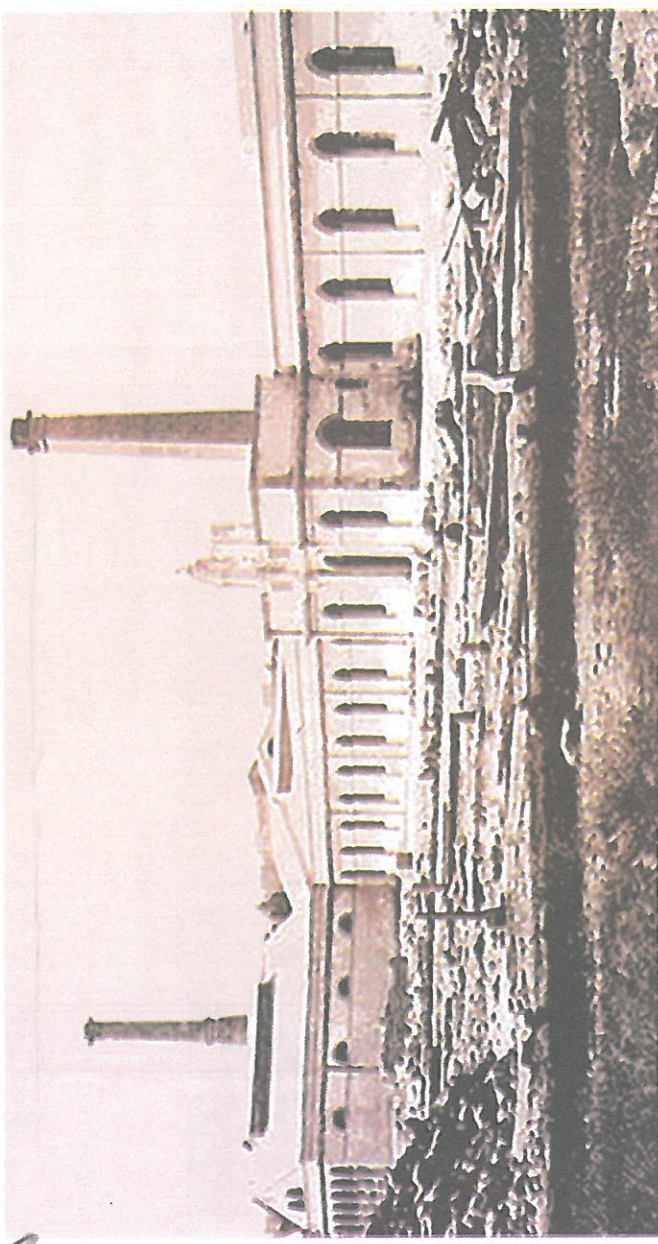
XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir tekstil atölyesi

Sanayi Devrimi sonrasında buhar ve kömür enerjisi ile çalışan gemiler ve trenler sayesinde Avrupalı devletler, endüstriyel üretime bağlı olarak fabrikalarda üretilen ucuz ve kaliteli malları Osmanlı sınırları içerisinde pazarlama imkânı buldular. Avrupa ile rekabet edemeyen Osmanlı sanayisi çöküş sürecine girdi. Osmanlı Devleti bu gelişmeler karşısında birtakım tedbirler aldı. Özellikle Avrupa'dan ithal edilen mallara yüksek gümrük vergisi uygulamak istediysse de kapitülasyonlar nedeniyle amacına ulaşamadı.

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme önündeki engellerden biri de teknik eleman sıkıntısıydı. Osmanlı Devleti'nde sanayi tesisleri genel olarak devlet eliyle kurulmuştu. Ancak Müslüman toplumda bu tesisleri rekabetçi bir mantıkla işletebilecek yeterli beceriye sahip teknik eleman yok denilecek kadar azdı. Bu sebeple Osmanlı idarecileri bu tesislerden bazılarını, daha iyi yapacaklarını düşündükleri yabancı müteşebbislere emanet ettiriler. Bu tesislerde çalıştırmak amacıyla Fransa ve Almanya gibi ülkelerden meslek erbabı çeşitli zanaatkarlar getirildiler. Ancak bu müteşebbislerden bazıları sorumluluklarını yerine getiremedi. Bunun yanında deprem, yangın ve kuraklık gibi durumlar da sanayileşme çalışmalarını olumsuz etkiledi.

Osmanlı sanayileşmesinin önündeki diğer bir engel ise Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmemesi ve devletin sanayileşmeye yönelik uzun vadeli stratejiler üretememesiydi. Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda Avrupa'nın gerisinde kaldığını görerek önemli Avrupa başkentlerinde elçilikler açtı. Hatta elçilerin gönderdiği raporlar doğrultusunda çeşitli ıslahatlar yaptı. Ancak dönemin yöneticileri Avrupa'nın gerisinde kalmanın sebeplerini genelde askerî başarısızlıklara bağlayarak bu doğrultuda çalışmalar yaptılar.

XIX. yüzyılda Avrupa'da sanayileşme faaliyetleri ivme kazanınca Osmanlı yöneticileri özellikle Tanzimat Dönemi'nde sanayileşme çalışmalarına hız verdiler (Görsel 5.3). Ancak Osmanlı Devleti'nde yaşanan pa-dışah değişiklikleri siyasi istikrarsızlıklar, kaybedilen savaşlar ve bazı kesimlerin sanayileşme çabalarına olumsuz yaklaşımları sanayileşme konusunda uzun vadeli stratejiler yapılmasına engel oldu. Birçok işletme ve proje bu yüzden yarım kaldı.

Görsel 5.3: 1839'da İstanbul'un Eyüp semtinde faaliyete geçen Feshane-i Âmiri

Millî Tartışınız

Osmanlı Devleti'nin sanayileşmede gerekli hamleleri yapamaması hangi sonuçlara yol açmıştır? Arka-dışlarınızla değerlendiriniz.

5.1.2. Osmanlı Devleti'nin Endüstriyel Üretime Yönelik Faaliyetleri

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıldan itibaren endüstriyel üretime yönelik önemli çalışmalar yaptı. Bu doğrultudaki ilk teşebbüsler askerî ihtiyaçları karşılamaya yönelik oldu. Top ve tüfek imalatı yanında ordunun kılık ve kıyafeti için tekstil ile önem verildi; Beykoz Kâğıt Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Paşabahçe Tekel İspirto Fabrikası, Eyüp İplik Fabrikası ve Balkanlardaki İslimye şehrinde Çuha Fabrikası hizmete girdi. Endüstriyel üretime yönelik olarak sonraki yıllarda birçok alanda fabrika açılmaya devam etti. (Tablo 5.1). 1897'de çıkarılan "Teşvik Kanunu" ile yeni kurulacak fabrikalar on yıl vergiden muaf tutuldu.

1839 Feshane-i Âmire (Fes ve yünü kumaş fabrikası)	1850 İzmir Yağ Fabrikası
1843 Yedikule Şimendifer (Tren) Fabrikası	1853 Dolmabahçe Gazhanesi
1843 Zeytinburnu Demir Fabrikası	1856 İstinye Tersanesi
1844 İzmit Çuha (Yün Kumaş) Fabrikası	1861 İzmir Kumaş Fabrikası-Basmahane
1845 Beykoz Çini Fabrikası	1868 Beykoz Çini Fabrikası
1845 Hereke Çuha Fabrikası	1876 Cebehane-i Âmire (Savaş Mühimmatı İmalatı)
1846 Bursa İpek Fabrikası	1891 Kırkağaç Çırçır (Pamuk işleme) Fabrikası
1847 İzmir Muslin (ince kumaş) Boyama ve Basma Fabrikası	1894 Eskişehir Demir Yolu İnşa Fabrikası

Abdullah Martal, *Osmanlı Sanayileşme Çabaları* (XIX. yüzyıl),
Osmanlı Ansiklopedisi, C 3, s. 280-281 (Düzenlenmiştir.)

Tablo 5.1: XIX. yüzyılda faaliyet gösteren bazı Osmanlı işletmeleri

Kapitülasyonlar sebebiyle Avrupa'nın ucuz mallarının ülkesine girmesini engelleyemeyen Osmanlı Devleti, yerli sanayiye güçlendirmeye çalıştı. Hem yerli tüccarları korumak hem de millî sanayiye oluşturmak için seferberlik başlattı. Bu konuyla ilgili aşağıdaki gazete ilanını okuyalım:

Vatandaşlar

Ecnebilerin süsü, yaldızlı fantezi eşyalarını; hile ve terkipli, sağlık ve sıhhati ihlal eden ve memleketlerinde satılmayıp bize gönderilen mallarını almamayı taahhüt edelim. Biz, onların süsü fakat hileli eşyalarına aldanmayarak kendi mallarımıza rağbet edelim. Bu sebepten eskiden epeyce gelişmiş olan sanat ve ticaretimiz mahvolmak üzeredir. Bizim paralarımızla ecnebler mesut yaşıyorlar. Hâlbuki köylülerimiz odun yerine tezek yakıp ağaç kökü yiyor, arpa bulmaya çalışıyor. Fakir sanatkârlarımız karın tokluğuna çalışıyor. Vatandaşlarımızı unutmayalım. Elbisemizi Hereke, Karamürsel ve Anadolu'nun güzel ve dayanıklı, yünü kumaşlarından yapalım. Bursa'nın, Halep'in vesair Osmanlı ülkesinin ipekli kumaşları Avrupa'nıkinden kat kat üstündür. Ayakkabıları Osmanlı malzemesi ile Osmanlı işçilerine sipariş edelim. Feslerimiz yerli malı olsun.

Önder KÜÇÜKERMEN, *Feshane-i Âmire*, s. 205

Gazete ilanının amacı hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, yerli sanayiye korumak ve geliştirmek amacıyla birçok politika geliştirdi. Bu politikaların başlıcaları şunlardır:

■ Şirketleşme Hareketleri

Osmanlı idarecileri tarafından XIX. yüzyılda küçük ölçekli esnaf yapılanması ve üretim tarzı ile sanayileşmenin mümkün olmadığı görüldü. Sanayileşmenin önünün açılması ve sermaye birikiminin artırılması amacıyla Tanzimat Dönemi'nde şirketleşme yolunda önemli hukuki düzenlemeler yapıldı. (Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığı'nın, ticaret mahkemelerinin kurulması ve ticaret kanunlarının çıkarılması gibi önemli adımlar atıldı.

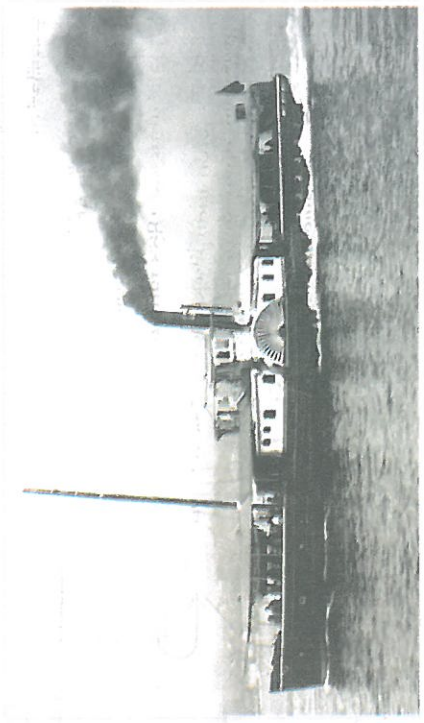
1850 yılında şirketleşme doğrultusunda ilk olarak Boğaziçi vapur seferlerini yürütmek üzere, "Şirket-i Hayriye" kuruldu (Görsel 5.4). Bu şirketin ardından yerli ve yabancı birçok şirket kurulmaya devam etti. Nitekim 1850 yılından 1910 yılına kadar toplam 95 şirket faaliyet gösterdi. Bu şirketlerden 12'si ticaret, 17'si banka ve sigorta, 28'i ulaştırma, 31'i madencilik alanlarında ve 7'si diğer alanlarda faaliyet gösterdi.

■ Islah-ı Sanayi Komisyonu (1864)

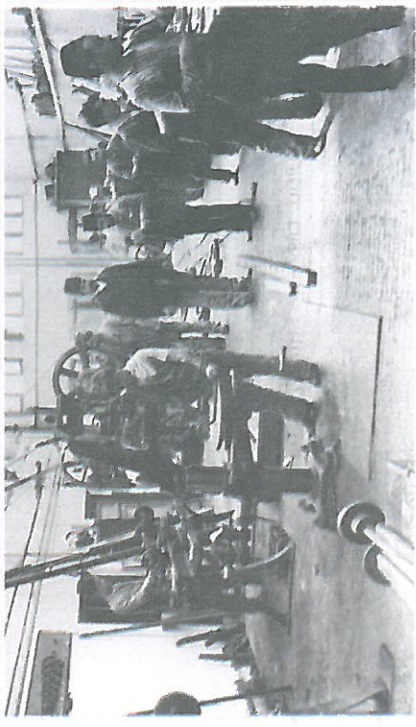
Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren lonca sistemi önemini kaybetti. Bu durum karşısında yöneticiler yerli sanayiye korumaya ve geliştirmeye yönelik "Islah-ı Sanayi Komisyonu"nu faaliyete geçirdiler. Bu komisyonun başlıca görevleri; gümrük tarifelerini düzenlemek, sergiler düzenleyerek sanayiye desteklemek ve özendirme, esnafı şirketler hâlinde birleştirmek, makine ve ham madde ithal ederek seri üretime geçişi sağlamaktı. Ancak on yıl kadar faaliyetini sürdüren komisyon, dönemin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı ve yetkililerin komisyona yeterince sahip çıkmamaları nedeniyle amacına ulaşamadı.

■ Esnaf Şirketlerinin Kurulması

Yerli sanayiye geliştirmek için hayata geçirilmek istenen bir başka atılım da Avrupa ile rekabet edilecek büyük ölçekli esnaf şirketlerinin (demirci, derici, kumaşçı, dökümcü şirketleri gibi) kurulmasını sağlamak oldu (Görsel 5.5). Böylece en azından rekabet gücü ve potansiyeli olan geleneksel alanlarda, maliyet avantajı kullanılarak Avrupa sermayesi karşısında rekabet edilebilmesi amaçlandı. Bu doğrultuda faaliyet gösterecek şirketlere kredi ve vergi indirimi sağlandı.

Görsel 5.4: XIX. yüzyılda Şirket-i Hayriye'nin yandan çarklı Galata vapuru

Görsel 5.5: XIX. yüzyılda faaliyet gösteren bir işletme

Değerlendiriniz

Esnaf şirketlerine gerekli desteğin verilmesine rağmen sanayi alanında gerekli büyümenin sağlanamamasının sebepleri nelerdir? Açıklayınız.

■ Sergi-i Umumi-i Osmani'nin Açılması

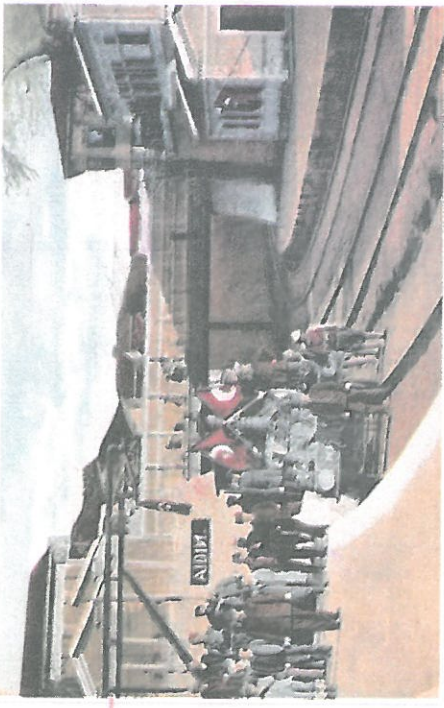
Osmanlı idarecileri, sanayi ve ticareti geliştirmek amacıyla XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da uluslararası sanayi fuarları ve sergileri düzenlenmeye başladılar. Bu fuarlardan ilki Sultan Ahmet Meydanı'nda açılan Sergi-i Umumi-i Osmani'dir (Görsel 5.6). 27 Şubat-1 Ağustos 1863 tarihleri arasında faaliyet gösteren fuarda genel olarak halı ve kilim gibi dokuma ürünleri başta olmak üzere geleneksel Osmanlı tekstil ve deri ürünleri ile silah sanayisine dayalı ürünler, maden, kuyumculuk ve çeşitli tarım-orman ürünleri sergilendi.

Görsel 5.6: XIX. yüzyılda Sultan Ahmet Meydanı'nda Sergi-i Umumi-i Osmani için inşa edilen geçici fuar binası (Ağşap baskı gravür, The Illustrated London News, 1853)

■ Demir Yolu Projelerinin Hayata Geçirilmesi

Endüstriyel üretimin en önemli unsurlarından biri de ulaşımdır. Zira sanayi üretimi için ihtiyaç duyulan girdiler (ham madde ve iş gücü) ile pazar ihtiyacı ancak deniz ve demir yolu ulaşımı sayesinde sağlanabiliyordu. Bu durumu idrak eden Osmanlı yöneticileri XIX. yüzyıldan itibaren özellikle demir yolu ağlarının gelişimine yönelik çalışmalarla bulundular (Görsel 5.7). Bu doğrultuda Balkanlardan başlayarak Anadolu ve Orta Doğu'yu birbirine demir yolu ağı ile bağlayacak projeleri hayata geçirdiler.

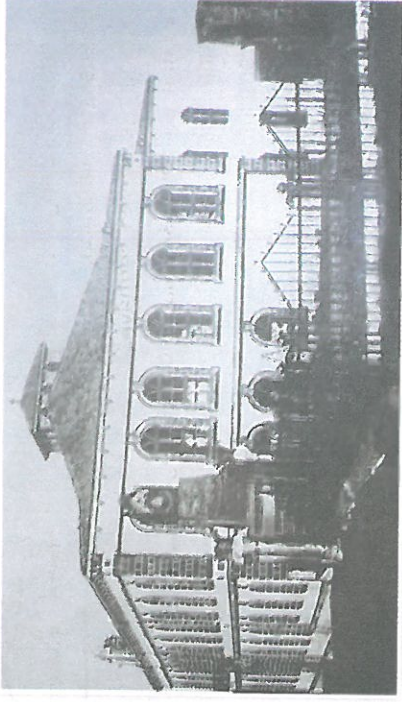
Görsel 5.7: XIX. yüzyılda Aydın Tren İstasyonu (Kartpostal)

Değerlendiriniz

Demir yolu projelerinin hayata geçirilmesi, Osmanlı Devleti'ne ne gibi kazanımlar sağlamıştır? Açıklayınız.

■ Sanayi Mekteplerinin Açılması

Osmanlı idarecilerinin sanayileşmeye yönelik tedbirlerinden biri de sanayi mekteplerini açmak oldu. Böylece sanayi kuruluşlarına vasfı eleman yetiştirilmesi amaçlandı. Bu doğrultuda 1864 yılından itibaren başta İstanbul olmak üzere Anadolu, Balkanlar ve Orta Doğu'da birçok sanayi mektebi kuruldu (Görsel 5.8). Bu mekteplerde sanayileşmeye yönelik olarak terzilik, dokumacılık, dericilik, demircilik ve matbaacılık gibi alanlarda mesleki eğitim verildi.

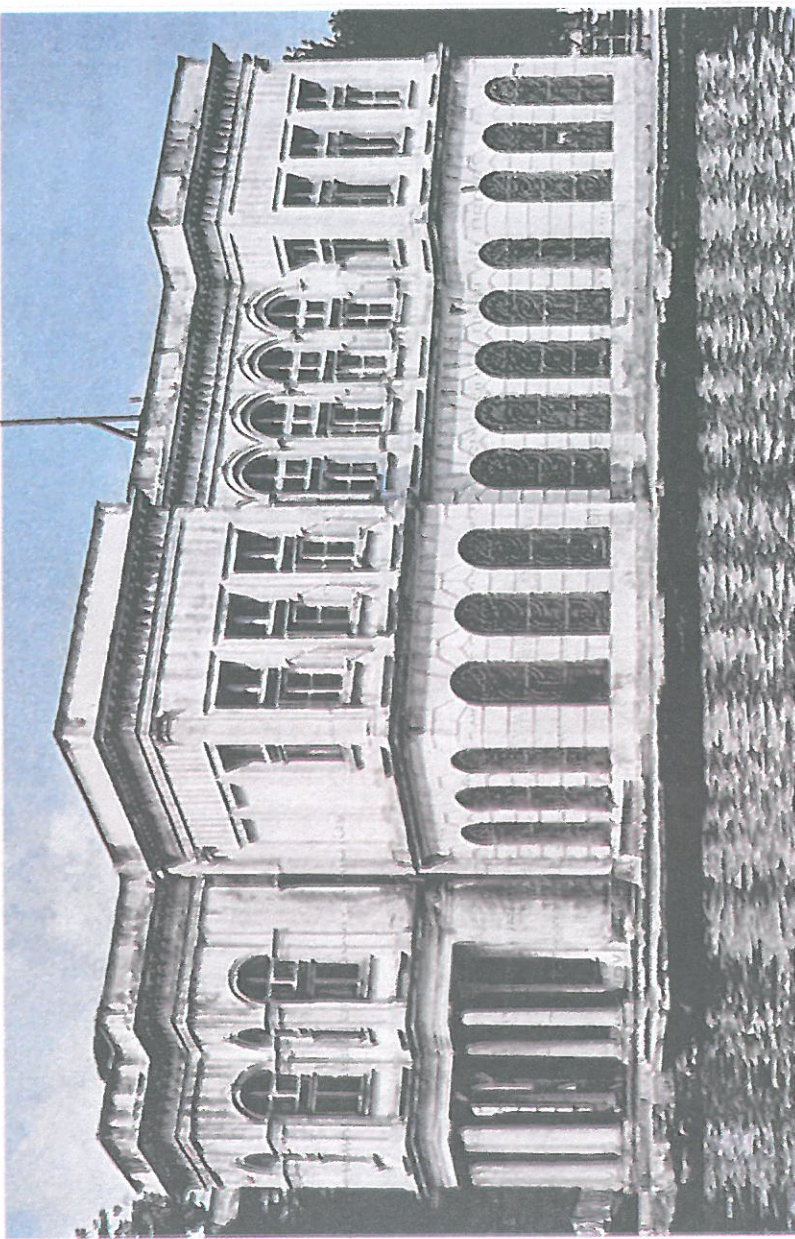
Görsel 5.8: XIX. yüzyılda Diyarbakır Sanayi Mektebi

5.1.3. 1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve Sonuçları

Osmanlı Kuruluş Dönemi'nden itibaren yabancı devletlerden alınacak gümrük vergisi oranı tespit edilmişti. Bu oran başlangıçta %5 iken XVII. yüzyılın başından itibaren %3'e indirilmişti. İlk olarak İngilizler için kabul edilen bu oranı 1740 yılında Fransızlara kapitülasyonların sürekli hâle getirilmesi sonucu verilmişti. Fransa ve İngiltere dışındaki bazı yabancı devlet tüccarları da Osmanlı Devleti'ndeki ticaretlerinde %3 gümrük vergisi öder olmuşlardı.

Sanayi Devrimi sonrasında endüstriyel gelişimini büyük ölçüde tamamlayan İngiltere, dış ticarete dünya pazarına yöneldi ve kısa sürede rakipsiz hâle geldi. Başta Fransa, Almanya ve Belçika olmak üzere birçok Avrupa ülkesi bu duruma karşı tedbir aldılar. Yerli sanayilerini korumak amacıyla İngiliz mallarına yönelik yüksek gümrük tarifeleri uyguladılar. Bu durum karşısında İngiliz tüccarlar daha önce kendilerine tanınan kapitülasyonların da etkisiyle Osmanlı pazarlarına yöneldiler. Ancak bu dönemde Sultan II. Mahmut, yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin ihtiyaçlarını karşılamak ve yerli sanayiye korumak için bazı düzenlemeler yapmıştı. Bu düzenlemeler sebebiyle yabancı tüccarlardan fazladan alınmaya başlanan vergiler, başta İngilizler olmak üzere Osmanlı ülkesinde ticaret yapan yabancıları rahatsız ediyordu. Bu durum karşısında İngiliz tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin kendilerine uyguladığı ekonomik müdahale ve engellerin kaldırılması için hükûmetlerine baskı yapmaya başladılar.

Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Osmanlı Devleti Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile uğraşıyordu. Osmanlı Devleti her ne kadar 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusların desteğini alıyorsa da Rus Çarlığı'nın artan nüfuzu karşısında dış destek almak için İngiltere ile yakınlaşmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında ekonomik ilişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde Sadrazam Mustafa Reşid Paşa, Balta Limanı'ndaki yalisında (Görsel 5.9) İngilizlerle "Balta Limanı Ticaret Antlaşması"nı imzaladı (16 Ağustos 1838). Antlaşma ilk önce İngiltere Kraliçesi Victoria (Viktorya), daha sonra da Sultan II. Mahmut tarafından onaylandı.

Görsel 5.9: Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi'nin imzalandığı Balta Limanı Yalısı-İstanbul

Yorumlayınız

Balta Limanı Ticaret Antlaşması

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Balta Limanı Antlaşması'nın bazı önemli maddeleri şunlardır:

- Daha önceden kapitülasyonlarla güvence sağlanan bütün haklar ve imtiyazlar süresiz şekilde devam edecektir.
- İngiltere ve kolonilerinde üretilen bütün mallar, değerleri üzerinden %3 gümrük vergisi ödemek şartıyla Osmanlı Devleti'ne girebilecek. Eğer üretilen mal içinde satılacak olursa ek olarak %2'lik ek bir vergi alınacaktır.

• Osmanlı Devleti'nde ürün ve mallardaki tekel sistemi kaldırılacak ve İngilizler istediği ham maddeyi satın alabileceklerdir.

• Herhangi bir malı Osmanlı Devleti'nde satın alan İngiliz tacir, bütün iç gümrüklerin bedeli olarak malın kıymeti üzerinden %9 vergi ödeyecek. Şayet bu mal satılacak olursa %3 oranında ek vergi ödeyecektir.

• İngiliz tacirler, Osmanlı Devleti'nde en imtiyazlı tüccarın yarattığı şartlarla ticaret yapma serbesisine sahip olacaklardır.

• İngiliz tacirlere ait gemilerin Boğazlardan geçişlerinde izin belgelerinin süratle verilmesi sağlanacaktır.

Mübühhat S. Kütükoğlu, Tanzimat Devri Osmanlı İngiliz Gümrük Târifeleri, (1580-1850)

Tarih Enstitüsü Dergisi, s. 335-338

Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni siyasi ve ekonomik yönden nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile yabancı tüccarlara vergi muafiyeti getirilirken yerli tüccarlar vergi ödemeye devam ettiler. Bu durum Osmanlı ekonomisini olumsuz etkiledi. Örneğin Osmanlı Devleti'nin yerli sanayiye korumak için uyguladığı monopol (tekel) uygulamasını kaldırdığı için ticarete İngiliz tüccarlar, Türk tüccarlara göre avantajlı konuma geldi. Hatta Osmanlı tebaası olan gayrimüslim bazı tüccarlar da İngiltere himayesine girerek Müslüman tüccara karşı güçlü hâle geldiler. Bu durum yerli tüccarın, yabancı tüccarla rekabetini daha da zorlaştırdı. Diğer yandan sözleşmede yer alan düşük gümrük vergileri nedeniyle İngiliz malları âdetta Osmanlı pazarlarını istila etti. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nde üretimin azalmasına, küçük işletmelerin kapanmasına, işsizliğin artmasına ve mali çöküşün hızlanmasına neden oldu.

İngilizlere tanınan bu ticari ayrıcalıklar daha sonra 1839-1843 yılları arasında bazı Avrupa ülkelerine de tanındı. Ancak gümrük ve ticaret antlaşmalarındaki şartlar, yerli üretim yerine ithal ürünlerin tercih edilmesine neden oldu. Örneğin Avrupa'dan ithal edilen ipekli kumaşlar yüzünden 1812'de Tırnova'da 3000 olan dokuma tezgâhı sayısı 1000'e; 1821'de Üsküdar'da 600 olan tezgâh sayısı 40'a düştü. Diğer yandan Avrupalı devletler kendilerine tanınan ayrıcalıklarla Osmanlı sınırları içerisinde kârlı yatırımlara yöneldiler. Bu doğrultuda demir yolları, bankacılık, sigorta, liman, kent hizmetleri, madenler, sanayi alanlarında çeşitli yatırımlarda bulundular.

Değerlendiriniz

Bazı Avrupalı devletlerin, Osmanlı sınırları içerisinde yatırımlar yapmasında hangi faktörler etkili olmuştur? Açıklayınız.

5.1.4. Dış Borçlar Sorunu ve Dünyın-ı Umûmiye İdaresinin Kurulması

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi'ne yeterince ayak uydurulamaması, uzun süren savaşlar, Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi ve kapitülasyonların etkileri gibi etmenlerden dolayı Osmanlı maliyesi daha da bozuldu. Hazinedeki açığı kapatmak isteyen Osmanlı idarecileri önce iç borçlanmaya, bu da yeterli olmayınca dış borçlanmaya yöneldi. Ancak kontrolsüz kamu harcamaları ve artan savaş maliyetleri dış borçlanmayı daha da artırdı. Diğer yandan İngiltere, Fransa gibi dünya ekonomisine yön veren kapitalist ülkeler, büyük bankalar aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne borç vererek Osmanlı maliyesini kontrol altına almaya çalıştılar. Osmanlı Devleti, alınan borçları ödeyemeyince alacaklı ülkelerin ekonomik baskılarına maruz kaldı. Ekonomik baskılara daha fazla dayanamayan Osmanlı ekonomisi zamanla bu ülkelerin kontrolüne girdi.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti bir yandan ekonomik sorunlarla uğraşırken bir yandan da Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasına engel olmaya çalışıyordu. Bu yüzden Sultan Abdülmecit Dönemi'nde, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1853-1856 Kırım Savaşı yaşandı. (Görsel 5.10) Rusya'nın Akdeniz'e inmesinden endişelenen İngiltere ve Fransa bu savaşta Osmanlı Devleti'ne destek verdiler.

Görsel 5.10: Kırım Savaşı ile ilgili renkli litograf [Fressam: William Simpson (Vilyam Sımsın), ABD Kongre Kütüphanesi]

Kırım Savaşı'nda yaşanan sıkıntılar Osmanlı maliyesinin sarsılmasına neden oldu. Bu durum karşısında Osmanlı maliyesini kontrol altına almak isteyen İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne kredi açma teklifi de bulundu. Osmanlı Devleti, savaşın getirdiği ekonomik zorluklar karşısında bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Neticede 24 Ağustos 1854'te İngiltere ile bir sözleşme yaparak ilk kez dış borçlanma yoluna gitti. Bu sözleşme gereği İngiltere'den iki milyon sterlin borç para alındı. Ancak alınan borç savaş giderlerini karşılamadığı için 27 Haziran 1855'te ikinci bir anlaşma imzalandı. Mısır'dan toplanan vergilerin yanında Suriye ve İzmir gibi bölgelerin gümrük gelirleri de bu iki borca teminat olarak gösterildi. Borçlara

Değerlendiriniz

"Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca o devletin bütün hayatı kısımlarında bağımsızlık felç olmuştur."

Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıdaki sözünden hareketle ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, 1854'ten 1874'e kadar birçok dış borç anlaşması daha imzaladı (Tablo 5.2). Bu dönemde alınan dış borçların bir kısmı Rumeli demir yolu yatırıma harcandı. Büyük kısmı ise bütçe açığının kapatılması, iç ve dış borç taksitlerinin ödenmesi, değerini yitiren kâğıt ve bakır paraların tedaviden kaldırılması gibi harcamalar için kullanıldı. Ancak bu durum yeni borçlanmaları da beraberinde getirdi.

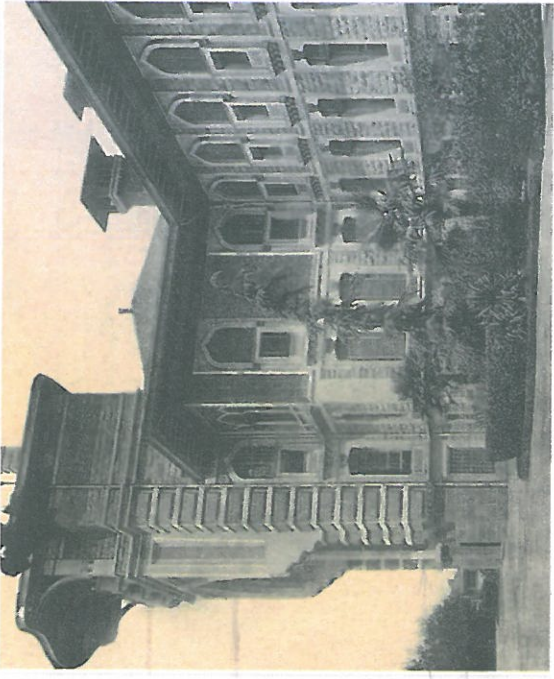
Yıl	1854	1855	1858	1860	1862	1863	1865	1869	1870	1871	1872	1873	1874
Faiz Oranı	%6	%4	%6	%6	%6	%6	%5	%6	%3	%6	%9	%6	%5
Borç Miktarı (Sterlin)	3 milyon	5 milyon	5 milyon	2 milyon	8 milyon	8 milyon	39 milyon	21,9 milyon	31,68 milyon	5,7 milyon	4,82 milyon	48 milyon	40 milyon

Tablo 5.2: XIX. yüzyılda Osmanlı dış borçları

Emine Kiray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, s. 209-212

Bütçe açıklarını kapatmak için hızlı bir borçlanma dönemine giren Osmanlı maliyesi 1875 yılında iflas etti. Bu durum karşısında Sultan Abdülaziz Dönemi'nin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa, dış borçların yeniden yapılandırılmasına yönelik birtakım düzenlemeler yaptı. Hafta bu dönemde çıkan iç isyanlar nedeniyle dış borç ödemelerini de durdurdu (1876). Durumu protesto eden Avrupalı alacaklılar, Osmanlı hükûmetleri üzerinde baskı oluşturarak Osmanlı maliyesi idaresinin milletlerarası bir komisyona devredilmesini istediler.

Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde dış borçlar sorunu yeniden gündeme geldi. Osmanlı Devleti, alacaklılardan temsilcilerini seçerek İstanbul'a göndermelerini talep etti. Bunun üzerine Avrupalı alacaklılar, seçtikleri temsilciler vasıtasıyla Osmanlı Hükûmeti ile müzakerelere başladılar. Avrupalı temsilciler, 13 Eylül 1881'de başlayan müzakereler sırasında, kendilerine tahsis edilen gelirlerin idaresi için milletlerarası resmî bir komisyon kurulmasını istedikler. Ancak Osmanlı Hükûmeti bunu kabul etmedi. Bunun yerine alacaklıların seçeceği temsilcilerden oluşacak bir meclisin kurulması kararlaştırıldı. Üzerinde anlaşmaya varılan konular Hükûmet tarafından 28 Muharrem 1299 (20 Aralık 1881) tarihinde bir kararname ile ilan edildi.

Görsel 5.11: XIX. yüzyılda Düny-i Umûmiye İdaresi Binası

Alacaklıların menfaatini korumak ve borçların ödenmesini bir plan dâhilinde yürütmek üzere İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya, Hollanda ve Osmanlı alacaklılarını temsilen birer üyeden oluşan "Düny-i Umûmiye İdaresi" kuruldu (Görsel 5.11). Düny-i Umûmiye İdaresi, kendine bağlanan vergileri doğrudan toplamakla yetkiyordu. Düny-i Umûmiye İdaresinin başkanlığını ise Fransız ve İngiliz temsilcilerden oluşan üyeler her beş yılda bir nöbetleşe yürüteceklerdi.

Osmanlı Hükûmeti, Düny-i Umûmiye İdaresi aracılığı ile dış borçlarda %54'e varan bir indirim yaptırdı. Borç faiz oranlarını da %9'lardan %1'e kadar düşürdü. Ancak Düny-i Umûmiye İdaresinin kurulmasıyla Osmanlı ekonomisinin önemli bir kısmı kademeli olarak yabancıların denetimine girdi.

Değerlendiriniz

Düny-i Umûmiye İdaresinin kurulmasını Osmanlı Devleti'nin egemenlik anlayışı açısından değerlendiriniz.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumuna dair göstergelerin yer aldığı verileri inceleyerek sizden istenilen bilgileri noktalı alanlara yazınız.

Bütçelere Göre Gelir ve Harcamalar (1853-1880)

Yıllar	Gelir (Kuruş)	Gider (Kuruş)	Fark
1853-1854	757.459.670	779.117.205	-21.657.535
1854-1855	-	1.108.129.548	-
1856-1857	888.053.500	929.362.500	-41.309.000
1876-1877	2.202.747.000	2.572.624.000	-369.877.000
1877-1878	2.007.096.500	4.628.324.000	-2.621.227.500
1879-1880	1.428.582.000	1.523.660.339	-95.078.339

Tevfik Güran, Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918, s. 8-9

1. 1854-1855 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarının olmamasının sebebi ne olabilir?

2. 1877-1878 yılları arasında gelir ve giderler arasında diğer yıllara göre daha fazla fark olmasının sebepleri neler olabilir?

Ülkelere Göre İhracat 1830-1902 (%)			
Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya
1830-1832	13.3	14.3	(4)2.1
1840-1842	19.8	16.6	(4)1.9
1850-1852	20.1	15.8	(4)1.1
1860-1862	23.5	29.9	(4)0.5
1870-1872	27.2	25.3	0.4
1880-1882	23.5	28.0	0.5
1890-1882	25.9	24.5	4.3
1900-1902	25.9	19.2	7.2

Ülkelere Göre İthalat 1830-1902 (%)			
Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya
1830-1832	19.0	9.9	(4)3.1
1840-1842	29.3	8.6	(4)4.6
1850-1852	25.5	9.3	(4)9.7
1860-1862	26.5	12.2	(4)9.5
1870-1872	32.4	12.3	13.6
1880-1882	45.2	11.8	2.4
1890-1882	35.9	12.4	10.3
1900-1902	29.8	10.0	9.8

Şevket Pamuk, 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, s. 61-62

1. 1830-1902 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ihracat ve ithalat verileri ile ilgili ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz?

2. 1839 yılından sonra ithalatta İngiltere'nin daha fazla pay sahibi olmasının sebepleri neler olabilir?

5.1.5. İttihat ve Terakki Hükûmetlerinin Millî İktisat Politikaları

XX. yüzyıl başlarında dış borçlar, kapitülasyonlar, sermaye yetersizliği gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin dışa bağımlılığı arttı. Osmanlı Devleti'ndeki birçok sektör yabancıların denetimine girdi. Gayrimüslim sermayedarlar Osmanlı mali politikalarına yön vermeye başladı. Bu sebeplerden dolayı Müslüman ve Türk nüfus, sermaye ve üretimin ancak %15'ine Yahudi, Ermeni ve Rum kesimi ise %85'ine sahip oldu.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında iktidara gelen İttihat ve Terakki hükûmetleri millî politikalar izlemeye başladılar. Ülkeyi içinde bulunduğu ekonomik zorluklardan kurtararak güçlü bir iktisadi yapı oluşturmayı ve ekonomik yaşamda Müslümanların etkisini arttırmayı amaçladılar. Bu doğrultuda serbest dış ticaret anlayışı yerine koruyucu bir dış ticaret anlayışını geliştirmeye çalıştılar. Bu dönemde Osmanlı-Almanya yakınlaşmasının da etkisiyle Alman millî korumacı ekolünden etkilenecek "millî iktisat" adı altında Türk ve Müslüman burjuvazi oluşumları hedeflediler. Millî iktisat politikasının en önemli savunucuları Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Alp Tekin ve Akyığızade Musa gibi isimler oldu. İttihat ve Terakki Cemiyetinin (Görsel 5. 12) koruyucu ekonomi anlayışı aynı zamanda devletçilik ilkesine dayalı politikalara da zemin hazırladı.

Görsel 5.12: İttihat ve Terakki Cemiyetinin bazı üyeleri (Ayaktakiler: Başta İkinci Enver Paşa, dördüncü Selanikli Nazım. Oturanlar: Başta İkinci Talat Paşa, dördüncü Cemal Paşa)

İttihat ve Terakki hükûmetleri döneminde millî iktisat politikası çerçevesinde genel olarak şunlar yapıldı:

- I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kapitülasyonlar tek tarafı kaldırıldı, Düyûn-ı Umûmiye faaliyetleri ise askıya alındı.
- 1916'da çıkarılan bir yasa ile ticari faaliyetlerde Türkçenin kullanılması zorunlu hâle getirildi.
- Yabancı sermayeli şirketler büyük ölçüde denetim altına alındı.
- Yeni gümrük yasaları çıkarılarak yerli sanayi korunmaya çalışıldı.
- Yerli şirketlerin kurulması teşvik edildi. Bu şirketlere kredi imkânı sağlandı.
- Vergiden muaf olan tüm yabancı zanaatkar ve tüccarlar vergiye tabi tutuldu.

I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşananlar İttihat ve Terakki hükûmetlerinin millî iktisat politikalarının hayata geçirilmesine büyük ölçüde engel oldu. Ancak bu hükûmetlerin izlemiş olduğu millî iktisat politikaları sadece Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini değil, Cumhuriyet Dönemi'ni de etkileyecek önemli bir ekonomik politika hâline geldi. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde 1923'te düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde bu politikalar çerçevesinde kararlar alındı.

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMLERİNDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ

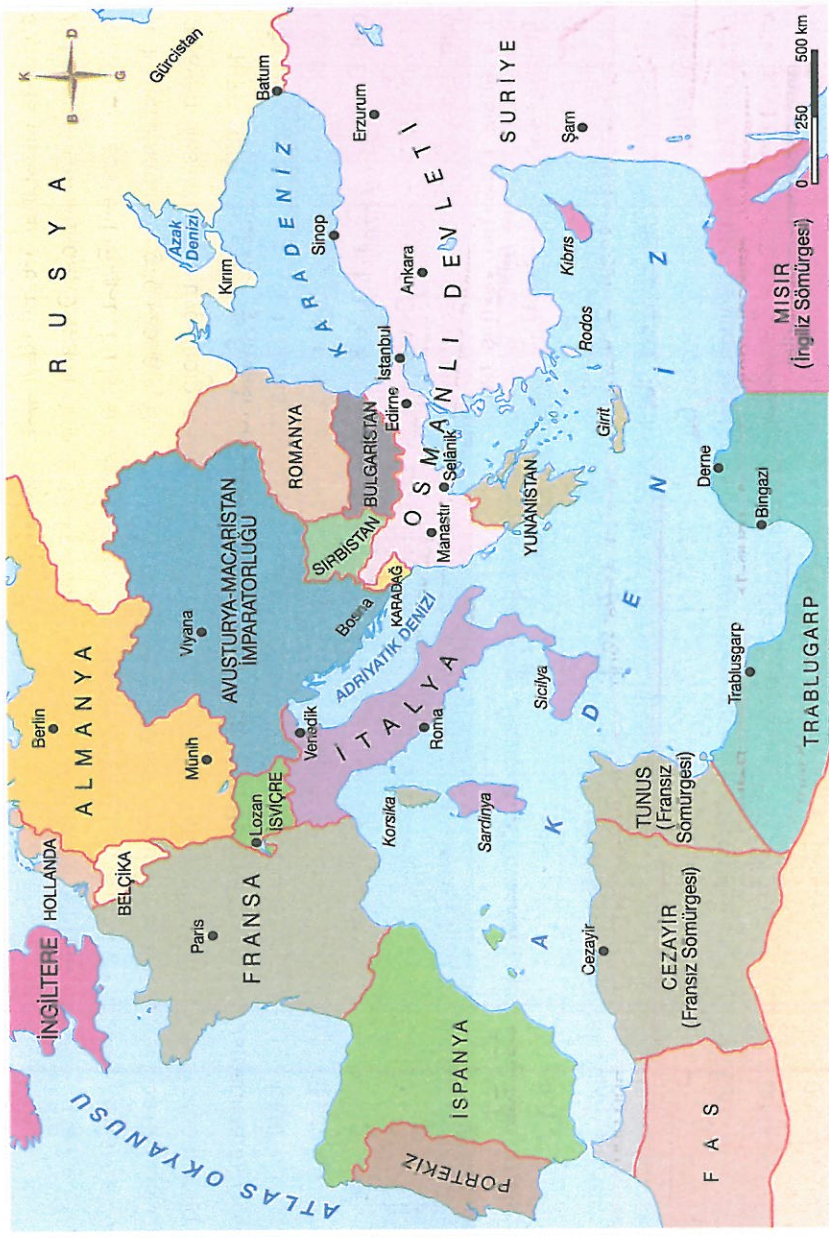
Hazırık

XIX ve XX. yüzyılda Kafkaslar ve Balkanlardan Anadolu'ya yapılan zorunlu göçler, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik yapısını nasıl etkilemiş olabilir? Belirtiniz.

5.2.1. Ulus-Devlet Anlayışının Osmanlı Devleti'ne Etkileri

Fransız ihtilali ile başlayan milliyetçilik akımı, XIX. yüzyılda Avrupa'nın birkaç ülkesi dışında bütün ülkelere yayıldı. İmparatorluklar içerisindeki milletler, milliyetçilik akımından etkilenecek özgürlüklerini almak için imparatorluklara karşı mücadeleye giriştiler. İmparatorlar bu isyanları bastırmak için büyük mücadeleler verseler de ulus-devletlerin ortaya çıkmasına engel olamadılar.

İmparatorluklardan ulusal devletlere geçiş süreci, beraberinde demografik hareketleri de getirdi. Milliyetçilik isyanlarına bağlı savaşlar nedeniyle birçok Avrupalı, dünyanın değişik coğrafyalarına göç etmek zorunda kaldı. Nitekim Avrupa'da yaşanan siyasi ve toplumsal kargaşa ortamından kurtulmak isteyen bir kısım Macar, Polonya ve Çek halkı Osmanlı topraklarına sığınırken Avrupa'nın değişik bölgelerinden de yeni kurulan ulus-devletlere (Harita 5.1) yönelik göçler yaşandı.

Harita 5.1: XX. yüzyıl başlarında Avrupa

Fransız ihtilali'nin etkisiyle ortaya çıkan ulus-devlet anlayışı ve emperyalist devletlerin yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkiledi. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması, siyasi ve askerî olumsuzlukların yanında toplumsal sıkıntıları da beraberinde getirdi. Kaybedilen topraklardan başta Anadolu olmak üzere Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine göçler yaşandı. Ulus-devlet anlayışı ve emperyalist devletlerin yayılmacı politikalarına bağlı olarak Osmanlı sınırlarına yönelik göçler genel olarak şu şekilde gelişti:

XVIII. yüzyılda Rusların Kafkaslar, Karadeniz ve Balkanlara yönelik yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti'ni birçok açıdan olumsuz etkiledi. Rus-ya, Kafkaslara yönelik yayılmacı politikası doğrultusunda 1826'da İran ile yaptığı Türkmen Çayı Antlaşması ile Revan'ı hâkimiyeti altına aldı. Böylece Kafkaslara hâkim olan Ruslar, bölgede Azeri Türkleri üzerinde baskı kurdu. Birçok Ermeni'yi bölgede iskân etti. Rus zulmünden kaçan binlerce Kafkas Türkü, yerini yurdunu terk ederek Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı (Görsel 5.13).

Görsel 5.13: Kafkas göçleri tablosu (Resam: Pyotr Nikolayevich Grusinsky, St. Petersburg Devlet Müzesi-Rusya)

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca

Antlaşması sonucunda; Osmanlı Devleti, Müslüman Türk toprağı olan Kırım'ı kaybetti. 1783 yılında ise Rusya, Kırım'ı işgal etti. Ruslar, bu işgal neticesinde bir yandan da bölgede Slavları iskân ederken bir yandan da yerli Müslüman halkı göçe zorladı. Rusya'nın özellikle Kazan, Güney Volga, Kuzey Kafkasya, Don havâlisinde yaşayan Müslümanlara uyguladığı baskı sonucu bölge halkı Osmanlı topraklarına iltica etmek zorunda kaldı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harb) neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı tarihinin en ağır antlaşmalarından oldu. Devletin dağılma süreci hızlandı. Rusların Balkanlara yönelik politikaları büyük ölçüde başarıya ulaştı. Ruslar, işgal ettikleri Balkanlar ve Kafkaslardaki Türkleri katletmeye başladı. Bu yüzden Balkanlar ve özellikle de Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya büyük göçler yaşandı.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti için siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantıların yaşandığı bir dönem oldu. Geniş topraklara sahip olmasına rağmen bu toprakları koruyacak gücünü kaybet-

ti. Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavizm politikaları ulus-devlet anlayışını yaygınlaştırdı. Ancak Balkanlarda ulus-devlet kavramı zamanla, "etnik milliyetçilik" anlayışına dönüştü. Bu anlayış Osmanlıların Balkanlardaki varlığını tehlikeye soktu. Balkanlar da birçok milliyetçi isyan çıktı. Birçok Balkan ülkesi (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan) Osmanlı Devleti'nden ayrıldı. Bağımsızlığını elde eden bu ülkeler 1878-1913 yılları arasında Balkanlarda bir milyondan fazla Müslüman'ı katlederken iki milyondan fazla Müslüman'ı ise göçe zorladı (Tablo 5.3).

Göçün Zamanı	Göçün Neden Yapıldığı	Göç Eden Kişi Sayısı
1. 1770-1800	Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi	500.000
2. 1783-1784	Kırım	80.000
3. 1806-1812	Balkanlar	200.000
4. 1854-1878	Kırım, Kafkasya	1.600.000
5. 1877-1914	Balkanlar	3.000.000
6. 1921-1926	Balkanlar	398.922

Tablo 5.3: XVIII, XIX ve XX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne yapılan göçler

Değerlendiriniz

Tabloya göre Anadolu'ya en yoğun göçler hangi yıllarda yoğunlaşmıştır? Neden?

XVIII-XX. yüzyıl arasında milyonlarca insan siyasi, dinî ve etnik baskılar sonucu oldukça zorlu şartlarda Anadolu'ya göç etti (Görsel 5.14). Bu durum Osmanlı Devleti'nde demografik değişikliklerin yanında toplumsal ve ekonomik açıdan büyük karışıklıklara neden oldu. Osmanlı Devleti bu göçmenleri Anadolu'nun değişik bölgelerinde iskân etti. Osmanlı Devleti, giderek artan göçmen sayısı kaynaklı sorunları çözmek amacıyla 1861-1918 yılları arasında "muhacir komisyonları" oluşturdu.

Görsel 5.14: XX. yüzyılın başında Balkanlardan Anadolu'ya zorlu şartlarda göç eden Müslüman Türkler

Bilgi

XIX ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin oluşturmuş olduğu muhacir komisyonlarının genel anlamda görevleri şöyledi:

- Göçmenlerin Müslüman olsun Hristiyan olsun refahlarını temine çalışmak,
- Devlete külfet getirmeyecek iskân sahaları tespit etmek (Bu iskân sahalarının tespit edilmesinde iklim, su kaynakları, üretim ve pazarlama, ulaşım noktalarına yakınlık vb. pek çok ölçüt dikkate alınmaya çalışılmıştır),
- Göç etmiş ahalیه ve bundan sonra da göç edebileceklere yardım ederek bunları uygun iskân alanlarına yerleştirmek,
- Göçmenlere işe temin etmek,
- İstihdam alanları oluşturarak göçmenleri işe yerleştirmek,
- Çiftlik hayvanı, arazi ve ziraat aleti dağıtarak göçmenlerin bir an önce üretim faaliyetine başlaması ve kendi kendilerine yetebilir duruma gelmelerini hızlandırmak.

Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, s. 5.

Muhacir komisyonlarının görevleri ve amaçları hakkında ne gibi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

1844-1897 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bölgelere göre nüfus verilerinden de hareketle sizden istenilen bilgileri ilgili alanlara yazınız.

Yıllar	Avrupa	Anadolu	Diğer	Toplam
1844-1856	15.500.000	10.700.000	9.150.000	35.350.000
1867	18.487.000	12.813.000	8.700.000	40.000.000
1872-1874	14.752.820	14.280.291	11.479.000	40.512.111
1884	3.924.000	10.721.000	2.490.000	17.135.000
1897	3.594.000	12.482.000	2.974.000	19.050.307

Vedat Eldem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, s. 12-13.

1. 1874 yılından itibaren genel olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki nüfusu azalmış, Anadolu nüfusu artmıştır? Bu durumun ortaya çıkmasında hangi unsurlar etkili olmuştur?

.....

.....

.....

.....

.....

2. 1884 yılında Osmanlı Devleti nüfus oranın belirgin bir şekilde düşmesinin sebepleri neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

.....

3. 1884 yılından itibaren Osmanlı nüfusunun azalmasının askeri ve ekonomik sonuçları neler olabilir?

.....

.....

.....

.....

.....

XX. yüzyılın başlarında kaybedilen savaşlar (Özellikle Balkan Savaşları) ve imzalanan antlaşmalar neticesinde Osmanlı Devleti'nin sınırları her geçen gün daraldı. Buna rağmen, Anadolu'ya yapılan göçler yüzünden nüfus hızla arttı (Görsel 5.15). Osmanlı Devleti başlangıçta yüz binlerce göçmeni iskân etmede zorluklar yaşadı. Bu nedenle göçmenler bir süre camiler, boş çiftlikler, sur dipleri, barakalar, boş araziler gibi geçici barınma alanlarında tutuldu. Bunun neticesinde konut ve gıda ihtiyaçları her geçen gün daha da artmaya başladı. Toplumun büyük bir bölümü işsizlik ve ekonomik sorunlar nedeniyle hayatlarını sürdüremez duruma geldi. Bu durum sosyal karışıklıklara ve dengelerin bozulmasına neden oldu.

Görsel 5.15: Anadolu'ya geçmek üzere Sirkeci Vapur İskelesi'nde bekleyen muhacir kafilesi (1912)

Osmanlı Devleti, bir süre sonra göçmenleri Edirne, İstanbul, Bursa gibi değişik şehirlerde iskân etti (Görsel 5.16). Ancak göçmenler başlangıçta yerleştikleri sosyal çevreye adapte olmakta zorluk çektiler. Bu durum sosyokültürel çatışmaları da beraberinde getirdi. Göçmenler, geldikleri bölgenin halkıyla hatta kendi aralarında dahi çatışmalar yaşadı. Yiyecek, giyecek ve çadır gibi yardımların göçmenlere geç ulaşması, hastalıklara bağlı ölümlerin yaşanması, kötü beslenme ve yeni mekânlara alışmada yaşanan zorluklar diğer sorunlar arasında gösterilebilir. Ancak her zorluğa rağmen, yerli halkın barınma ve beslenme konusundaki yardımları sayesinde, yerleşim ile ilgili süreç belli bir süre sonra çözüme kavuştu.

Görsel 5.16: İstanbul'da iskân edilen bir grup göçmen (1912)

Anadolu'ya yönelik göçlerin olumsuzlukları yanında çeşitli olumlu yönleri de oldu. Kafkaslardan, Kırım'dan ve Balkanlardan gelen nüfuslu aileler, beraberlerinde getirdikleri sermayelerle Anadolu'da ekonomik ve ticari hayatın canlanmasına katkıda bulundular. Birçok sanayi tesisinin kuruluşunda yer aldılar. Mesleki ve teknik alanda Osmanlı Devleti'nde devam eden projelere (demir yolu vb.) destek verdiler. Savaşlar nedeniyle boş ve harap durumda olan tarhaları yeniden verimli hâle getirmeye çalıştılar.

6. Etkinlik

XIX ve XX. yüzyılda Anadolu'ya yapılan göçler modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına, ekonomisinin gelişmesine, nüfusunun sayı olarak çoğalmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Göçmenler Türkiye'deki üretkenliği artırdığı gibi yerli nüfusa da bu anlamda yeni bilgi ve tekniklerin öğretilmesi ile rekabet ortamının doğmasını da sağlamıştır. Göçmenler aynı zamanda Türkiye'de mevcut Türk ögesine, kültürü ve diline büyük bir vurgu yapmış, güç kazandırmıştır. Onların Türkiye'deki nüfusla karışıp kaynaşmaları ve bütünleşmeleri bu topraklardaki mevcut geleneksel yapının değişmesine, ekonominin gelişmesine ve kültüre katkılarının yanı sıra Türkiye'de Türklük düşüncesinin daha ağır basmasına ve bu zemin üzerinde bir ulus-devletin kurulmasına önemli ölçüde ön ayak olmuştur. Bu çerçevede Balkan göçleri Müslüman nüfusunun yoğunluğu üzerinde olumlu katkılar yaparak bu toprakların yeni kurulacak Türk Devleti'nin "Misak-ı Milli" sınırları üzerinde kurulmasına imkân sağlayan en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 8 Sayı 16, s. 82-90

Balkanlardan Anadolu'ya zorlu şartlarda göç eden bir aile (1912)

XIX ve XX. yüzyılda Anadolu'ya yapılan göçlerin olumlu ve olumsuz yönlerini aşağıya yazınız.

Olumlu Yanları	Olumsuz Yanları

5.3. MODERNLEŞME VE DEĞİŞİM

Hazırlık

1. Modernleşme kavramı sizde ne gibi çağrışımlar yapmaktadır?
2. XIX. yüzyılda şehir hayatının gelişmesinde hangi faktörler etkili olmuştur?

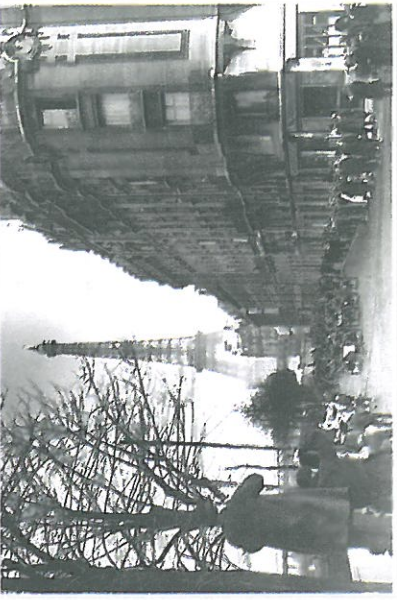
5.3.1. Modernite ile Birlikte Gelen Sosyal ve Ekonomik Değişim

Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin etkisiyle teknolojik gelişmeler ivme kazandı. Teknolojik gelişmeler modern kent ve metropollerin kurulmasına zemin hazırladı. Modern kentlerin kurulması ise belediyeçilik anlayışının ve hizmetlerin gelişmesini beraberinde getirdi. Avrupa'da Londra, Paris (Görsel 5.17), Berlin ve Viyana gibi şehirlerde sanayi bölgeleri yanındaki modern semt ve mahalleler kuruldu. Bu bölgelere toplum hayatını kolaylaştırmaya yönelik olarak geniş bulvarlar, bu bulvarlar üzerinde gösterişli alışveriş merkezleri ile hastane, adliye, postane, köprü (Görsel 5.18), üniversite gibi yapılar inşa edildi.

Şehirdeki sosyal ve ekonomik gelişim, rahat bir hayat sürme hayali, kırsal alandan kentlere göçünü hızlandırdı. Her geçen gün artan nüfus, şehirlerin dış bölgelerinde banliyö veya gecekondu denen yeni yerleşim birimlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı şehirde lüks bir hayat sürerlerken fakirlik çekenlerin bir arada olduğu farklı bir toplum yapısı oluştu. Bu durum sınıflar arasındaki eşitsizliğin gözle görülür bir şekilde artmasına; eğitim, sağlık, hava kirliliği, ulaşım gibi pek çok toplumsal sorunun oluşmasına yol açtı.

Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen ekonomik gelişim, hayat standartlarının iyileşmesine ortam hazırladı. Hayat standartlarının yükselmesi ise tüketim ekonomisine dayalı yaşam biçimini ortaya çıkardı. Avrupa'da seri üretim sonucu birçok ürün piyasa sürüldü. Üretim bolluğu ve çeşitliliği insanların tüketim alışkanlıklarında önemli değişimlere yol açtı. Ekonomik yönden güçlü olan kesimlerde aşırı tüketim ve lüks yaşam başladı. Modaya uygun yaşam tarzını benimseyenlerin sayısı her geçen gün arttı. Bu durum Avrupa'daki mevcut sosyal tabakalaşmayı yeniden şekillendirdi. Zengin sınıfı, fakir sınıfı, işçi sınıfı ve orta sınıf gibi sosyal tabakalar oluştu. Toplumsal alandaki bu değişim birtakım ekonomik ve kültürel çatışmaların yaşanmasına neden oldu.

XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi, Batı'nın ekonomik gücünü artırdığı gibi yeni bir dünya modelini de ortaya çıkardı. Ekonomik güç, Avrupa'da "modernite" adı verilen büyük ve köklü değişimleri, modern yaşam tarzını beraberinde getirdi. Özellikle yaygınlaşan demir yolları, büyükşehirlerin merkezine kadar ulaştı. Demir yolları sayesinde enerji ve ham madde gereksinimini kolaylıkla sağladığından şehirler aynı zamanda endüstri merkezleri konumuna geldi. Şehirler sadece sağladıkları iş imkânları ile değil, sundukları hizmetlerle toplum hayatının kolaylaşmasına büyük katkı sağladı.

Görsel 5.17: XIX. yüzyılda Paris'ten bir görünüm

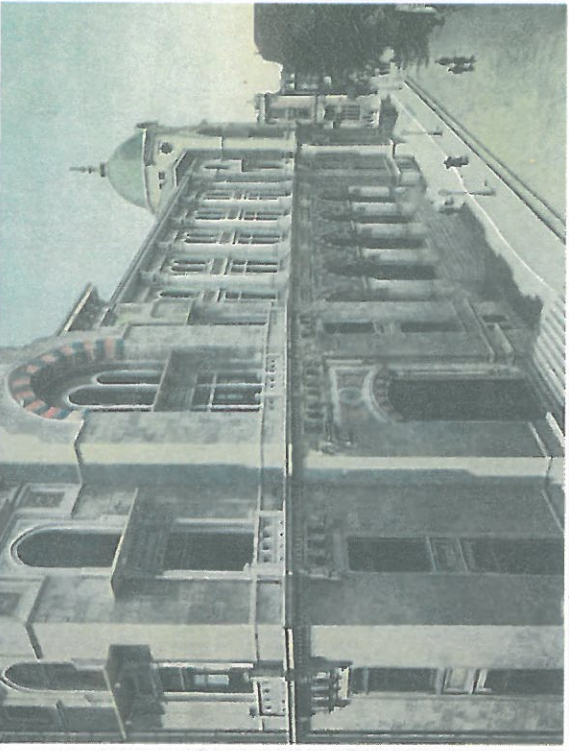
Görsel 5.18: Tower Bridge (Tavır Birliğ, Kule Köprüsü, Londra-İngiltere)

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında ticari ve kültürel ilişkiler gelişti. Bunda İngilizlerle yapılan ticaret antlaşması ile demir yolları yapımında yabancı sermayeye verilen imtiyazların artırılması gibi faktörler etkili oldu. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin birçok şehrinin dokusunda Avrupa'nın metropol şehirlerine benzer değişimler yaşandı. Bu şehirlerde bankalar, tren istasyonları, hastaneler, postaneler, fabrikalar ve dış ülke temsilcilikleri kuruldu. Bu gelişmelere bağlı olarak şehirlerin nüfusu arttı. Modernleşme ile birlikte şehir dokusunda yaşanan değişimden en çok başkent İstanbul etkilendi.

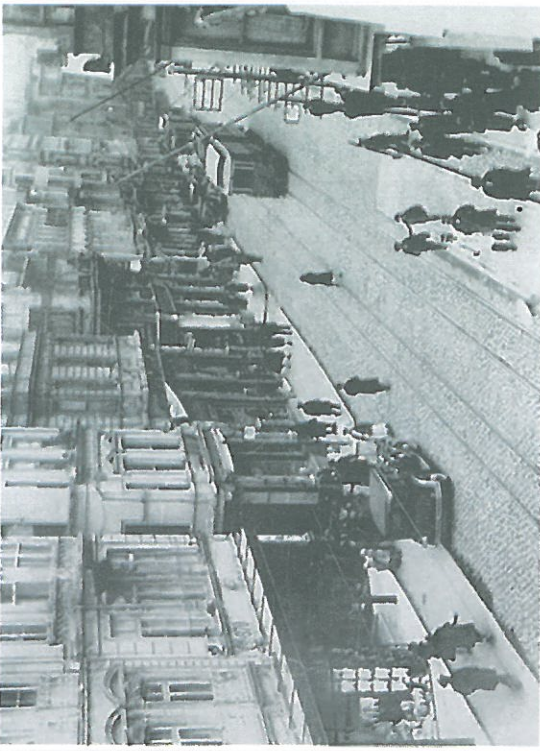
Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk belediye anlayışı Tanzimat Dönemi'nde, Avrupa'nın gelişmiş şehirleri örnek alınarak İstanbul'da oluşturuldu. 1877 yılında belediyelerle ilgili çıkarılan kanun vasıtasıyla İstanbul, belediye anlamında yirmi ayrı bölgeye ayrıldı. İstanbul şehrimini, payitahtı modern bir şehir yapısına kavuşturmak amacıyla Londra, Paris, Berlin gibi şehirleri örnek alarak çeşitli projeler hazırlattı. Bu doğrultuda İstanbul'un önemli merkezlerine, Avrupai tarzda binalar, bulvarlar, tüneller, kaldırımlar, tramvay hatları inşa edilerek şehir bayındır hâle getirilmeye çalışıldı. Özellikle elektriğin gündelik hayatta kullanılmasıyla önemli değişiklikler meydana geldi. Birçok cadde, iş hanı, köprü ve bulvarda aydınlatma çalışmaları yapıldı. Telefon ve telgrafın kullanılmasına bağlı olarak tüm halkın posta ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla birçok merkeze postaneler açıldı (Görsel 5.19).

İstanbul'da altyapı ve üstyapı hizmetlerinde görülen gelişmelere bağlı olarak Beyoğlu (Pera) (Görsel 5.20) ve Galata civarları, şehrin Batı'ya açılan yüzü hâline geldi. Bu bölgelerde sık sık tiyatro, konser, davet, balo gibi sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlendi. Bankaların çevrelerinde iş hanlarının yapılması Klasik Dönem'in önemli ticaret merkezi konumunda olan bedestenlerin önemini kaybetmesine neden oldu. Devlet dairelerinin bulunduğu bölgeler şehrin merkezi hâline geldi.

XIX. yüzyıldan itibaren İstanbul'da ulaşımın buharlı gemi, tren ve tramvayın kullanılması istasyon, rıhtım, depo ve otellerin yapılmasına neden oldu. Özellikle Şirket-i Hayriye'ye bağlı vapurlar Anadolu ve Rumeli arasında deniz ulaşımının hızlanmasında etkin rol oynadı. Bu faaliyetler sayesinde ulaşım kolaylaştı.

Görsel 5.19: XIX. yüzyılda Postahane-i Amire Binası, Sirkeci-İstanbul

Görsel 5.20: XX. yüzyılda İstanbul Beyoğlu'ndan bir görünüm

XVIII. yüzyılda Avrupa ile kurulan diplomatik ilişkiler Osmanlı şehirlerinin kültürel yapısını etkiledi. Avrupa'ya gönderilen elçiler ile Avrupa'dan getirtilen askerî uzmanların çabaları sonucu şehirlerde Batı kültürü yayılmaya başladı. Şehirlerde Avrupa tarzında giyinmek, eğlenceler düzenlemek, Avrupalı yaşam tarzını benimsemek moda oldu.

XIX. yüzyılda Avrupa'da görülen tüketim kalıplarındaki değişim, bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne de sırayet etti. Bu durum Osmanlı toplumunun bazı kesimlerini ihtiyaca yani kanaate dayalı tüketim anlayışı yerine, Avrupalı ürünlere dayalı, lüks ve israfa yönelik bir tüketim anlayışına yöneltti. Toplumsal tüketimde yaşanan değişimler; kültür, sanat ve şehircilik alanlarında değişimi de beraberinde getirdi.

Yorumlayınız

Gayet Mühim Bir İlan

Beyoğlu'nda, Tünel yanında erkek ve kadınlar için bu seneye özel olarak Avrupa'dan getirttiğimiz birbirinden şık elbise, bütün kostüm, pardesü, redingot, gecelik, alaturka setre, kışlık palto, kürklü palto, pantolon, ceket, manto, kelpak, baston, şemsiye, çorap ve fanila, mendil, yelpaze, boyun bağı, şal vesairenin âlâsı satılır (17 Ocak 1884).

Önder Küçükerman, *Feshane-i Âmire*, s. 162.

Dolmabahçe'de Gezinti tablosu [Ressam: Zonaro Fausto (Zonaro Fausto)]

Metin ve görselden hareketle XIX. yüzyılda Osmanlı toplum yapısında meydana gelen değişiklikler hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

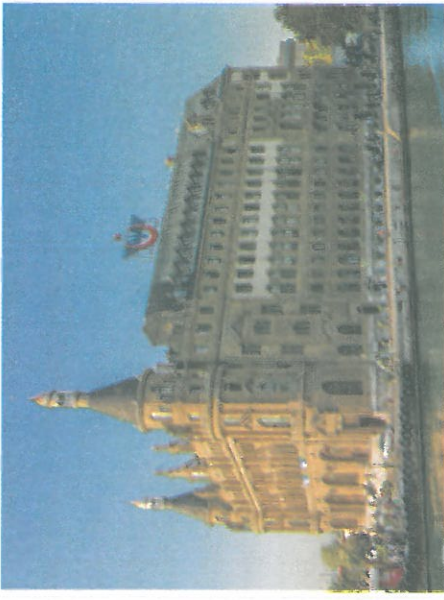
Şehir dokusunda yaşanan değişimler zamanla Osmanlı toplum yapısında da hızlı bir değişime sahne oldu. Sultan II. Mahmut Dönemi'nde devlet dairelerinde fes, pantolon ve ceket giymenin zorunlu hâle getirilmesi, halkın da giyim kuşamında da değişikliklere neden oldu. Batı tarzı giyim yaygınlaştı. Şalvar yerine setre ve pantolon giymeye başlandı. Kadın giyiminde süslü başörtüsü ve hafif manto gibi kıyafetler ön plana çıktı. Siyah çarşafar artık renkli olarak da kullanılmaya başlandı. Toplumda yeni kurumların oluşmasına bağlı olarak bir memur sınıfı oluştu. Geleneksel kesimlerden ayrılan bu sınıf, sosyal hayatta modern hayat tarzının öncüsü oldu. Dil bilmek, memuriyetlerde yükselme nedeni oldu. Bu yüzden İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerin önemi arttı.

XIX. yüzyılda toplumun eğlence hayatında da önemli değişiklikler oldu. Önceki dönemlerde gezi ve dinlenme mekânları olan mesire yerlerinin yerine parklar açıldı. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde bazı aileler, bir araya gelerek müzikli eğlenceler düzenlemeye başladılar. Yine dönemin diğer eğlencesi olan tiyatro, o zaman-ki adıyla “kumpanyalar”, şehirlerde gösteriler düzenlediler. Böylece toplumda tiyatro kültürü oluşmaya başladı.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde kültür ve sanat alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle Tanzimat Dönemi ile başlayan Batılılaşma hareketleri kültür ve sanatta etkisini gösterdi. “Geç Dönem” şeklinde adlandırılan dönemde Osmanlı mimarisinde Batı etkisi görüldü. İlk kez Türk saray mimarisi dışında Avrupa’daki saraylar örnek alınarak Dolmabahçe Sarayı yapıldı (Görse/ 5.21). Sultan Abdülmecit Dönemi’nde yaptırılan sarayın iç ve dış süslemelerinde barok, rokoko ve ampir gibi Avrupa usulleri kullanıldı. Devletin yönetim merkezi bir süre sonra Dolmabahçe Sarayı’na taşındı. Saray, Avrupa tarzı bir mimariye sahip olduğu gibi binanın içinde yapılan aksesuarlarda da Batı tarzı malzemeler kullanıldı. XIX. yüzyılda yapılan Dolmabahçe Cami ve Sarayı, Çırağan Sarayı, Haydarpaşa Tren Garı (Görse/ 5.22) gibi eserlerde de Batı mimarisi örnek alındı.

Görse/ 5.21: Dolmabahçe Sarayı-İstanbul

Görse/ 5.22: Haydarpaşa Tren Garı-İstanbul

XIX. yüzyılda resim alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Avrupa’da sanat eğitimi alan Osman Hamdi Bey tarafından Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Okulu) açıldı. Ülkede Batı tarzı resim sanatı gelişmeye başladı. Bu dönemde Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey ve İbrahim Çallı gibi ünlü ressamlar yetişti. Batı tarzı resim sanatı gelişirken eski Türk süsleme sanatlarından olan çinçilik ve ebru sanatında ise gerileme yaşandı.

XIX. yüzyılda Türk musikisinde Batı’nın etkisi devam etti. Sultan II. Mahmut Dönemi’nde “Mızıka-i Hümayun” kurularak konservatuarların temeli atıldı. Bu yolla Türk müziğinin üzerinde Batı müziğinin etkisi daha da arttı. Müzik alanında Dede Efendi, Hacı Arif Bey ve öğrencisi Şevki Bey gibi ünlü müzisyenler yetişti. Türk halk müziği ise ozanlar tarafından devam ettirildi. XIX. yüzyılda tiyatro ve opera alanında önemli gelişmeler yaşandı. Dolmabahçe, Çırağan ve Yıldız Saraylarında yabancı tiyatro oyunları ve operalar sahnelendi. Tanzimat Dönemi’nde Gülülü Agop, Sadrazam Âli Paşa’nın izni ile modern Osmanlı tiyatrosunu kurdu. Ziya Paşa Adana’da, Ahmet Vefik Paşa ise Bursa’da birer tiyatro sahnesinin açılmasını sağladılar.

Şehir dokusundaki olumlu değişimler pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirdi. Örneğin modernleşmeyle birlikte başkent İstanbul’un tarihsel dokusu değişimden olumsuz etkilendi. İstanbul’a özgü birçok konut ya tahrip edildi ya da ortadan kaldırıldı. Diğer yandan ekonomik ve kültürel canlanma, başta İstanbul’a olmak üzere büyük şehirlere yönelik yoğun göç hareketlerini de beraberinde getirdi. Denetimsiz göç; altyapının yetersizliği, ahşap yapılar ile çıkmaz sokaklar gibi kentsel sorunları beraberinde getirdi. Belediye hizmetlerinde aksamalar başladı. Şehirlerde güvenlik ve asayiş sorunu baş gösterdi. Eğitim, sağlık ve ulaşım sorunu, belirgin hâle geldi. Yaşanan bu olumsuzlukların önüne geçmek isteyen devlet idarecileri, Sultan II. Mahmut Dönemi’nde, şehre girmek isteyenlerden mürur tezkiresi (pasaport) istedi. Ancak alınan önlemlere rağmen İstanbul’a yapılan göçlere ve şehrin plansız bir şekilde büyümesine engel olunamadı.

5.3.2. XIX. Yüzyılda Salgın Hastalıklar ve Etkileri

Salgın hastalıklar, tarihin çeşitli devirlerinden günümüze insan yaşamını tehdit eden önemli etkenlerin başında gelmektedir. Salgınlar, boyutuna göre, ortaya çıktıkları coğrafyada birkaç hafta veya birkaç yıl içinde binlerce hatta milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de özellikle XIX. yüzyıldan itibaren verem, sıtma, tifo, kolera, çiçek, tifüs vb. salgın hastalıklar artış eğilimine girmiştir. Bunda hiç şüphesiz Anadolu'ya Balkanlar, Kafkaslar ve diğer bölgelerden yapılan göçler ve sıkça yapılan savaşların payı büyük olmuştur. Sosyal devlet anlayışı ile hareket eden Osmanlı Devleti, halk sağlığına büyük önem vermiş, bu hastalıkların tedavisi için çeşitli çalışmalar yapmış ve yayılmasına karşı çeşitli önlemler almıştır. Salgın hastalıkların tedavisi ve önlenmesine yönelik yapılan faaliyetler genel olarak şunlardır:

Osmanlı Devleti salgın hastalıkları önlemek amacıyla ilk olarak salgının boyutuna göre taşra belediyele-
rindeki doktor sayısını artırma yoluna gitti. Örneğin 1893 yılında İzmir'de artan kolera salgınına karşı, İzmir Belediyesi'nde görevli doktor sayısını artırdı. Ayrıca kolera salgınına önleme ve tedavi amacıyla bir de sağlık komisyonu kurdurdu. 1904 yılında bulaşıcı hastalıkların yaygın olarak görüldüğü ve karantina doktorlarının olmadığı Lübnan ve Beyrut vilayetlerinden İzmir Limanına gelen gemilerin tıbbi muayenelerini yaptırdı.

Osmanlı Devleti'nde çiçek hastalığı özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun bir şekilde görüldü. Osmanlı Devleti'nin bu salgını önlemek amacıyla başvurduğu yöntemlerden biri aşı üretimi oldu. Sultan II. Abdülhamit kuduz aşısının İstanbul'da üretilmesi için Louis Pasteur'ü (Lui Pastör) davet etti ancak Pasteur işlerinin yoğunluğu nedeniyle gelemeyeceğini bildirince Paris'e bir ekip gönderildi. Bu ekip aldığı eğitim sonrasında Paris'ten getirdikleri iki tavşan aracılığıyla Türkiye'de ilk kuduz aşısını üretti. Yine bu heyetin verdiği rapor doğrultusunda II. Abdülhamit'in talimatıyla kuduz aşısı üretmek amacıyla İstanbul'da "Dârü'l-Kelp ve Bakterioloji Ameliyathanesi" kuruldu (1887). Bu aşılardan uygulananması için birçok aşı memurunu görevlendirildi. Maaşlarını genelde belediyelerden alan aşı memurları, salgın görülen nahiye ve köylere kadar giderek çiçek hastalığının yayılması ve önlenmesi için büyük çaba sarf etti.

Osmanlı Devleti, salgın hastalıklarla mücadelede ülkenin birçok yerine hastane ve dispanser açtı. Bu sağlık kurumlarından biri Sultan II. Abdülhamit'in talimatıyla İstanbul'da "Etfal Hastane-i Âlisi" adıyla 1899 yılında hizmete girdi. Yine ilk çocuk sanatoryumu 24 yataklı olarak 1905'te "Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi" bu hastanede açıldı (Görsel 5.23). 8 Haziran 1918'de ise yine İstanbul'da "Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti" kuruldu.

Görsel 5.23: Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi-İstanbul

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren sık sık kolera salgınlarına maruz kalan Osmanlı topraklarında neredeyse hastalığın uğramadığı şehir kalmamış ve on binlerce insan bu hastalık nedeniyle hayatını kaybetmişti. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Louis Pasteur'den yardım istedi. Pasteur de dönemin ünlü bakteriyologu olan Dr. Andre Chantemesse'i (Doktor Andre Şantmez) (*Görsel 5.24*) İstanbul'a gönderdi. Chantemesse, yaptığı incelemeler ve hazırladığı raporta şehirde hijyenik koşulların düzeltilmesi, dereler ve çevresinin düzenlenmesi gibi önerilerde bulundu. Ayrıca suların ve yiyecek maddelerinin tahlilinin yapılacağı bakteriyoloji laboratuvarlarının kurulmasını istedi. Bu doğrultuda kurulan laboratuvarlarda gerekli tahliller yapılarak tifo ve difteri gibi hastalıkların teşhisinde önemli yol katedildi.

Osmanlı Devleti'nin salgın hastalıklarla mücadelede uyguladığı diğer bir yöntem ise karantina uygulaması oldu. Başta kolera olmak üzere veba, çiçek, tifo gibi salgın hastalıkların ortaya çıktığı şehirler ilk olarak karantinaya alındı. Daha sonra, belediye doktorları tarafından gözetim altına alınan hastaların tedavilerine başlandı. Ayrıca salgının yayıldığı şehirlerde temizliğe daha fazla önem verildi. Belediyeler çöpleri ivedi bir şekilde toplayarak cadde ve sokaklarda dezenfekte faaliyetlerinde bulundu. Bu doğrultuda umuma açık yerler sürekli denetim altında tutularak halk sağlığına zarar verebilecek uygulamaların önüne geçildi.

Osmanlı taşra belediyelerinin salgınların önlenmesinde en önemli hizmetlerinden biri de etüv, pülverizatör gibi sıhhi aletleri temin etmeleridir. Zira mikroorganizmaların neden olduğu salgın ve bulaşıcı hastalıklar, su, hava, yiyecek, giysi ve ev eşyalarıyla yayıldığından özellikle bu ortamların dezenfekte edilmeleri çok önemlidir. Havanın temizlenmesi için pülverizatör, içme suları için filtreler, giysi ve ev eşyalarının temizlenmesi için de etüv makineleri tasarlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde pülverizatör ve etüv makinelerinin kullanımı için 1885 yılında girişim yapılmıştır. Karantina İdaresi bünyesinde Temizlik Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyonun üyesi olan Bonkowski Paşa buharla işleyen Genest ve Herscher makinelerinin ülkeye getirilmesini önermiş hatta bu yönde karar çıkarılmış da bu girişim gerçekleştirilememiştir. 1891 yılına gelindiğinde sadece iki küçük tarzda etüv makinesi getirilebilmiştir.

BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi, C. 3, s. 10

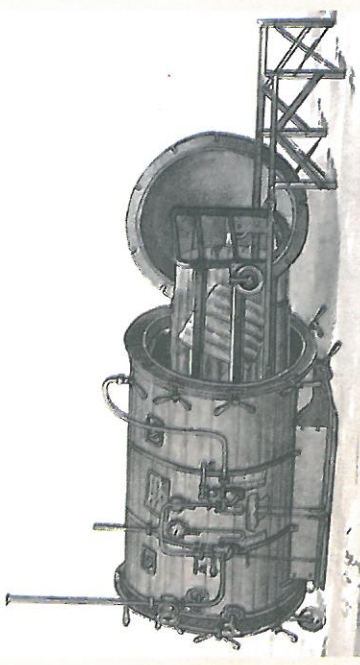

Değerlendiriniz

XIX. yüzyılda Osmanlı sınırlarında ortaya çıkan salgın hastalıklar ve bunlarla mücadele yöntemleri ile günümüzdeki salgın hastalıklar ve mücadele yöntemleri arasındaki benzer ve farklılıklar nelerdir?

Görsel 5.24: Fransız bakteriyolog Andre Chantemesse

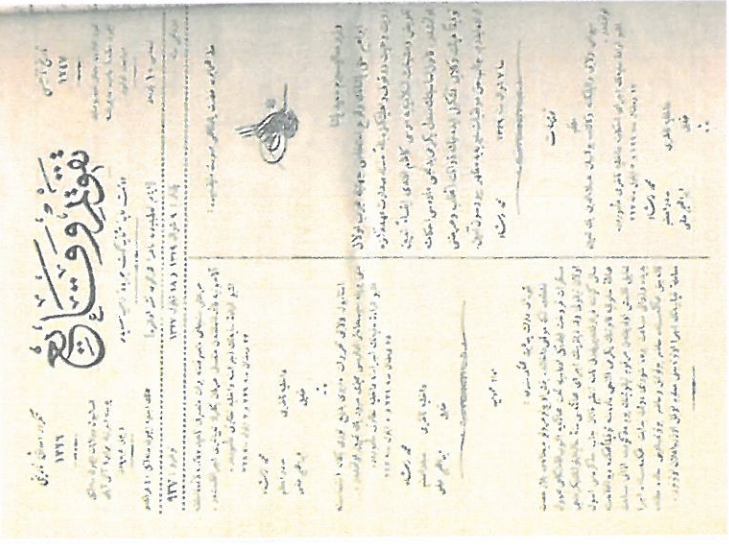
Etüv makinesi illüstrasyonu

5.3.3. Kamuoyu Kavramının Sosyal Gerçeklik Hâline Gelmesi

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru anayasal hareketler ve demokratikleşme faaliyetleri Avrupa'da kamuoyu kavramını ortaya çıkardı. Kamuoyu kavramı ile birlikte siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal alanda önemli gelişmeler yaşandı. Özellikle gazete ve dergilerin basın-yayın hayatında yer alması kamuoyunun oluşumunda etkin rol oynadı. Gazete ve dergilerin günlük hayatta yaygınlaşmasına bağlı olarak okuma yazma oranı arttı. Basın aynı zamanda kamuoyu oluşturma ve toplumu istenen yönlerle çekmede önemli bir etken hâline geldi. Bu durumu fark eden siyasi otoriteler basını baskı altına alarak kamuoyunu da kontrol altında tutmaya çalıştı. Bu doğrultuda basın zaman zaman sansür gibi antidemokratik uygulamalara maruz kaldı.

Kamuoyu kavramı Osmanlı Devleti'nde ilk kez Sultan II. Mahmut Dönemi'nde ortaya çıktı. Bu doğrultuda devletin resmî gazetesi sıfatıyla, 1 Kasım 1831 tarihinden itibaren "Takvim-i Vekâî" adlı gazete yayın hayatına başladı (Görse 5.25). Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla hazırlanan Takvim-i Vekâî, haftalık olarak Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Fransızca, Rumca baskıları da yayımlanan bir gazeteydi. Resmî ilanlar ve gayriresmî duyurular dışında, iç ve dış gelişmelere ilişkin haberler de bu gazetede yer almaktaydı. Takvim-i Vekâî, makaleler yoluyla devletin görüşlerini kamuoyuyla paylaşmasını sağlıyordu. Tanzimat Dönemi'nde kamuoyu oluşturma faaliyetleri hız kazandı. Tanzimat ve İslahat Fermanlarında yer alan eşitlik, adalet ve demokrasi gibi unsurlar doğrultusunda kamuoyu oluşturmaya çalışıldı. Tanzimat Dönemi'nde değişen gazetecilik anlayışı, Osmanlı Devleti'nin siyasi yaşamının belirleyicisi oldu. Bu dönemde birçok gazete basın-yayın hayatında yerini aldı (Tablo 5.4). İlk mizah dergisi olan ve Teodor Kasap tarafından "Diyojen" 1870'de yayımlanmaya başlandı.

Görse 5.25: Takvim-i Vekâî

Gazete Adı	Yayına Başlama Tarihi	Çıkaran	İçeriği
Ceride-i Havadis	31 Temmuz 1840	William Churchill (Devlet Adına)	Devletin siyasi gazetesi
Tercüman-ı Ahval	21 Ekim 1860	Agâh Efendi ve Şinasi	Günlük ve siyasi haberler
Tasvir-i Efkâr	28 Haziran 1862	Şinasi	Siyasi içerikli haberler
Muhbir	1866	Ali Suavi	Siyasi içerikli haberler
İbret	1872	Namık Kemal	Siyasi içerikli haberler

Tablo 5.4: Tanzimat Dönemi'nde çıkarılan bazı gazeteler

I. Meşrutiyet Dönemi'nde yaşanan çeşitli sorunlar yüzünden birçok gazete kapandı veya imtiyazları iptal edildi. Bu dönemde "Sabah", "Tercüman-ı Hakikat" ve II. Abdülhamit'e muhalif olan "İkdam" gibi gazeteler yanında "Servet-i Fünun" ve "Malumat" gibi dergiler basın hayatında yer aldı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra basına sansür uygulamasına son verildi. Böylece yayımlanan gazete ve dergi sayısında önemli artış oldu. Hüseyin Cahit öncülüğünde "Tanin" gazetesi çıkarıldı. İttihat ve Terakki yönetimine karşı olanlar ise "Volkan" gazetesini çıkarmaya başladılar.

Basın hayatındaki gelişmeler kamuoyu kavramının sosyal bir gerçeklik hâline gelmesinde etkin rol oynadı. Bu doğrultuda zamanla kadınlar da basın-yayın hayatı içerisinde yer almaya başladı. Özellikle Fatma Aliye (Görsel 5.26) öncülüğünde başlayan kadın hakları hareketi basına da yansıdı. İlk Osmanlı kadın dergisi 1869 yılında yayın hayatına başlayan "Terakki-i Muhadderat (Kadınların Yükselişi)" oldu. Dergide Batı'daki kadın hakları, kadınların eğitimi gibi konulara yer verildi. 1886'da ise yazarları tamamen kadınlardan oluşan "Şükufeza (Çiçek Bahçesi)" adlı dergi yayın hayatına girdi.

Görsel 5.26: Fatma Aliye (İllüstrasyon)

Fatma Aliye'nin öncülüğünde yayımlanan "Hanım-lara Mahsus Gazete" ise 1895'ten itibaren yayımlanmaya başladı. Bu gazetede kadınların çalışması ve toplumsal hayata katılımlarıyla ilgili yazılara yer verildi. 1908'de ise Halide Edip (Adivar) ve arkadaşları "Demet" adlı dergiyi çıkardılar. Dergide kadın hakları ile ilgili yazılar ağırlıktaydı.

5.3.4. Toplumsal Hayata Popüler Kültürün Yansımaları

Kültür, toplumların yaşam biçiminin bir göstergesidir. Popüler kültür ise belli bir dönem için geçerli olan, hızlı üretilen ve hızlı tüketilen kültürel öğelerin bütünü olarak ifade edilmektedir.

XIX. yüzyılda Sanayi Devrimi ve kapitalizm, ekonomik ve sosyal alanlarda olduğu gibi kültürel alanda da kendini hissettirdi. Sanayi Devrimi sonrasında gelişen tüketim alışkanlıkları ise popüler kültürün ortaya çıkmasında etkili oldu. Toplumun tüketim alışkanlıklarına bağlı olarak popüler kültür her geçen gün gelişti, zamanla insanların tüketim taleplerine ve ekonomik etkinliklerine yön vermeye başladı. Popüler kültür etkisindeki sanatsal ürünler, kâr elde etme amacına uygun olarak kitlelerin tüketimine sunuldu. Diğer yandan kapitalizmin de etkisiyle ivme kazanan tüketim alışkanlıkları, kültür ile endüstrinin birleşiminden doğan yeni bir ekonomik-toplumsal-siyasal anlayış da beraberinde getirdi. Bu durum, kültür endüstrisi denilen kavramın da ortaya çıkmasına neden oldu. Kültür endüstrisi, kendi ürünlerini temel ihtiyaç hâline getirerek toplumlara, hayatın olmazsa olmazı olarak benimsetilmeye başladı.

XIX. yüzyıl, geçmişten beri süregelen gelişmelerin (göç, kitle iletişim araçlarının gelişimi, üretimin kitleselleşmesi vb.) hız kazandığı bir dönem oldu. Gerek üretimin kitleselleşmesi gerekse kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, popüler kültürün gelişimini hızlandırdı. Bu sayede popüler kültür giyimden kuşama, beslenmeden ev dekorasyonuna kadar sosyal hayatın her aşamasında insanları yönlendiren bir etkiye sahip oldu. Neticede popüler kültür, aynı şeyleri tüketen tek tip birey yaratmayı hedefledi. Popüler kültür, bu hedefine ulaşmak için de genelde kitle iletişim araçlarını kullandı.

Popüler kültürün toplumlar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

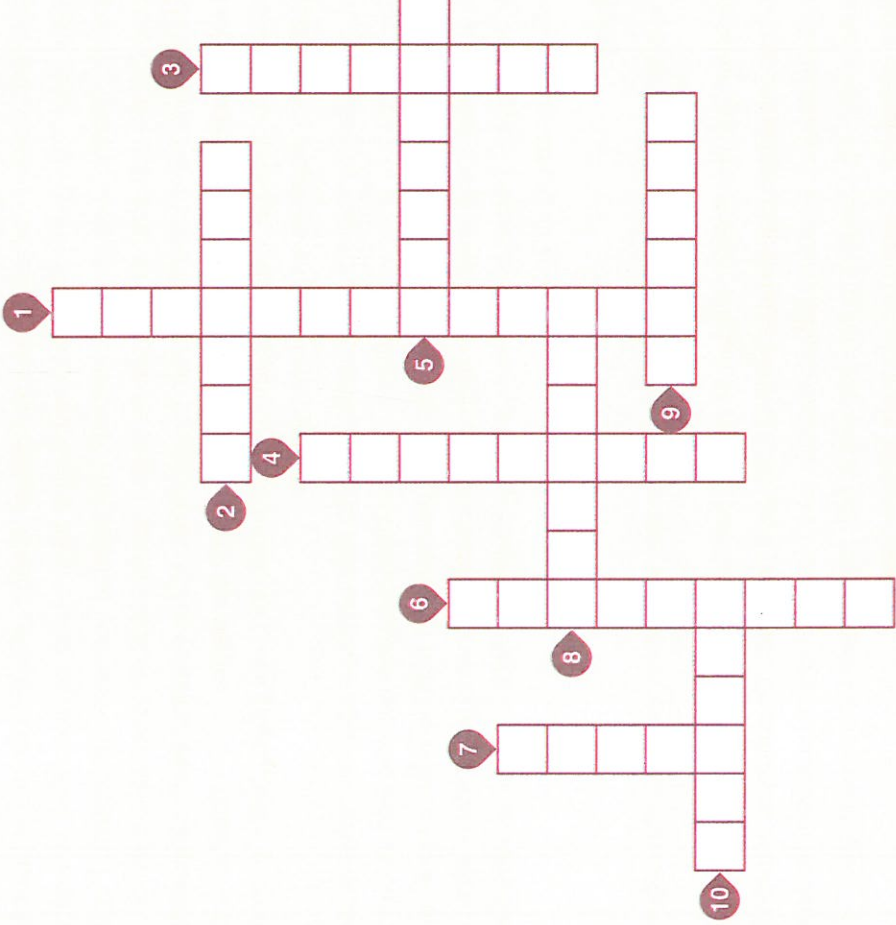
XIX. yüzyılda Avrupa, kitle iletişim araçları sayesinde popüler kültür etkisindeki sanat ürünlerini (dans, resim, müzik vb.) modernleşme olgusu adı altında dış dünyaya pazarladı. Bu kültür pazarlamasından zamanla Osmanlı Devleti de etkilendi. Popüler kültürün kuşatıcı etkisi Osmanlı toplumunun bazı kesimlerinde kendisini bütün gücüyle hissettirdi, Osmanlı toplum yapısında Batı tarzı yaşam biçimi ortaya çıktı. "Avrupa modası" özellikle başkent İstanbul'da, hayatın her alanında kendini hissettirdi.

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

A Ünitenin kavramları ile ilgili aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Osmanlı Devleti'nde Genel Borçlar İdaresi.
2. Bir konuyla ilgili halkın genel düşüncesi, halkkoyu.
3. Yoğun insan nüfusuna sahip, çevresindeki diğer şehirlere göre kültürel ve ekonomik açıdan gelişmiş yerleşim merkezi.
4. Bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek için belli bir bölgenin veya yerin kontrol altında tutulup giriş çıkışların engellenmesi biçiminde uygulanan sağlık önlemi.
5. Tekelcilik (Eş anlamlısı).
6. Nüfus bilimi.
7. Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların bütünü, matbuat.
8. Göçmen (Eş anlamlısı).
9. Dergi (Eş anlamlısı).
10. Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükümetçe önceden denetlenmesi işi, sıkı denetim.

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

XVIII, XIX ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne Yapılan Göçler		
Göçün Zamanı	Göçün Nereden Yapıldığı	Göç Eden Kişi Sayısı
1. 1770-1800	Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi	500.000
2. 1783-1784	Kırım	80.000
3. 1806-1812	Balkanlar	200.000
4. 1854-1878	Kırım, Kafkasya	1.600.000
5. 1877-1914	Balkanlar	3.000.000

Yukarıda çeşitli dönemlerde Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlerle ilgili verilen tablodan hareketle 1 ve 2. soruları cevaplayınız.

1. Tabloya göre,

- En çok göç Balkanlardan yapılmıştır.
- Göçlerin yaşanmasında Rusların rolü söz konusudur.
- 93 Harbi ve Balkan Savaşları göçleri tetiklemiştir.

yargılardan hangileri söylenebilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) II ve III. E) I, II ve III.

2. Tablodan hareketle,

- Osmanlı Devleti'nin sınırları daralmasına rağmen nüfusu artmıştır.
- Anadolu'ya yapılan göçlerde Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi etkili olmuştur.
- Göçler, Kafkaslar ve Balkan topraklarında Müslüman nüfusun azalmasına neden olmuştur

yargılardan hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız III. C) I ve II. D) I ve III. E) I, II ve III.

3. XIX. yüzyılda işlek bir limanı ve Avrupa ile demir yolu bağlantısı olan Osmanlı Devleti'nin en önemli şehirlerinden Selânik'te Türkler ile Rum, Bulgar, Sırp, Yahudi ve Ermeniler bir arada yaşıyordu.

Bu durumun aşağıda verilenlerden hangisine ortam hazırladığı savunulamaz?

- Şehir nüfusunun artmasına
- Şehirde kültürel birliğin sağlanmasına
- Bölgenin milliyetçilik akımından etkilenmesine
- Şehrin kültürel açıdan gelişmesine
- Ticari faaliyetlerin bölgede yoğunluk kazanmasına

5. ÜNİTE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

4. Osmanlı padişahlarından Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Takvim-i Vekâî adıyla resmî bir gazete çıkarılmıştır.

Buna göre,

- I. Osmanlı halkında millî bilincin uyandırılması hedeflenmiştir.
- II. Osmanlı tebaasının demokratik istekleri dikkate alınmıştır.
- III. Osmanlı toplumunda kamuoyu oluşturulması amaçlanmıştır

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

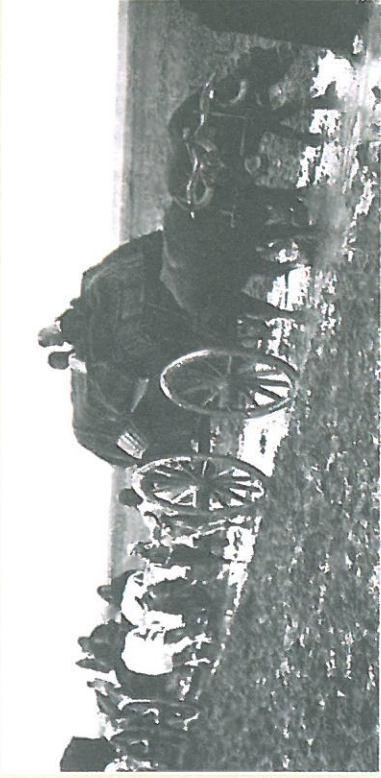
- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) Yalnız III. D) II ve III. E) I, II ve III.

5. Osmanlı Padişahı Sultan II. Mahmut Dönemi'nde, Anadolu'dan İstanbul'a gelecek olan kişiler için "mürur tezkiresi" (geçiş belgesi) alma zorunluluğu getirilmişti. Buna göre, Anadolu ve Rumeli'deki kent yöneticileri İstanbul'a gitmek isteyen vatandaşlara önce kapsamlı bir soruşturma yapar, bu soruşturma neticesinde İstanbul'a girmelerinde sakınca bulunmayan vatandaşlara geçiş belgesi verirlerdi. Bunun yanında İstanbul'a gelen vatandaşlara, iş buluncaya kadar kentte hatırlı bir kişinin kefil olması zorunluluğu da getirilmişti.

Bu uygulamanın aşağıdakilerden hangisine yönelik olduğu söylenemez?

- A) Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki nüfus oranını dengelemek
- B) Ülkede kontrolsüz göç yaşanmasını engellemek
- C) İstanbul'da işsizliği kontrol altına almak
- D) İstanbul'da çıkabilecek sosyal problemleri önlemek
- E) İstanbul nüfusunun doğal artış hızını korumak

6.

Yukarıda Balkan Savaşları sonrası Anadolu'ya yapılan zorunlu göçlerle ilgili görsel verilmiştir.

Buna göre,

- I. Balkan göçleri çok zorlu şartlarda yapılmıştır.
- II. Göçlerden kadın ve çocuklar olumsuz etkilenmiştir.
- III. Balkan Savaşları, bölge halkının mağduriyetine sebep olmuştur.

yargılarından hangileri söylenebilir?

- A) Yalnız I. B) Yalnız II. C) I ve III. D) I ve II. E) I, II ve III.